

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЖАББАРОВА ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 159.923.2+316.61(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ
ІДЕНТИЧНІСТЮ

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л. В. Джаббарова

Науковий керівник Павленко Валентина Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент

Харків – 2020

АНОТАЦІЯ

Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2020.

Дисертацію присвячено вивченню особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю. За результатами теоретичного аналізу літератури визначено основні підходи до дослідження проблеми психологічного благополуччя особистості: аксіологічний, функціональний, психофізіологічний, емотивний, системний, середовищний. Виявлено протиріччя та відсутність єдиної позиції на сутність зазначеного феномену, а також наявність різних підходів та інтерпретацій, що ускладнюють його експериментальне дослідження. Показано, що психологічне благополуччя особистості характеризується науковцями, як: 1) щастя, як форма переживання повноти буття, пов'язаного зі самоздійсненням; 2) утворення, що характеризується позитивним функціонуванням особистості через наявність спрямованостей, цілей, потреб, аспектів самореалізації; 3) повноцінне збереження психофізіологічних функцій людини; 4) переживання, яке людина спрямовує на самооцінку та особистісне зростання; 5) інтегральне, системне явище, якість, властивість, індивідуальна характеристика; 6) чинники різних видів діяльності, взаємин, що забезпечує комфортність перебування у будь-якому середовищі. На основі аналізу низки наукових підходів запропоновано власне визначення *психологічного благополуччя студентів* – інтегральна сукупність психологічних властивостей, що обумовлена комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, які сприяють позитивному функціонуванню особистості у процесі навчально-професійної діяльності. Розроблена структура досліджуваного феномену. Ключовими складовими структури психологічного благополуччя визнано гносеологічний,

мотиваційно-ціннісний, афективний, конативний компоненти. До основних критеріїв вивчення психологічного благополуччя були віднесені: психологічна грамотність, цінність благополуччя, переживання благополуччя, успішна діяльність.

Теоретичні розвідки виявили, що особистісна ідентичність включає в себе набір рис та інших індивідуальних характеристик, які відрізняються постійністю та дозволяють зберігати цілісність власного Я, незважаючи на зміну окремих його компонентів у часі та різних сферах діяльності. Соціальна ідентичність характеризується, як переживання та усвідомлення своєї належності до соціальних груп, спільнот. До основних складових соціальної ідентичності визначено: громадянську, професійну, сімейну, релігійну, етнічну ідентичності.

За результатами дослідження особливостей сформованості психологічного благополуччя студентської молоді та його структурних компонентів визначено, що більша половина студентів мають високий рівень психологічного благополуччя за критерієм «психологічна грамотність», десята частина респондентів – середній рівень і лише незначна частина опитаних – низький рівень. Високий рівень психологічного благополуччя за критерієм «цінність благополуччя» виявлено лише у третини досліджуваних, середній рівень – у більшій половині респондентів і низький рівень у решти студентів. Щодо сформованості психологічного благополуччя за критерієм «переживання благополуччя» встановлено, що третина досліджуваних мають високий рівень, більше половини респондентів – середній рівень, а решта студентів мають низький рівень сформованості. Високий рівень психологічного благополуччя за критерієм «успішна діяльність» виявлено лише у п'ятої частини досліджуваних, середній рівень – у більшій половині респондентів і низький рівень у решти студентів.

За результатами дослідження особливостей сформованості складових психологічного благополуччя респондентів було розподілено на 3 групи. До групи студентів із *високим рівнем* психологічного благополуччя віднесено більше третини студентів. Більше половини досліджуваних має *середній рівень*

сформованості психологічного благополуччя. Решта досліджуваних студентів були віднесені до групи з *низьким рівнем* психологічного благополуччя.

Емпіричне дослідження також дозволило виявити рівні сформованості особистісної ідентичності студентів. Встановлено, що більше ніж третина респондентів належить до низького рівня сформованості особистісної ідентичності, середній рівень сформованості мають більше третини досліджуваних. У групу з високим рівнем сформованості особистісної ідентичності потрапила п'ята частина респондентів. Що свідчить про недостатню усвідомленість власного тіла, що є провідним фактором в системі самосвідомості, недостатню рефлексію власних емоційних переживань та тілесних відчуттів, нездатність зосереджуватись на собі, нестриманість, відсутність вміння працювати з власною тривогою, напруженням, емоційною стійкістю, низьку самооцінку здатності до діяльності. Встановлено, що майже половина досліджуваних має високий рівень сформованості соціальної ідентичності, четверта частина студентів належить до групи із середнім та низьким рівнем соціальної ідентичності.

Кореляційний аналіз показав значущі зв'язки, між психологічним благополуччям та особистісною ідентичністю студентської молоді. Аналіз результатів даних показав, що між темпоральною ідентичністю та психологічним благополуччям існує більший взаємозв'язок, аніж між просторово-діяльнісною ідентичністю та психологічним благополуччям. Виявлено статистично значущий зворотній зв'язок між психологічним благополуччям студентів та узагальненим ступенем консолідованості ідентичності. Отже чим менше є коливання уявлень про себе в різні часи та в різних сферах діяльності у студентів, тим вище їх психологічне благополуччя і навпаки. Найбільший статистично значущий зв'язок встановлений між психологічним благополуччям студентів та структурною, гармонійною й цільовою функціями ідентичності, що забезпечують визначеність та упорядкованість власного Я, гармонійність особистості, вирішення внутрішніх конфліктів та усвідомлення цілей, вироблення певної стратегії поведінки, що сприяє активному їх досягненню, здатність розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей та альтернативних виборів особистості.

Щодо взаємозв'язків компонентів психологічного благополуччя з соціальною та особистісною ідентичністю виявлено, що найбільше статистично значущих кореляційних зв'язків виявлено з конативним та афективним компонентами психологічного благополуччя. Встановлені також статистичні зв'язки між психологічним благополуччям студентів та складністю соціальної ідентичності.

У наслідок здійснення факторного аналізу виокремлено чотири фактори психологічного благополуччя («мотиваційно-орієнтований», «професійно-спрямований», «особистісно-орієнтований», «усвідомлено-регуляційний»). На основі факторних оцінок проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи психологічного благополуччя студентів: «цілеспрямоване благополуччя», «професійне благополуччя», «особистісне благополуччя». За допомогою факторного аналізу також було виокремлено чотири фактори особистісної ідентичності («родинно-сімейний», «майбутньо-націлений», «освітньо-орієнтований», «дозвілєво-спрямований»). На основі оцінок факторного аналізу проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи особистісної ідентичності студентів: «освічений» – більшість респондентів, ці студенти будують плани на майбутнє, спрямовані на здобуття освіти, орієнтовані на сім'ю, проте не вміють відпочивати. «Розважальний» (п'ята частина), такі студенти комфортно почувають себе під час відпочинку, розваг, проте навчальна сфера, сімейні відносини їх обтяжують. «Родинний» (п'ята частина), ці респонденти чітко ідентифікують себе з родиною, розуміють, що їхнє щастя у сімейному колі не схильні відволікатися на сторонні проблеми.

Факторний аналіз дозволив виявити три фактори соціальної ідентичності: «професійно-налаштований», «духовно-орієнтований», «сімейно-спрямований». На основі факторних оцінок було проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи соціальної ідентичності студентів: «невизначений» – (більше половини), такі студенти заперечують свою належність до будь-якої громади; «гармонійний» – ці студенти спроможні чітко ідентифікують себе з будь-якою спільнотою: професійною, релігійною чи сімейною. Було встановлено кореляційні

зв'язки між типом «професійний» ПБ та типом «освічений» особистісної ідентичності студентів. Дещо менше між типом «цілеспрямований» ПБ і типом «освічений» особистісної ідентичності. Отже, кореляційний аналіз дозволив з'ясувати, що чим більше особистість студента задоволена у професійній сфері, чим вище рівень прийняття себе, своїх сильних і слабких сторін, тим вище ступінь відчуття, комфорту, задоволеності, ПБ у студентів. Також, було встановлено статистично значущі зв'язки між типом «гармонійний» соціальної ідентичності й типом «цілеспрямоване благополуччя». Таким чином, завдяки кореляційному аналізу було з'ясовано, що чим більш гармонійною є особистість студента, тим більшим у нього є прагнення досягти життєвих цілей, побачити перспективи у майбутньому, тим самим відчувати задоволеність собою, своїм життям. Між типом «невизначений» соціальної ідентичності й типом «цілеспрямоване благополуччя» була виявлена слабка, зворотна кореляція. Регресійний аналіз показав, що особистісна та соціальна ідентичність є предикторами ПБ студентів.

Розроблені рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя. Підвищення рівня психологічного благополуччя студентів, яке має містити низку розвивальних засобів, методів та форм роботи, що активізують механізми особистісної, соціальної ідентичності та сприяють збільшенню обсягу знань студентів про себе, свої можливості, потенціал, підвищення усвідомлення себе у просторі та часі, належності до спільнот, позитивному ставленню до себе, свого минулого, до різних сфер діяльності, оточення, збільшенню задоволення, насолоди від навчання, саморозвитку, самоствердження. Отже, розвиток психологічного благополуччя студентів залежить від впливу цілеспрямованої діяльності викладачів і оточення на психологічні механізми особистісної та соціальної ідентичності.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання у практичній психології запропонованої структури, критеріїв психологічного благополуччя студентської молоді; модифікації методу семантичного диференціалу для вивчення особистісної ідентичності та операціоналізації на її основі усіх введених понять; модифікація методики визначення етнокультурної

ідентичності для дослідження різних видів соціальної ідентичності; модифікації методики дослідження складності соціальної ідентичності, дозволяє розширити інструментарій емпіричних досліджень психологічного благополуччя, особистісної, соціальної ідентичності особистості; у наданні рекомендацій щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів, які призначені спеціалістам установ, закладів освіти, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців.

Ключові слова: психологічне благополуччя, особистісна ідентичність, соціальна ідентичність, взаємозв'язок, структура, функції ідентичності, складність соціальної ідентичності.

ABSTRACT

Dzhabbarova L.V. Features of the relationship of psychological well-being with personal and social identity. – Qualifying research paper with the manuscript copyright.

Thesis for the candidate degree in psychological sciences on the specialty 19.00.01 – General Psychology, The history of Psychology – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2020.

The dissertation is devoted to the study of the peculiarities of the relationship between psychological well-being and personal and social identity. According to the results of theoretical analysis of literature, the main approaches to the study of the problem of psychological well-being of an individual are determined: axiological, functional, emotional, systemic; environmental. The contradictions and inconsistency of a single position on the essence of this phenomenon are revealed, as well as the existence of different approaches and interpretations that complicate its experimental research. It is shown that psychological well-being of a person is characterized by scientists, as: 1) happiness, as a form of experience of being associated with self-realization completeness; 2) education characterized by the positive functioning of the individual through the availability of directions, goals, needs, aspects of self-realization; 3) the complete preservation of psycho-physiological functions of a person; 4) excitement of a person directs for self-esteem and personal growth; 5) integral, systemic phenomenon, quality,

property, individual characteristics; 6) factors of various activities, relationships, which ensure the comfort of staying in any environment. On the basis of the analysis considering numerous scientific approaches, the actual definition of psychological well-being of students is proposed - an integral set of psychological abilities of students, which is due to a complex of external and internal factors that contribute to the positive functioning of the individual in the process of educational and professional activities. The structure of the investigated phenomenon is developed. The key components of psychological well-being are epistemological, motivational-value, affective, and conative components. Among the main criteria for studying the psychological well-being of student, which are characterized as signs of evaluation, whose number is measured, we include: psychological literacy; motivation based on values for well-being; experience of well-being; successful activity. Personality identity includes a set of rice, other individual characteristics that are constant, allow differentiating the individual from other people, the ability to maintain, continue the history of his own Self, preserving its integrity, despite the change of its individual components. Students' social identity is characterized by awareness of their belonging to social groups and communities. The basic components of the student's social identity are defined: civil, professional, family, religious, ethnic identity. According to the results of the research about peculiarities of the formation of psychological well-being of student and its structural components, it has been determined that more than half of the students have a high level of psychological well-being under the criterion of "psychological literacy", one tenth of respondents – on a middle level and only a small part of respondents – low level. The high level of the formation of psychological well-being under the criterion "value motivation of well-being" was found only in one third of the respondents, the average level – in the majority of respondents and the rest of students has low level. Concerning the formation of psychological well-being under the criterion of "well-being experience", it has been established that one third of respondents have a high level, more than half of respondents – a middle, and rest of the students have a low formation level. The high level of psychological well-being under the criterion of "successful activity" was found only in the fifth part of respondents, the average level – among the majority of respondents and a the rest of students have low

level. According to the results of the study, the peculiarities of the psychological well-being formation components of students were divided into 3 groups. A group of students with a high level of psychological well-being is attributed to more than a third of respondents. More than half of the students have a middle level of psychological well-being and rest of the students were classified into a group with a low level of psychological well-being. The contextual experiment also allowed to reveal the levels of formation of personal identity of students. It was revealed that more than a third of respondents belong to the group with low level of formation of personal identity, more than a third have the middle level of formation. Only fifth part of respondents belongs to the group with high level of formation of personal identity. That testifies to a lack of awareness of one's own body that is a leading factor in the system of self-consciousness, insufficient reflection of their own emotional experiences and body feelings, inability to focus on themselves, incontinence, lack of ability to work with their own anxiety, tension, emotional resistance, low self-esteem of ability to work. It has been established that almost half of the students have a high level of social identity formation, fourth part of the students belong to the group with an average level of social identity and fourth part belong to a group with a low level of social identity formation.

Correlation analysis has shown meaningful relationships between psychological well-being and the personal identity of student youth. An analysis of the results of the data showed that there is a greater interconnection between temporal identity and psychological well-being than between spatial-activity identity and psychological well-being. A statistically significant feedback was found at the level between the psychological well-being of students and the generalized degree of identity consolidation. Consequently, the smaller the variations of the perceptions about themselves at different times and in different fields of activity of students, the higher their psychological well-being and vice versa. The most statistically significant connection is established between the psychological well-being of the students and the structural, harmonious and objective functions of identity that ensure the certainty and orderliness of the self, the harmony of the individual, the resolution of internal conflicts and awareness of goals, the development of a certain behavior strategy that promotes their active achievement, ability

to recognize potential in the form of future opportunities and alternative personality choices. Concerning the relationships between the components of psychological well-being and social and personality identity, it was found that the most statistically significant correlation relationships were found with the condom and affective components of psychological well-being. Statistical relations between the psychological well-being of students and the complexity of social identity were also established. As a result of the implementation of factor analysis, four factors of psychological well-being («motivational-oriented», «professionally directed», «personally oriented», «consciously-regulatory») are distinguished. On the basis of factor estimations, a cluster analysis was carried out that allowed to distinguish the types of psychological well-being of students: «targeted well-being», «professional well-being», «personal well-being». Four factors of personal identity («family-family», «future-oriented», «educational-oriented», «leisure-oriented»). On the basis of factor analysis, a cluster analysis was carried out that allowed the students to identify the types of students' personal identity: «educated» – major part of respondents, these students future plans aimed at gaining family-oriented education, but not able to rest. «Entertaining» – fifth part of respondents, such students feel comfortable at rest, entertainments, but the field of education, family relations, they are aggravated. «Family» – fifth part, these respondents clearly identify themselves with their family, realize that their happiness in the family is not inclined to distract themselves from external problems. Factor analysis allowed to identify three factors of social identity: «professional-minded», «spiritually oriented», «family-oriented». Based on estimates of factor cluster analysis was conducted that allowed to distinguish the types of social identity of students: «contradictory» – (major group), students are denied their affiliation to any community; «Harmonious», these students are able to clearly identify themselves with any community: professional, religious or family. Correlation relations between the type of «professional» PB and the type of «educated» students' personal identity were established. Somewhat less between the type of «focused» PB and the type of «educated» personality identity. Thus, the correlation analysis has made it possible to find out that the more the student's personality is satisfied in the professional sphere, the higher the level of acceptance to their own strengths and

weaknesses, the higher the degree of feeling, comfort, satisfaction, and PBL for students. Also, it was found statistically significant relationships between the type of «harmonious» social identity and the type of «targeted welfare». Thus, due to the correlation analysis it was found that the more harmonious the student's personality, the greater he has the desire to achieve life goals, to see prospects in the future, thereby feeling satisfied with himself, his life. A weak, inverse correlation was detected between the type of «contradictory» social identity and the type of «targeted well-being». Regression analysis has shown that personal and social identity is a predictor of students' PB.

Recommendations were developed for raising the level of psychological well-being of students. Increasing the level of psychological well-being of students, which should include a number of developmental means, methods and forms of work that activate the mechanisms of personal and social identity and promote the increase of students' knowledge of themselves, their capabilities, potential, awareness of themselves in space and time, membership in communities, positive attitude towards oneself, his past, to different spheres of activity, environment, increase of pleasure, enjoyment of learning, self-development, self-affirmation. Consequently, the development of psychological well-being of students depends on the influence of the purposeful activity of teachers and the environment on the psychological mechanisms of personal and social identity. The practical significance of the study is the possibility of using the proposed structure, criteria of psychological well-being of student youth in practical psychology; modification of the method of semantic differential for the study of personal identity and the operationalization on its basis of all the concepts introduced; modification of the method for determining the ethnocultural identity to study various types of social identity; modification of the method of studying the complexity of social identity, allows us to expand the tools of empirical research on psychological well-being, personal, social identity of the individual; in providing recommendations for raising the level of psychological well-being of students, which are intended for specialists of institutions and educational institutions that train future specialists.

Key words: psychological well-being, personal identity, social identity, interconnection, recommendations, structure, identity functions, complexity of social

identity.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

статті у наукових фахових виданнях України:

1. Джаббарова Л. В. Теоретичний аналіз досліджень особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. № 3 (1). С. 34-38.
2. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. № 6 (1). С. 46-50.
3. Павленко В., Джаббарова Л. Модифікація семантичного диференціалу для дослідження особистісної ідентичності у студентської молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2017. № 63. С. 43-47.
4. Джаббарова Л. В. Взаємозв'язок психологічного благополуччя з особистісною ідентичністю у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2017. № 5 (1). С. 45-50.
5. Джаббарова Л. В. Дослідження структури психологічного благополуччя студентської молоді. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. 2018. № 1. С. 10-15.
6. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентів. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. 2019. №1. С 44-48.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

7. Pavlenko V. M., Dzhabbarova L.V. Studying personal identity of students by means of modified semantic differential. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. Vol. 25, № 1. P. 144-148.

Публікації в інших наукових виданнях:

8. Джаббарова Л. В. Проблема психологічного благополуччя сучасної студентської молоді. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 23-24 жовтня 2015 р.). Харків: ХНПУ, 2015. С. 12-14.
9. Джаббарова Л. В. Феномен ідентичності в сучасній психології. *Actual questions and problems of development of social sciences: International scientific-practical conference*, (Kielce, June 28-30 2016 p.). Kielce: Holly Cross University. 2016. С. 133-136.
10. Джаббарова Л. В. Аналіз поняття «ідентичність». *Актуальні питання психології та педагогіки: наукові дискусії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 вересня 2016 р.) Харків, 2016. С. 78 – 80.
11. Джаббарова Л. В. Складність соціальної ідентичності. *«Сучасна психологія та педагогіка: від теорії до практики»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції. (Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.) Запоріжжя, 2016. С. 65-68.
12. Джаббарова Л. В. Функції ідентичності та засіб їх вивчення. *«Інноваційні наукові дослідження в сфері соціології, психології та політичних наук»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Sladkovicovo, 10-11 marec 2017) Sladkovicovo, Slovak Republik, 2017. С. 61-64.
13. Джаббарова Л. В. Темпоральні аспекти особистісної та соціальної ідентичності. *«Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Люблін, 20-21 жовтня 2017 р.) Люблін, Республіка Польща, С. 151-154.
14. Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з ідентичністю в студентської молоді. *«Теорія і практика актуальних наукових досліджень»*: матеріали II міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 28-29 квітня 2018 р.) Одеса, 2018. С. 91- 93.
15. Джаббарова Л. В. Основні підходи до психологічного благополуччя. *«Психологія національної безпеки і благополуччя особистості»*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14-15 березня 2019 р.), Львів, 2019. С.54-56.

16. Джаббарова Л. В. Рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 3-4 травня 2019 р.), Київ, 2019. С. 87 – 91.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ.....	27
1.1. Психологічне благополуччя: огляд теоретичних підходів у сфері психологічних знань.....	27
1.2. Психологічне благополуччя як інтегративний показник ступеня спрямованості особистості на позитивне функціонування: його зміст та структура.....	40
1.3. Особистісна й соціальна ідентичність та їх структурно-динамічні характеристики в становленні особистості.....	46
1.4. Аналіз досліджень взаємозв'язку психологічного благополуччя з ідентичністю особистості.....	55
Висновки до першого розділу.....	61
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	64
2.1. Чинники становлення психологічного благополуччя особистості в студентської молоді.....	64
2.2. Теоретична модель вивчення особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентської молоді.....	80
2.3. Опис процедури, методів дослідження та вибірки.....	83
Висновки до другого розділу.....	112

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ.....	114
3.1. Ступінь суб'єктивної оцінки студентською молоддю власного психологічного благополуччя.....	114
3.2. Ступінь сформованості особистісної ідентичності студентської молоді.....	122
3.3. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною ідентичністю в студентській молоді.....	135
3.4. Ступінь сформованості соціальної ідентичності студентів.....	146
3.5. Особливості взаємозв'язків психологічного благополуччя та соціальної ідентичності в студентській молоді.....	154
3.6. Структурні характеристики взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентській молоді.....	168
3.7. Рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів.....	188
Висновки до третього розділу.....	194
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	203
Додатки.....	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

№	Скорочення	
1	ПБ	Психологічне благополуччя
2	ОІ	Особистісна ідентичність
3	СІ	Соціальна ідентичність
Показники методики модифікованого семантичного диференціалу		
4	ІОІ	Інтегрована особистісна ідентичність
5	А	Активність
6	В	Валентність
7	П	Потентність
8	Аа	Активність Я-актуальне
9	Ва	Валентність Я-актуальне
10	Па	Потентність Я-актуальне
11	Ам	Активність Я-минуле
12	Вм	Валентність Я-минуле
13	Пм	Потентність Я-минуле
14	Амб	Активність Я-майбутнє
15	Вмб	Валентність Я-майбутнє
16	Пмб	Потентність Я-майбутнє
17	А (ТІ)	Активність темпоральної ідентичності
18	В (ТІ)	Валентність темпоральної ідентичності
19	П (ТІ)	Потентність темпоральної ідентичності
20	Ас	Активність в сім'ї
21	Вс	Валентність в сім'ї
22	Пс	Потентність в сім'ї
23	Ан	Активність на навчанні
24	Вн	Валентність на навчанні
25	Пн	Потентність на навчанні
26	Ад	Активність на дозвіллі, з друзями

27	Вд	Валентність на дозвіллі, з друзями
28	Пд	Потентність на дозвіллі, з друзями
29	ПДІ	Просторово-діяльнісна ідентичність
30	А (ІОІ)	Активність інтегрованої особистісної ідентичності
31	В (ІОІ)	Валентність інтегрованої особистісної ідентичності
32	П (ІОІ)	Потентність інтегрованої особистісної ідентичності
33	Д 1-2	Дистанція між першим та другим образом
34	Дам	Дистанція між образами Я -актуальне і Я-минуле
35	Да-мб	Дистанція між образом Я-актуальне-Я майбутнє
36	Дм-мб	Дистанція між образом Я-минуле – Я майбутнє
37	КТІ	Показник ступеню консолідації темпоральної ідентичності
38	КПДІ	Показник ступеню консолідації просторово-діяльнісної ідентичності
39	КІОІ	Консолідованість інтегрованої особистісної ідентичності
Показники модифікованої методики вивчення соціальної ідентичності (вивчення етнічної ідентичності Д. Беррі)		
40	ГІ	Громадянська ідентичність
41	ПІ	Професійна ідентичність
42	СІ	Сімейна ідентичність
43	ЕІ	Етнічна ідентичність
44	РІ	Релігійна ідентичність

ВСТУП

Актуальність дослідження. Останнім часом в умовах стрімких змін у суспільстві все частіше постає питання психологічного благополуччя особистості, яке стає предметом дослідження сучасних науковців. Нестача часу, фізичне та психічне перенавантаження, високий динамізм у діяльності, складність життєвих ситуацій, невизначеність, наявність великої кількості факторів стресу впливають на життєдіяльність особистості. Тому виникає потреба вирішення проблеми гармонії, рівноваги особистості, її здоров'я. Адже саме від психологічного благополуччя особистості, яке уособлює в собі прагнення людини до внутрішнього комфорту, щастя, рівноваги, залежить поведінка людини, її емоційно-оцінне ставлення до навколишнього середовища, себе, здоров'я, успішність діяльності.

В умовах стрімких трансформацій достатньо складно сучасній людині не тільки знайти внутрішню цілісність, а й зберегти її. Саме тому в останнє десятиліття збільшується увага науковців до поняття «ідентичність» в цілому та складників: особистісної й соціальної ідентичності.

Аналіз літератури свідчить про значну кількість досліджень сучасних науковців, що присвятили час проблемі психологічного благополуччя особистості. Так досліджено різні підходи до трактування сутності психологічного благополуччя (далі ПБ) особистості. У працях дослідників аксіологічного підходу (Н. Бредберн, Е. Діннер, О. Кронік, К. Ріфф та ін.) ПБ особистості розглядається як щастя, як форма переживання повноти буття, пов'язаного з самоздійсненням. Науковці функціонального підходу (А. Маслоу, Г. Оллпорт, Я. Павлоцька, К. Роджерс та ін.) акцентують увагу на утворенні, що характеризується позитивним функціонуванням особистості через наявність спрямованостей, цілей, потреб, аспектів самореалізації. Фахівці психофізіологічного підходу (О. Ворона, А. Вороніна, С. Ковальов, М. Яхода та ін.) стверджують, що ПБ – це повноцінне збереження психофізіологічних функцій людини. ПБ особистості для дослідників емотивного підходу (С. Карсканова, Л. Козьміна, П. Фесенко, Т. Шевеленкова та ін.) – переживання, яке людина спрямовує на самооцінку та особистісне зростання. Науковці системного підходу (Н. Бахарева, О. Ідобаєва, Ю. Олександров та ін.)

вважають, що ПБ особистості – є інтегральне, системне явище, якість, властивість, індивідуальна характеристика. Представники середовищного підходу (Т. Ємельянова, Н. Каргіна, Е. Паніна, О. Ширяєва та ін.) сутність ПБ особистості виражають через чинники різних видів діяльності, взаємин, що забезпечує комфортність перебування в будь-якому середовищі.

Варто відзначити, що в науковому просторі існують окремі психологічні дослідження взаємозв'язку ПБ з різними видами ідентичності особистості, які висвітлені в працях таких науковців, як Э. Бенко, С. Водяха, С. Гертнер, Д. Джеттен, О. Дмитренко, Д. Довідіо, Д. Дьякова, Д. Левтерова, С. Максименко, Т. Маланьїна, С. Мануела, А. Мікляєва, В. Павленко, Я. Павлоцька, А. Пірсон, Т. Постмес, Б. Рік, П. Румянцева, О. Серпутько, С. Сіблі, І. Су, О. Сухоцька, С. Хаслам, С. Шарма та ін.

Актуальність проблеми та її недостатня теоретична, методична і практична розробленість зумовили вибір теми дослідження: «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема входить у коло наукових досліджень кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, присвячених проблемі психологічного благополуччя особистості, у рамках НДР «Стратегії підтримки психологічного здоров'я особистості в умовах кризи» (номер держреєстрації № 0116U005286). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 6 від 25.05.2016 р.) та уточнено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології (протокол № 2 від 27.03.2018 р.).

Мета дослідження полягає у вивченні особистісної та соціальної ідентичності як чинника психологічного благополуччя.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до вивчення психологічного благополуччя та особистісної й соціальної ідентичності в їх взаємозв'язку.

2. Визначити компоненти психологічного благополуччя студентської молоді.
3. Вивчити емпіричним шляхом різні аспекти психологічного благополуччя в студентській молоді та виявити особливості їх особистісної й соціальної ідентичності.
4. Дослідити особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентів та на цій основі розробити емпіричну модель їхнього взаємозв'язку.
5. Розробити рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентської молоді.

Об'єкт дослідження – психологічне благополуччя особистості.

Предмет дослідження – взаємозв'язки психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю.

Теоретико-методологічними засадами дослідження є положення позитивної та гуманістичної психології (Е. Десі, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Раян, М. Селігман), теорія самодетермінації (А. Вороніна, Р. Раян), евдемоністична, гедоністична парадигми в розумінні ПБ (М. Аргайл, К. Батаєва, Н. Бредберн, А. Ватерман, Н. Грисенко, Е. Дьєнер, Л. Куліков, Т. Рат, К. Ріфф, Д. Хартер, Р. Шаміонов), особистісна теорія щодо ПБ (Н. Бахарєва, Є. Бочарова, П. Фесенко), аксіологічний підхід (Н. Бредберн, Е. Дьєнер, О. Кронік, К. Ріфф), функціональний підхід (А. Маслоу, Г. Оллпорт, Я. Павлоцька, К. Роджерс), психофізіологічний підхід (О. Ворона, А. Вороніна, С. Ковальов), емотивний підхід (С. Карсканова, Л. Козьміна П. Фесенко, Т. Шевеленкова), системний підхід (Н. Бахарєва, О. Ідобаєва, Ю. Олександров), середовищний підхід (Т. Ємельянова, Н. Каргіна, Е. Паніна, О. Ширяєва) щодо сутності та структури ПБ особистості, задоволеність життям (А. Курова, С. Максименко, Т. Титаренко та ін.), взаємозв'язків та чинників ПБ (С. Водяха, Д. Джеттен, Д. Дьяков, М. Казанжи, О. Киричук, А. Курова, Д. Левтерева, В. Павленко, І. Петровська, Т. Постмес, О. Сухоцька, С. Хаслам, Р. Шаміонова та ін.), теорія ідентичності (А. Ватерман, Е. Еріксон, С. Клімова, М. Шакурова, Д. Юм, К. Юнг, К. Ясперс), біопсихосоціальний підхід

(Дж. Енджел), принципи детермінізму (Д. Леонт'єв, С. Максименко, С. Рубінштейн та ін.), системності, розвитку, активності в психології (Б. Анан'єв, Л. Зязюн, Д. Леонт'єв, А. Петровський, Г. Селевко) тощо.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань був використаний комплекс теоретичних й емпіричних методів дослідження, серед яких: теоретичний аналіз літератури за проблематикою, що вивчалася, систематизація, узагальнення концепцій, досліджень у площині психологічного благополуччя та ідентичності, порівняння з метою виявлення стану опрацювання досліджуваної проблеми, метод структуризації для розбудови структури ПБ, психодіагностичні методи, методи математико-статистичної обробки даних (описова статистика, кореляційний аналіз – для з'ясування взаємозв'язків між особистісною та соціальною ідентичністю й психологічним благополуччям, факторний аналіз – для виокремлення факторної структури психологічного благополуччя, особистісної та соціальної ідентичності, та визначення структури взаємозв'язків, непараметричний критерій Н-Краскела-Уоллеса – для встановлення значущості відмінностей між групами ПБ та показниками особистісної й соціальної ідентичності, кластерний аналіз – для виокремлення типів психологічного благополуччя, особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді, множинний лінійний регресійний аналіз – для визначення впливу особистісної та соціальної ідентичності на психологічне благополуччя). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 13.0).

Психодіагностичний комплекс склали як традиційні, стандартизовані психодіагностичні методики, так і спеціальним чином модифіковані для розв'язання завдань дисертації. Зокрема для дослідження компонентів психологічного благополуччя студентів: *гносеологічного* компоненту – показник «розуміння сутності психологічного благополуччя» – методика «Уявлення студентів про психологічне благополуччя та його ретроспективна самооцінка» (Л. Козьміна), показник «знання специфіки майбутньої професії» – методика «Професійна готовність» (Л. Боженко); *мотиваційно-ціннісного* компоненту: показники «прагнення досягти життєвої мети» – опитувальник «Шкали

психологічного благополуччя» (адаптація Т. Шевеленкова, Т. Фесенко), «бажання досягти успіхів у майбутній професії» – методика «Мотивація до успіху» (А. Панфілова), «усвідомлення значущості професійної самоактуалізації» – тест «Піраміда потреб А. Маслоу», «усвідомлення сенсу життя» – опитувальник «Шкали психологічного благополуччя»; *афективного компоненту*: показники «ставлення до себе» – опитувальник «Шкали ПБ», «ставлення до освітнього середовища» Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю (УУД) (Л. Міщенко), *конативного компоненту*: «наявність самостійності», «здатність до саморозвитку», спроможність управляти оточенням» – «Шкали психологічного благополуччя» (адаптація Т. Шевеленкова, Т. Фесенко). Для дослідження компонентів особистісної ідентичності – методика семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова), тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої). Для дослідження соціальної ідентичності – методика визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі (авторська модифікація), методика дослідження складності соціальної ідентичності С. Роккас, М. Бруер (авторська модифікація), опитувальник вивчення функцій ідентичності (Т. Серафіні, Дж. Адамс).

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося протягом 2015-2017 рр. на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут та на базі комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. На різних етапах нашого дослідження взяли участь 250 студентів віком від 19 до 23 років. З них 118 – жіночої статі (47,2 %), 132 – чоловічої статі (52,8%).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- визначено інтегральні характеристики компонентів психологічного благополуччя студентської молоді: гносеологічного – *психологічна грамотність*, мотиваційно-ціннісного – *цінність благополуччя*, афективного – *переживання благополуччя*, конативного – *успішна діяльність*, та запропонований спосіб їх операціоналізації;

- досліджено ідентичність, з огляду на її компоненти, види, функції та складність;
- запропоновано понятійний апарат для дослідження та аналізу особистісної ідентичності, а саме: поняття «інтегрованої особистісної ідентичності», «темпоральної ідентичності», «просторово-діяльнісної ідентичності», «ступінь консолідації ідентичності»;
- розроблено емпіричну модель взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді;

дістали подальшого розвитку:

- структурний підхід до поняття психологічного благополуччя студентської молоді та виділено гносеологічний, мотиваційно-ціннісний, афективний, конативний компоненти в структурі психологічного благополуччя;
- феномен «Складність соціальної ідентичності» та запропонований метод його операціоналізації;
- уявлення щодо особливостей психологічного благополуччя, соціальної та особистісної ідентичності в студентської молоді;

доповнено й уточнено:

- наукові знання щодо особливостей взаємозв'язку між психологічним благополуччям та особистісною й соціальною ідентичністю студентської молоді;
- уявлення про прояви різних рівнів складових психологічного благополуччя, особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді. Виявлено характеристики, що найбільш розрізняють суб'єктів з високим, середнім або низьким рівнем зазначених феноменів.

Практична значущість дослідження полягає: у можливості використання в практичній психології запропонованої структури та критеріїв психологічного благополуччя студентської молоді; модифікації методу семантичного диференціалу для вивчення особистісної ідентичності та операціоналізації на її основі усіх уведених понять; модифікації методики визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі для дослідження соціальної ідентичності та її різних видів;

модифікації методики дослідження складності соціальної ідентичності; у наданні рекомендацій щодо сприяння психологічного благополуччя студентів, які призначені спеціалістам закладів освіти, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців.

Результати дослідження були впроваджені в освітній процес:

- КЗ «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» ХОР в курси лекцій для підготовки психологів та педагогів за дисциплінами «Загальна психологія», «Психодіагностика», «Вікова психологія», «Соціальна психологія» (акт впровадження № 01-13/317 від 10.04.2019 р.);
- Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (акт впровадження № 1443/1 від 23.04.2019 р.);
- Красноградського коледжу КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР (протокол № 5 від 02.05.2019 р.);
- Балаклійської філії КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР (довідка № 01-12/40 від 24.04.2019 р.);
- Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (протокол № 10, від 2.05.2019 р.);
- Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 08.05.2019р.);
- Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (акт впровадження № 0501-101 від 13. 06. 2019 р.).

Особистий внесок у роботах написаних у співавторстві. Автору належить теоретичний аналіз літературних джерел, добір емпіричного матеріалу, математично-статистичний аналіз та інтерпретація результатів, формулювання висновків.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження презентовано та обговорено на наукових конференціях Міжнародного рівня: «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2016), «Actual questions and problems of development of social sciences» (Kielce: Holly Cross University, 2016),

«Інноваційні наукові дослідження в сфері соціології, психології та політичних наук» (Sladkovicovo, Slovak Republik, 2017), «Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки» (Люблін, Республіка Польща, 2017), «Теорія і практика актуальних наукових досліджень» (Одеса, 2018), «Психологія національної безпеки і благополуччя особистості» (Львів, 2019), «Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення» (Київ, 2019). Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Сучасна психологія та педагогіка: від теорії до практики» (Запоріжжя, 2016). На засіданнях методологічного семінару кафедри прикладної психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2019), наукового семінару Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (2019).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 16 публікаціях, з них: 6 статей, що були опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні, 9 статей у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (261 найменування, з яких 42 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації складає 255 сторінок, основна частина – 195 сторінок. Дисертація містить 36 таблиць, 9 рисунків та 15 додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

1.1. Психологічне благополуччя: огляд теоретичних підходів у сфері психологічних знань

Концепція психологічного благополуччя (далі ПБ) у психології представлена в різних сферах знань, зокрема психології особистості, соціальної психології, а також психології соціальної роботи та психології сім'ї. У контексті загальної психології конструкт ПБ, інтегруючи в собі різні знання, потребує його чіткого структурування з визначенням складових та напрямів набуття, а також розумінням міри його досягнення, що може проявлятися в рівневих його характеристиках. У дослідженнях А. Курової представлена така класифікація підходів щодо ПБ особистості: цільовий підхід ПБ передбачає орієнтування на кінцеву мету. Благополуччя виникає внаслідок досягнення мети чи потрібного предмета); ціннісний підхід стверджує, що не прагнення до благополуччя визначає мотив діяльності людей, а співвідношення між конкретною спонукою та результатом діяльності; когнітивний підхід пояснює, що схильність людей до переживання благополуччя відбувається за допомогою пам'яті, мислення або інших когнітивних закономірностей; соціально-психологічний підхід вивчає благополуччя особистості крізь призму впливу соціально-психологічних чинників; особистісний підхід характеризує благополуччя як сукупність різних задоволень; ситуативний підхід визначає благополуччя як схильність усе бачити в позитивному світлі [112].

Привертає увагу також класифікація підходів щодо ПБ Б. Пахоля, який виокремив такі *моделі благополуччя*, як-от: модель «Якість життя» А. Кемпбелла [225]; модель «ПБ» Н. Бредберна [222]; шкала задоволеності життям Е. Дінера [231]; модель «ПБ» К. Ріфф [251]; шкала базових психологічних потреб у стосунках Р. Райана, Е. Десі [228]; сінгапурська шкала ПБ Ч. Фена [233]; модель суб'єктивного благополуччя Л. Куликова [109, 110, 111]; психофізіологічна модель

ПБ А. Вороніної [37]; модель ПБ О. Ширяєвої [209]; модель ПБ Ю. Олександрова [143]; теоретична модель особистого благополуччя М. Батуріна [12]; модель суб'єктивного соціального благополуччя Т. Данильченко [48]. Також ним же виділяються факторні концепції, що вказують на вплив певного типу чинників на рівень благополуччя, а саме: фізичні (Р. Раян [250]); духовні (Д. Бразерс [224]); особистісні (М. Батурін, С. Башкатов, Н. Гафарова [12, 14, 15]); культурні (Е. Дьєнер [229]); соціально-демографічні (Н. Бредберн [222]); екзистенційні (Н. Грішина [46]); природні (Е. Уілсон [260]); ті, що описують через категорію свідомості життя (П. Фесенко [194]); соціальне порівняння (Т. Данильченко [48]); вікові (Ю. Дубовик [66]); фактори економічної кризи (Р. Шарапова [205]) та екстремальних умов життєдіяльності (О. Ширяєва [209]); процеси міграції (Н. Усова [192]) [163].

Натомість у працях Е. Познякової виділяються такі концептуальні підходи щодо характеристики ПБ особистості, як-от: гедоністичний (описує благополуччя в термінах задоволеності – незадоволеності, будується на балансі позитивного та негативного афекту [222, 230]); евдемоністичний (передбачає, що особистісний ріст – головний, необхідний аспект благополуччя [258]), напрям позитивної психології (визначає ПБ як інтегральний феномен, що характеризує позитивне функціонування особистості, виражається в суб'єктивному відчутті задоволеності життям [125, 251]); теорію самодетермінації (базується на базових потребах людини: компетентність, автономія, позитивні стосунки [37, 250]) [167]. У контексті благополуччя особистості Ф. Кук, пропонуючи методи вимірювання різних його аспектів, називає чотири підходи щодо його вивчення: 1) гедоністичний (ґрунтується на задоволеності життям, відсутності негативного афекту, наявності позитивних емоцій [222, 229]); 2) евдемоністичний (припускає, що ПБ є результатом розкриття творчого потенціалу, функціонування на оптимальному рівні або реалізації своєї природи [241, 251]); 3) напрям якості життя (розуміє благополуччя в ширшому сенсі, включає фізичні, психологічні, соціальні аспекти функціонування особистості [235]); 4) оздоровчий (розуміє благополуччя в рамках оптимального функціонування особистості, фізичного,

духовного здоров'я [246]) [226]. Дещо подібну класифікацію пропонує С. Русіна, яка виокремлює такі наукові підходи щодо розуміння ПБ особистості: 1) гедоністичний (визначають ПБ через досягнення задоволення й уникнення незадоволення) [222, 230]; 2) евдемоністичний (розкриває передумови ПБ через розгляд специфіки людського буття як проблеми вибору) [125, 175, 196]; 3) особистісний (вивчає ПБ у взаємозв'язку з особистісними характеристиками: свідомістю життя [194], толерантністю [13], ціннісними орієнтаціями, стратегіями поведінки [24]; 4) суб'єктно-середовищний (досліджує ПБ в контексті суверенного психологічного простору [156], екстремальних умов життєдіяльності [209]) [178].

Вартий уваги погляд на класифікацію підходів щодо характеристики ПБ особистості О. Гриньова, який їх об'єднує у 4 групи. Перша група розглядає ПБ в контексті двох головних течій: гедоністичної (задоволеність-незадоволеність) та евдемоністичної (особистісне зростання) [104, 222, 231, 251, 259]. Друга стосується питань вивчення проблеми позитивного психологічного функціонування особистості [125, 175, 228, 250]. Третя група ґрунтується на розумінні того, що ПБ розвивається на базі психофізіологічного збереження функцій [37, 250, 261]. Четверта група обґрунтовує ПБ як складне цілісне переживання, що виявляється в суб'єктивному відчутті щастя, задоволеності собою і власним життям [194, 206] [44].

Здійснюючи аналіз представлених вище психологічних джерел, розуміючи важливість створення єдиної системи поглядів на визначення досліджуваного феномена, ми впорядкували класифікацію наукових підходів щодо характеристики ПБ особистості за предметом визначення (табл.1.1) [62]. Розглянемо більш детально кожний із підходів. Згідно *аксіологічного підходу*, в основах ПБ особистості закладена найвища цінність – задоволення та щастя [104, 222, 229, 251]. В основі поглядів Н. Бредберна на феномен ПБ особистості лежить різниця між позитивними та негативними емоціями, які накопичуються у вигляді відповідного афекту. ПБ особистості автор розглядає ПБ як суб'єктивне відчуття загальної задоволеності. Науковець наголошує на здатності індивіда зберігати рівновагу між позитивним та негативним емоційним станом.

**Наукові підходи щодо характеристики
психологічного благополуччя особистості**

Характеристика психологічного благополуччя особистості	Назва підходу	Автори
Психологічне благополуччя особистості – це щастя як форма переживання повноти буття, пов’язаного зі самоздійсненням	Аксіологічний підхід	Н. Бредберн [222], Е. Діннер [229], К. Ріфф [251], О. Кронік [104]
Психологічне благополуччя особистості – утворення, що характеризується позитивним функціонуванням особистості через наявність спрямованостей, цілей, потреб, аспектів самореалізації	Функціональний підхід	А. Маслоу [125], Г. Оллпорт [144], К. Роджерс [175], Е. Десі [228], Р. Раян [250], Я. Павлоцька [153], Р. Шаміонов [204]
Психологічне благополуччя особистості – повноцінне збереження психофізіологічних функцій людини	Психофізіологічний підхід	М. Яхода [238], О. Ворона [36], С. Мохова [136], С. Ковальов [91], А. Вороніна [37]
Психологічне благополуччя особистості – переживання, яке людина спрямовує на самооцінку та особистісне зростання	Емотивний підхід	П. Фесенко [194], Т. Шевеленкова [206], К. Санько [181], С. Карсканова [85], В. Духневич [67], Л. Козьміна [94]

Продовження таблиці 1.1

Психологічне благополуччя особистості – інтегральне, системне явище, якість, властивість, індивідуальна характеристика	Системний підхід	Ю. Олександров [143] Н. Бахарева [13], О. Ідобаєва [78]
Психологічне благополуччя особистості – чинник різних видів діяльності, взаємин, що забезпечує комфортність перебування в будь-якому середовищі	Середовищний підхід	Н. Каргіна [83], О. Ширяєва [209], Е. Паніна [156], Т. Ємельянова [68]

Модель ПБ Н. Бредберна відображає баланс, який досягається постійною взаємодією двох видів афектів. Автор вважав, що повсякденне життя несе в собі радість чи смуток, віддзеркалюється у свідомості, накопичується у вигляді негативного або позитивного афекту. До складу позитивного афекту входять позитивні події життя, негативний афект складається з негативних життєвих ситуацій.

Різниця між двома афектами визначає характер ПБ особистості та відображає загальне відчуття задоволеністю життям. Н. Бредберн був упевнений, що людина може відчувати себе щасливою та задоволеною, володіти високим рівнем ПБ, якщо позитивний афект перевищує негативний, і навпаки. Науковець, аналізуючи досліджуваний феномен у категоріях щастя або нещастя, суб'єктивного відчуття задоволеністю або незадоволеністю життям, стверджував, що успішна соціальна адаптація та пристосування до конкретних умов життя забезпечують психологічне благополуччя людини. З позиції вченого, щаслива людина та, яка відповідає прийнятим у суспільстві стандартам благополуччя (має ділові, особистісні, соціальні контакти, не обмежує себе в придбанні та споживанні). Здатність людини пристосовуватися до соціальних умов, що стрімко змінюються. Позитивна соціальна поведінка сприяє досягненню соціально значущих результатів та підвищує рівень задоволеності життям, знижує ймовірності прояву дистресу,

стресових ситуацій [222]. Продовжуючи дослідження попередника, Е. Діннер у явище ПБ додав, окрім позитивного та негативного афектів, суб'єктивну задоволеність життям. Науковець виокремив складові компоненти ПБ: загальне задоволення, приємні емоції, неприємні емоції. Е. Діннер наголошував, що порізно оцінюючи події життя, люди застосовують інтелектуальну оцінку. У ПБ особистості автор включає: когнітивну (інтелектуальна оцінка задоволеності життям, різних його сфер), емоційну (наявність поганого чи гарного настрою, самосприйняття) оцінки [229]. К. Ріфф ПБ розуміє як базовий «суб'єктивний конструкт, який відображає сприйняття та оцінку свого функціонування, орієнтуючись на вершину потенційних можливостей людини» [251, с. 722], показник ступеня спрямованості людини на реалізацію основних компонентів позитивного функціонування, ступеня реалізованості цієї спрямованості, який виражається у відчутті щастя, задоволеності собою, власним життям. Науковець виокремлює шість основних компонентів ПБ особистості: 1) самоприйняття (позитивна самооцінка себе, свого життя в цілому, усвідомлення, прийняття не лише своїх позитивних якостей, а й недоліків); 2) позитивні стосунки з людьми (уміння співпереживати, здатність бути відкритим для спілкування, наявність навичок, що допомагають встановлювати, підтримувати контакти з іншими, бажання бути гнучким у взаємодії, уміння знаходити компроміс); 3) автономія (здатність бути незалежною, уміння протиставляти свою думку більшості); 4) управління навколишнім середовищем (наявність якостей, які зумовлюють успішне оволодіння різними видами діяльності, здатність досягати бажаного, долати труднощі на шляху до реалізації власних цілей); 5) мета в житті (наявність життєвих цілей, що породжує почуття усвідомленості існування, цінності того, що було в минулому, відбувається в сьогоденні та буде відбуватися в майбутньому); 6) особистісне зростання (прагнення розвиватися, вчитися, сприймати нове, мати відчуття власного прогресу). К. Ріфф вважає, що не всі категорії задоволення сприяють досягненню ПБ, навіть негативний досвід, життєві труднощі, переживання виступають основою для підвищення рівня ПБ, оскільки людина

набуває здатність до емпатії, вміння встановлювати більш гармонійні стосунки з іншими, чітко розуміє власні життєві цілі [251].

Цікавими є погляди О. Кроніка, який вважає, що ПБ особистості – щастя, яке є формою переживання пов'язаної із самореалізацією повноти буття. Автор виокремлює два способи набуття щастя, які пов'язані зі способом саморегуляції людиною своєї мотивації відносин зі світом: посилення значущості світу та своїх можливостей. На основі форм саморегуляції утворюються чотири принципи мотивації до світу: максимізація корисності (спрямованість людини до корисних об'єктів, що задовольняють її потреби, до пошуку позитивно забарвлених емоційних переживань різної інтенсивності, уникнення потенційних страждань, каяття про минуле в майбутньому); мінімізація потреб (зменшення ступеня напруги рушійних потреб, обмеження бажань); мінімізація складності (прагнення людини до спрощення власного світу в цілому, конкретних об'єктів); максимізація здібностей (бажання людини до всебічного розвитку, самовдосконалення у фізичному, духовному аспектах, прагнення бути максимально корисним іншим людям, знаходячи в цьому своє щастя) [103, 104, с. 29].

За *функціональним підходом* ПБ розглядається як утворення, що характеризується позитивним функціонуванням особистості через наявність спрямованостей, цілей, потреб, аспектів самореалізації [125, 144, 152, 175, 203, 228, 250]. Проблемі ПБ особистості значне місце відводиться в працях А. Маслоу, який акцентує увагу на тому, що дане поняття відображає повноту самореалізації людини в життєвих ситуаціях, можливість проявити творчість у процесі розвитку власної індивідуальності, враховуючи інтереси соціуму. Дослідник у проблемі ПБ особливе місце приділяє відповідності потреб із їхнім задоволенням. Автор вважає, що рівень благополуччя відповідає задоволенню потреб: вітальним, соціальним, ідеальним, потребам пізнання навколишнього світу. А. Маслоу наголошує на великому значенні самовдосконалення людини, яке виражається в різноманітних стилях життя та надає людині відчуття щастя, наповненості, насолоди, екстазу [125].

З позиції Г. Оллпорта, ПБ особистості розглядається крізь призму досягнень людиною віддалених цілей, завдань, ідеалів. На думку науковця, ПБ передбачає: сформованість пропріотичних функцій (відчуття власного тіла, відчуття самоідентичності, самоповагу, раціональне управління собою); пропріативне прагнення (постановка, досягнення перспективних цілей, процес самовдосконалення); свободу (самовизначення, проактивність, цілеспрямованість) [144].

ПБ як повноцінне функціонування особистості аналізує К. Роджерс, який вводить поняття «конгруентності», що характеризує здатність особистості діяти щиро, висловлюючи свої почуття. На думку науковця, конгруентність і відкритість досвіду є основними вимогами повноцінного функціонування. Повноцінно функціонуюча людина, з позиції автора, має ще такі характеристики: відкритість переживанню (здатність чітко сприймати суб'єктивні та об'єктивні події); екзистенціональний спосіб життя (повноцінне сприйняття кожної миті); організмична довіра (контакт із внутрішніми почуттями, цінностями, які відображають потреби, емоції, аспекти соціальної ситуації); свобода вибору та креативність (здатність знаходити нові способи життя, які допомагають адаптуватися до нових умов). Вищезазначені характеристики дозволяють стверджувати про повноцінне життя, яке спонукає особистість рухатися в певному напрямку [175].

Для Е. Десі та Р. Раяна ПБ особистості пов'язане з базовими психологічними потребами: потребою в автономії (відсутність контролю з боку інших людей), компетентності (схильність до оволодіння ефективною діяльністю) та зв'язку з іншими. Розробляючи теорію самодетермінації, науковці зосереджуються на потребах і вважають їх найсуттєвішими для оптимального розвитку закладених природою задатків до зростання, інтеграції, конструктивного соціального розвитку, ПБ. Автори доводять, що важливою умовою особистісного зростання та благополуччя людини є її мотивація: внутрішня та зовнішня. Відповідно до типів мотивації, Е. Десі, Р. Раян виділили дві групи життєвих прагнень (внутрішні, зовнішні). До внутрішніх прагнень (життєві цілі, що забезпечують задоволення

базових психологічних потреб) відносяться: особистісне зростання, прагнення до любові, прихильності, служіння суспільству, здоров'я. Серед зовнішніх прагнень виокремлено (засоби досягнення зовнішніх цілей щодо власного Я): матеріальне благополуччя, соціальне визнання за допомогою популярності, фізична привабливість. Оцінка, досягнення даних прагнень залежать від реакцій інших [228, 250].

Під ПБ особистості Я. Павлоцька розуміє соціально-психологічне утворення, яке характеризує позитивне функціонування особистості, що виражається в почутті самореалізації і може бути опосередковане ступенем інтегрованості особистості, особливостями взаємодії з іншими людьми, відчутті задоволеності власним життям. Автор визначає специфіку ПБ особистості в контексті соціальної орієнтації, встановлює взаємозв'язки різних компонентів ПБ та характеристик особистості (соціально-психологічних властивостей, параметрів домінуючого стану, системи соціально-психологічних взаємин) [152]. Р. Шаміонов ПБ особистості визначає як питання перцепції життя, суб'єктивного ставлення до ситуації, до власних можливостей, відчуття самореалізованості, затребуваності, реалізації власного потенціалу. Для науковця ПБ характеризується як індивідуальне явище, яке визначається власною інтерпретацією ситуації, від якої залежить стратегія поведінки, спрямованість активності особистості. На думку вченого, ПБ особистості містить: когнітивний, емоційний, поведінковий компоненти. Автор упевнений, що ПБ відчувається в ситуації гармонійного поєднання задоволення як власних бажань, так і потреб інших людей [204].

Представники *психофізіологічного підходу*, характеризуючи ПБ з позиції категорії «здоров'я», наголошували на повноцінному збереженні психофізіологічних функцій людини [36, 37, 91, 136, 238]. Так, М. Яхода розглядала ПБ у розрізі психічного здоров'я та класифікувала критерії для опису психічно здорової людини: відсутність психічних розладів, нормальність, різні стани ПБ, індивідуальна автономія, вміння впливати на навколишнє середовище, правильне сприйняття реальності, самостійність, зростання, розвиток, самоактуалізація, цілісність особистості [238]. Проблемою зв'язку ПБ особистості,

як рівня фізичного благополуччя, яке залежить від самопочуття, здоров'я, енергійності, задоволеності фізичним станом, переймалися О. Ворона та С. Мохова. Дослідники показали, що ПБ може виступати як чинник стійкості або вразливості психіки до виникнення психопатологічних симптомів. Автори вважають, що параметри ПБ, а саме: відкритість новому досвіду, позитивні стосунки з навколишніми, особистісне зростання, не можуть мати зв'язок із психопатологічною симптоматикою, а виступають в якості цілей психологічної роботи. Розвиток представлених параметрів, на думку вчених, позитивно впливають на автономію, компетентність в управлінні повсякденними справами, самоприйняття, цілі в житті [36, 136].

Феномен ПБ особистості з позиції психотерапії розглядає С. Ковальов, який виділяє два аспекти благополуччя: «горизонтальний» (визначає досягнення суб'єкта, які задовольняють рівень життя в основних областях життєдіяльності), «вертикальний» (характеризує життєвий шлях людини). Саме вертикальний аспект ПБ особистості, на думку автора, здійснюється протягом трьох етапів: 1) досоціальний (спрямований на забезпечення умов для успішної соціалізації людини); 2) соціальний (характеризує здобуття людиною влади та збереження персональної, але соціально схвалюваної моделі благополуччя); 3) надсоціальний (визначає набуття людиною повного, справжнього буття). ПБ особистості, у дослідженні вченого, визначається якістю таких категорій: оточення, поведінка, здібності, наміри, цінності, переконання, ідентичність, місія, сенс, які інтегровані одне в одне [91].

Важливою для психофізіологічного підходу є концепція А. Вороніної, яка ПБ особистості визначає як якість, що набувається в процесі життєдіяльності людини на основі психофізіологічного збереження функцій. Проявляється ПБ в переживанні змістовної наповненості, цінності життя, стосується умов реалізації потенційних можливостей, здібностей людини. Серед основних елементів ПБ автор виділяє: психосоматичне здоров'я, соціальну адаптованість, психічне, психологічне здоров'я. Формується ПБ особистості, на думку вченого, у процесі діяльності у вигляді свідомих і несвідомих ресурсних переконань: самореалізації,

самовираження, саморозвитку, життєздатності. Автор виокремлює основні ресурсні установки (інтенції) ПБ: на рівні соціальної адаптованості – інтенція саморозвитку; на рівні психологічного здоров'я – інтенція самореалізації; на рівні психічного здоров'я – самовираження; на рівні психосоматичного здоров'я – інтенція самоконтролю [37].

Щодо позиції *емотивного підходу* психологічне благополуччя особистості характеризується як переживання, яке людина спрямовує на самооцінку та особистісне зростання [67, 85, 94, 181, 194, 206]. Концепція ПБ особистості П. Фесенко, Т. Шевеленкової побудована на актуальних і потенційних аспектах особистості. Для дослідників ПБ – це цілісне переживання, що має дві важливі складові: суб'єктивну оцінку людиною себе, свого життя та позитивне особистісне функціонування. В основі ПБ особистості автори вбачають актуальне ПБ та ідеальне. Актуальне ПБ розглядається як переживання, яке характеризує ставлення людини до себе і відображає ступінь самореалізації в індивідуальному бутті основних компонентів позитивного функціонування особистості. Ідеальне ПБ визначається потенційними аспектами функціонування особистості, ступенем спрямованості на реалізацію компонентів позитивного функціонування [194, 206].

На думку К. Санько, ПБ особистості визначається як інтегральний психічний феномен, цілісне переживання, що відображає успішність функціонування індивіда в соціальному середовищі, супроводжується сприятливим емоційним фоном, функціональним станом організму та психіки, позитивним самоставленням та довірливим ставленням до світу. Автор виділяє компоненти досліджуваного явища, а саме: задоволеність (інтегральна когнітивно-емоційна оцінка), соціальне благополуччя (соціальна підтримка, відкритість у взаєминах, відсутність конфліктів), функціональний статус (психічний, психофізіологічний стан), ціннісно-мотиваційна сфера (мотиви, цінності, установки), самооцінку та самоставлення (впевненість у власних можливостях, прийняття особистої відповідальності за життя), уміння використовувати наявні можливості для досягнення поставлених визначних цілей, самоефективність (досягнення намічених цілей, наявність перспектив) [181].

С. Карсканова ПБ особистості розуміє як результат переживання гармонії в житті, пізнання людиною власного потенціалу, успіхів, досягнень у самореалізації. Для науковця ПБ поєднує зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні) умови процесу становлення особистості: позитивне ставлення до себе, свого минулого життя; наявність цілей, занять, що надають життю сенс; здатність виконувати вимоги повсякденного життя; відчуття безперервного розвитку, самореалізації; здатність дотримуватися власних переконань [85]. У працях В. Духневич ПБ особистості розглядається як результат переживання людиною успіхів чи досягнень у професійній реалізації, гармонії в особистому житті, реалізації власного потенціалу тощо. Серед чинників ПБ особистості автор виокремлює: фізичні, що мають власну психічну природу, реалізацію свого потенціалу, можливостей [67]. ПБ особистості як переживання певних почуттів щодо себе, свого життя в конкретний період часу визначає Л. Козьміна. На підставі ознак досліджуваного явища автор вважає, що можливо поєднати особистісні та середовищні моменти життя людини, зрозуміти емоційне ставлення до певних подій, індивідуальності даного ставлення та визначення предмету переживань [94].

На основі *системного підходу* ПБ особистості визначається як інтегральне, системне явище, якість, властивість, індивідуальна характеристика [13, 78, 143]. Ю. Олександров психологічне благополуччя особистості представляє як системну єдність оптимальних психологічних якостей та станів людини: особистісної зрілості, самоактуалізації, гармонії особистості, суб'єктивного благополуччя [143]. У розвідках Н. Бахаревої ПБ особистості презентується в якості інтегральної психологічної підстави толерантності. Автор зосереджується на головній ідеї: високий рівень ПБ особистості є системоутворюючим фактором в структурі толерантності. На думку дослідника, ПБ існує всередині індивідуального досвіду у вигляді довіри людини до світу, виникає з початком її життя. Сутність ПБ відображається в позитивному ставленні суб'єкта до різних об'єктів, переживанні актуальної значущості та безпеки даних об'єктів, визначається довірою особистості [13]. О. Ідобаєва, досліджуючи проблему формування ПБ особистості, яке є системно-функціональним утворенням, що передбачає розгляд особистості та

розвивається на психофізіологічному, індивідуально-психологічному та ціннісно-смысловому рівнях. Успішне формування ПБ особистості може відбуватися за певних психолого-педагогічних умов, серед яких найважливішою є формування, розвиток елементів пізнавальної, мотиваційно-смыслові сфер, які забезпечують можливість творчого ставлення до себе, свого особистісного, професійного потенціалу, до можливих сфер його актуального, перспективного застосування, підвищення рівня самоактуалізації особистості [78].

Представники *середовищного підходу* презентують ПБ особистості як чинник різних видів діяльності, взаємин, що забезпечує комфортність перебування в будь-якому середовищі [68, 83, 118, 156, 209]. Досліджуючи ПБ особистості, Н. Каргіна характеризує даний феномен як найважливіший фактор особистості, що визначає її соціальну активність, стосунки з іншими людьми, ставлення до самого себе як до унікальної особистості. На думку науковця, головною підставою для ПБ особистості є ставлення людини до обставин, умов перебування в різних групах, що сформувалося в процесі різних соціалізацій під впливом сучасних чинників суспільного розвитку [83]. Визначаючи зв'язок середовища життєдіяльності, О. Ширяєва досліджує ПБ, яке аналізує як сукупність ресурсів людини, що забезпечують суб'єктивну, об'єктивну успішність особистості в системі «суб'єкт-середовище» [209].

У працях Е. Паніної ПБ розглядається як фактор психологічного простору особистості, її суверенності. На думку дослідника, ПБ може бути високого та низького рівнів. Високий рівень обумовлений позитивним афектом, низький – негативним [156]. Проблемою ПБ особистості, як відбитку репрезентації міського середовища, займалася Т. Ємельянова. Дослідниця наголошувала, що «громадський образ міста створюється накладанням одного на інший безлічі індивідуальних образів. Проте не виключена можливість виникнення ряду загальних образів, кожен із яких виробляється значною групою мешканців міста. Такого роду групові образи абсолютно необхідні для того, щоб індивід міг успішно функціонувати в межах свого оточення, вступаючи в ефективні контакти з подібними собі» [118, с. 50]. Т. Ємельянова акцентує увагу на рівнях і аспектах ПБ

людей у великих містах, презентує визначені типи особистостей, які відбивають особливості сприйняття ними репрезентації мегаполісу: «позитивно орієнтований тип», «активний тип, орієнтований на кар'єру», «тривожний тип, орієнтований на споживання» [68].

Отже, огляд уявлень про зміст ПБ особистості показав різноманіття поглядів представниками різних наукових підходів. Незважаючи на те, що психологічне благополуччя особистості розглядається як: категорія щастя, задоволення, як позитивне функціонування особистості, повноцінне збереження психофізіологічних функцій, переживання, чинник різних видів діяльності, інтегральне, системне явище, якість, властивість,— єдине визначення досліджуваної дефініції відсутнє. Проте численні наукові розвідки допомогли розмежувати поле для вивчення ПБ особистості та охарактеризувати його сутність.

Явище психологічного благополуччя особистості вказує на сукупність психологічних характеристик людини, які обумовлені комплексом чинників, що забезпечують позитивне функціонування особистості. Вивченню цього явища буде слугувати використання комплексного підходу, що надасть можливість більше зосередитися на взаємозв'язках, взаємовпливах між внутрішніми та зовнішніми детермінантами ПБ особистості та врахувати багатоаспектний характер цього феномену.

1.2. Психологічне благополуччя як інтегративний показник ступеня спрямованості особистості на позитивне функціонування: його зміст та структура

Порівняння різних підходів до розуміння ПБ особистості дозволяє побачити траєкторію інтерпретацій явища від опису в рамках внутрішньоособистісної феноменології до зв'язку його з самореалізацією в навколишньому середовищі, відкритістю. Це означає, що ПБ особистості, з'являючись в контекстах науковців, із часом трансформується з феномену глибинної психології до живого конструкту, який знаходиться в рухливому, видозмінюваному стані під впливом різноманітних чинників, змінюючи при цьому характер своїх складових властивостей.

Так у працях М. Селігмана ПБ представлене як позитивна ефективність, яка поєднана з діяльністю. Основними складовими благополуччя, за М. Селігманом, є залученість, сенс, позитивні емоції, досягнення (звершення, перемоги, успіх), стосунки з іншими людьми [183]. Вивчаючи вплив етночинників на людину, Н. Каргіна виокремлює складові ПБ особистості, а саме: етнічна соціалізація (процес оволодіння нормами, цінностями етнічної групи), екзистенційна складова (здатність до зовнішньої та внутрішньої трансценденції, екзистенційної спрямованості), світоглядна складова (наявність ціннісних орієнтацій особистості, що пов'язують внутрішній світ людини з навколишньою дійсністю), ціннісна складова (ціннісне ставлення до світу, до власного буття), емоційна складова (інтегральне переживання, у якому сфокусувалися почуття, обумовлені успішним функціонуванням особистості) [84].

Так для К. Батаєвої, Н. Грисенко ПБ – це позитивний потенціал особистості, основними характеристиками якого є життя в достатку, спокої, добробуті та щасті. На думку дослідників, за своєю природою благополуччя залежить від об'єктивних чинників: психологічних, соціальних, суб'єктивних [45]. Підтримує дану позицію А. Курова, яка акцентує увагу на тому, що ПБ відбиває характеристики внутрішнього світу особистості, як реакція на вплив об'єктивних чинників (уявлення про власне благополуччя, благополуччя інших людей, критерії благополуччя, успішності, показники здоров'я, матеріального достатку) [113]. О. Осадько представила зовнішні та внутрішні чинники ПБ особистості. До зовнішніх науковець відносить рівень стресогенності середовища (війни, катастрофи, несприятливі соціальні умови, трагічні зміни в особистому житті людини). З позиції автора, внутрішні чинники дозволяють ефективно протистояти негативним впливам середовища, успішно долати життєві труднощі. Серед внутрішніх чинників О. Осадько виокремлює: схильність особистості до використання певних психологічних захистів, стилі поведінки, відчуття самоефективності, загальні риси характеру, провідні емоції. Дослідник зосереджує увагу на тому, що розвиток внутрішнього «психологічного імунітету» до

стресогенних впливів середовища дозволяє людині досягти благополучного життя в реальному, іноді недосконалому соціальному світі [148].

Цікавими є дослідження О. Ширяєвої, яка, вивчаючи вплив середовища життєдіяльності на ПБ, виділяє такі складові феномену: ступінь незалежності цінностей, поведінки суб'єкта, творчої спрямованості особистості, задоволеність самореалізацією; наявність цілей, переконань, що надають життю сенс; ступінь самоповаги, самоприйняття; компетентність у стосунках із навколишнім середовищем, усвідомлення себе; баланс позитивних, негативних переживань, відчуття щастя, задоволення життям [209]. П. Фесенко ПБ визначає як ступінь спрямованості особистості на реалізацію компонентів позитивного функціонування (прагнення реалізувати себе в автономному існуванні, у підтримці позитивних стосунків з навколишніми, спрямованості на особистісне зростання тощо) [194].

Отже, теоретичні та емпіричні дослідження ПБ, які характеризують дане явище з позиції позитивного функціонування, гармонійної самореалізації, на нашу думку, розкривають феномен у контексті інтегративної сукупності, різноманітності численних взаємозв'язків особистості зі світом, іншими людьми. Інтегративність у даному випадку виступає як результат, одержуваний у взаємодії елементів, як наявність функціональних характеристик системи в цілому, його компонентів, як цілеспрямованість систем [98, 57].

У працях С. Фоміної інтегративність характеризується як цілісність, що є результатом інтеграції, яка виступає як процес створення цієї цілісності [195]. Саме інтеграція як об'єднання в ціле, структурування роз'єднаних явищ, спроможна згуртувати, впорядкувати функціонування елементів цілого, привести в стан гармонійного врівноваження [101]. Проблемою інтегративності явищ переймалися науковці (В. Афанасьєв, А. Данилюк, М. Єрмоленко, В. Міжеріков, С. Фоміна, Н. Чапаєв), для яких дана властивість забезпечує взаємозв'язок елементів системи, орієнтує на формування цілісної картини феномену. А. Данилюк, Н. Чапаєв вважають, що інтегративність об'єднує в ціле розрізнені елементи, що веде не до простої їх суми, а до нової якості [200]. В. Козлов в інтегративність включає

сукупність прийомів, операцій, способи пізнання об'єктів, що становлять цілісні системи. З позиції науковця, інтегративними об'єкти можуть бути за умови придбання ними деяких нових властивостей, що не притаманні окремим частинам системи [93].

Розглядаючи проблему ПБ особистості, В. Панферов, Р. Шаміонов акцентують увагу на особистісних якостях, які визначають зміст досліджуваного явища на психофізичному, психофізіологічному, діяльнісно-психологічному, соціально-психологічному, психорефлексивному рівнях людської організації. На думку авторів, інтегративність ПБ особистості полягає в наявності системоутворюючих якостей і властивостей, здатності до трансформацій, міжпредметного аналізу структурної цілісності феномену. Оскільки ПБ особистості як інтегративний об'єкт, з позиції науковців, включає елементи, що відповідають психічним утворенням, відносини суб'єкта, форми прояву їх у поведінці індивідуума, то будь-яке дослідження даного явища має бути орієнтоване на ефективність чи неефективність взаємодії особистості з навколишнім середовищем, а також на задоволеність чи незадоволеність людиною основними сферами життєдіяльності [160, 203]. Л. Козьміна, вивчаючи ПБ студентів-психологів, визначає, що ПБ особистості – це інтегративне поняття, яке включає такі категорії: «образ» як усвідомлений стиль життя або образ бажаних цілей; «мотив» як спонукання до досягнення індивідуально значущих цілей або реалізації бажаного способу життя; переживання як почуття, які «повідомляють» про стосунки з середовищем; «емоції» як емоційна оцінка себе, своїх досягнень, ступеня задоволеності собою та своїм життям. До структури психологічного благополуччя студентів автор відносить: позитивні стосунки з навколишніми, незалежність і саморегуляцію, уміння успішно справлятися з повсякденними справами, переживання усвідомлення власного життя, здатність до особистісного зростання, прийняття всіх сторін своєї особистості [94].

Для І. Галян ПБ – явище, що характеризує інтегральний показник міри спрямованості людини на реалізацію основних компонентів позитивного функціонування, а також міри реалізованості цієї спрямованості. Серед основних

показників ПБ студентів науковець виокремлює: позитивні взаємини, автономію, керування середовищем, особистісне зростання, самоприйняття, баланс афекту, осмислення життя, людина як відкрита система [38]. Ю. Олександров ПБ студентської молоді визначає як системну єдність оптимальних психологічних якостей і станів людини: особистісної зрілості, самоактуалізації, ПБ особистості, гармонії особистості, суб'єктивного благополуччя. До структури ПБ студентів науковець включає такі показники: особистісна зрілість і розвиток особистісного потенціалу, задоволеність життям, оптимістичне й позитивне ставлення до життя та світу, вміння проходити складні життєві ситуації, легкість реалізації та дотримання власних цінностей, смислів, оптимальність характеристик ціннісно-сміслової сфери [143]. Про інтегративність ПБ стверджує й А. Білоножко. Автор у визначенні ПБ акцентує увагу на злагодженості психічних процесів і функцій, гармонію особистості, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги. Для дослідника явище благополуччя – інтегративне, оскільки на нього впливають різні сфери буття людини, у ньому об'єднано багато особливостей ставлення людини до себе, навколишнього світу. Саме характер благополуччя впливає на різні параметри психічного стану людини: на успішність поведінки, продуктивність діяльності, ефективність міжособистісної взаємодії, на зовнішню та внутрішню активність індивіда [16].

Ретельний аналіз психологічної літератури показав багатоаспектність і неоднозначність феномену «ПБ особистості», яке має цілу низку передумов, чинників для існування. Зважаючи на вищеокреслене, структура ПБ особистості є інтегральним утворенням, яке містить взаємопов'язані між собою компоненти, що діють одночасно, визначають змістову та функціональну сутність досліджуваного явища. Вивчаючи структуру даного конструкту, необхідно враховувати сукупність певних ресурсів особистості як середовищних, так і особистісних. Крім того, слід зазначити, що ПБ особистості, як інтегративний показник динаміки життєвоважливих функцій, якостей, виражає якісну сторону протікання в ньому соціально-психологічних процесів, зокрема, здатність адаптуватися в небажаному соціальному середовищі. Головною умовою відчуття ПБ особистістю є цілісність

феномена, що забезпечує стійке, довготривале, позитивне функціонування всіх взаємозалежних складових елементів. Проте необхідно враховувати обумовленість формування, розвитку, функціонування ПБ особистості домінантою середовищних явищ і процесів. Отже, ПБ може виступати як багаторівневий показник якості життєдіяльності особистості, який буде характеризувати адекватність протікання соціальних, психологічних процесів, стосунків, ставлень, орієнтацій у людини. Тому важливим індикатором ПБ є рівень сформованості явища, що вивчається [172].

У порівневій оцінці, на основі досвіду науковців [94, 143, 148, 154] слід орієнтуватися на три позиції: норма, відхилення від норми, відсутність. Перша позиція – норма ПБ особистості – умовно визначається діапазоном розвитку індивідуальних та соціально-психологічних явищ і процесів. У рамках такого діапазону гармонійно забезпечується задоволення потреб, бажань особистості та успішно реалізується зовнішня активність, відбувається самореалізація. Оскільки ПБ – інтегральний показник ступеня спрямованості людини на позитивне функціонування, то в даному випадку норма феномену визначається наявністю значних зв'язків між окремими складовими елементами явища. Позиція друга – відхилення від норми в ПБ особистості – характеризується домінуванням тенденцій задоволення потреб, бажань особистості та частковою відсутністю зовнішньої активності, обмеження можливостей у самореалізації. У такому випадку можна говорити про неповне ПБ особистості. Третя позиція – відсутність ПБ особистості – демонструє розбалансованість індивідуальних потреб, бажань людини, складових елементів феномена, дефіцит можливостей у самореалізації, зовнішньої активності. У такому випадку можна говорити про психологічне неблагополуччя особистості [25, 172]. Отже, ПБ є інтегративним показником особистісного становлення. Саме системний підхід дозволяє створити умови для здійснення повноцінного, успішного дослідження, вивчити суттєві характеристики феномену, виокремити особливості структурних елементів, встановити взаємозв'язки між чинниками, що сприяють досягненню ПБ особистості.

1.3. Особистісна й соціальна ідентичність та їх структурно-динамічні характеристики в становленні особистості

Ґрунтуючись на дослідженнях вітчизняних дослідників В. Павленко, Д. Левтерової, С. Водяхи, Є. Бенко, О. Дмитренко А. Мікляєвої, П. Румянцевої, О. Сухоцької, Д. Дьякова, О. Серпутько, Т. Маланьїної, Я. Павлоцької, зарубіжних науковців Дж. Довідіо, С. Гертнера, А. Пірсона, Б. Ріка, С. Шарма, М. Шарма, С. Хаслама, Д. Джеттен, Т. Постмес, К. Хаслама, І. Су, С. Мануела, С. Сіблі, вбачаємо за необхідне розглянути питання сутності та характерних ознак особистісної та соціальної ідентичності. Проблема ідентичності стає предметом дослідження таких учених, як: А. Ватерман [258], Е. Еріксон [213], С. Клімова [88], М. Шакурова [202], Д. Юм [214], К. Юнг [216], К. Ясперс [219]. Д. Юм характеризує ідентичність як тотожність особистості, яка не володіє незмінністю, раціональністю. На думку автора, ідентичність змінюється під впливом вражень і сприйняттям особистості [214].

Найбільш детально поняття «ідентичність» було розкрито Е. Еріксоном, який ідентичність характеризує як динамічний процес організації життєвого досвіду в індивідуальному «Я», що відбувається протягом усього життя. З позиції філософа, людина здатна зберегти цілісність, індивідуальність власного досвіду завдяки процесу становлення, розвитку ідентичності, що дозволяє людині визначати внутрішню та зовнішню небезпеку, співвідносити свої можливості з соціальними. З позиції Е. Еріксона, ідентичність – багаторівневе особистісне утворення, рівні якого обумовлені рівнями аналізу природи людини: індивідний, особистісний, соціальний. Е. Еріксон пропонує наступні види ідентичності: Я-ідентичність (усвідомлення себе незмінним у просторі та часі); групову ідентичність; психосоціальну ідентичність (значеннєвість власного буття з позиції суспільства), яка поділяється на позитивну (якою людина повинна стати) та негативну [213, 54].

А. Ватерман зосереджує увагу на ціннісно-вольових аспектах ідентичності, вважаючи, що вона пов'язана з наявністю в людини самовизначення, яке включає вибір цілей, цінностей, переконань тощо. Учений виокремлює сфери життя

людини, які є найбільш важливими в процесі формування ідентичності: вибір професії, професійний шлях; переоцінка, прийняття релігійних, моральних переконань; становлення політичних переконань, поглядів; прийняття набору соціальних ролей [258]. Дж. Адамс, С. Маршал розуміють ідентичність особистості як саморегулюючу систему, яка функціонує та спрямовує увагу на обробку інформації. Науковці пропонують виділяти функції ідентичності: структурна функція (забезпечує визначеність, упорядкованість власного «Я», усвідомлення себе в ролі незалежної та унікальної особистості); гармонійна функція (забезпечує послідовність, узгодженість, гармонію між цінностями, переконаннями, обов'язками особистості); цільова функція (забезпечує цілепокладання та побудову певної моделі поведінки); орієнтовна функція (забезпечує надання здатності розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей, альтернативних виборів); самоконтролююча функція (забезпечує зміст самоконтролю, вольової регуляції) [220, 61].

У дослідженнях Л. Шнейдера наголошується, що ідентичність – це результат активного процесу, який відображає уявлення суб'єкта про себе, власний шлях розвитку, що супроводжується відчуттям сильного «Я» у власній безперервності, визначеності, тотожності. Ідентичність, на думку автора, дозволяє людині сприймати власне життя як досвід єдності, тривалості свідомості, цілісності повсякденних вчинків, життєвих цілей, дій, їхніх значень, які дозволяють діяти послідовно [210].

Для К. Ясперса ідентичність визначається як сукупність чотирьох формальних ознак свідомості «Я»: усвідомлення себе як активної істоти; усвідомлення своєї єдності; усвідомлення власної сталості, що означає «Я» залишаюся тим, ким був завжди; усвідомлення того, що «Я» відрізняюся від решти світу [219].

М. Шакурова виокремлює підходи щодо визначення ідентичності: онтологічний підхід (ідентичність розглядається крізь призму визнання відмінностей, нерівності, тотожності); герменевтичний підхід (ідентичність визначається в контексті необхідності пошуку тотожності, сталості;

феноменологічний підхід (ідентичність презентується в аспекті набуття людиною соціального досвіду); ситуативний підхід (акцентує ситуативну природу, характер проявів ідентичності). Науковець наголошує на сукупності сутнісних характеристик ідентичності, а саме: ідентичність є проявом самосвідомості; зміст ідентичності включає образи, концепти, судження, що відображають стосунки «Я - інший», «Я – соціальний світ», «Я - культура», «Я - Я» в аспекті уточнення характеристик «Я»; ідентичність видозмінюється, розвивається; процес становлення ідентичності обумовлений характером активності людини, рівнем рефлексії, має пов'язані механізми ідентифікації, передбачає елементи зовнішнього управління, організованого, педагогічного [202].

Варто також зазначити, що низка досліджень (М. Гончарова [40], Ч. Гордон [236], І. Гоффман [41], Е. Еріксон [213], І. Кон [96], Дж. Марсія [244], Дж. Мід [245], Е. Орлова [147], Р. Фогельсон [234]) містять відомості про класифікацію типів, видів ідентичності особистості. Праці Дж. Марсія, присвячені аналізу психологічних новоутворень молоді, характеризують ідентичність як структуру «Его» – самостворювану, динамічну організацію потреб, здібностей, переконань. Дослідник визначає чотири види ідентичності: 1) «реалізована ідентичність» (характеризується здатністю особистості самостійно оцінювати свій майбутній вибір); 2) «мораторій» (визначає стан кризи ідентичності, постійний пошук розв'язання проблеми); 3) «дифузія» (має на увазі відсутність у особистості стійких цілей, цінностей, переконань); 4) «визначена» (передбачає сформованість у людини особистісно-важливих цінностей, переконань, упевненості, оптимізму) [244]. Вивчаючи проблему ідентичності, Дж. Мід представив її як здатність людини зв'язано, цілісно сприймати свою поведінку та життя. Науковець виділяє усвідомлену (пов'язану зі здатністю людини за допомогою набутої в соціальній взаємодії мови розмірковувати про себе, усвідомлювати свою ідентичність); неусвідомлену (виникає в результаті несвідомого прийняття певних норм, очікувань тієї соціальної групи, до якої належить людина) ідентичність [245].

Ч. Гордон запропонував виокремлювати п'ять видів ідентичності: статеву (гендерна ідентифікація людини); етнічну (ідентифікація людини як члена певної

соціальної структури; ідентичність членства (досягається людиною як результат її взаємозв'язків із організаційним життям певної групи; політичну (ідентифікація людини з певною політичною групою); професійну (ідентифікація людини з певними видами трудової діяльності) [236]. З позиції І. Кона, ідентичність може виступати в трьох модальностях: психофізіологічна (єдність, спадкоємність фізіологічних, психічних процесів, структури організму); соціальна (система властивостей, завдяки яким особистість стає соціальним індивідом, членом певного суспільства або групи); особистісна (єго-ідентичність як єдність і спадкоємність життєдіяльності, цілей, мотивів, змістовних установок особистості) [96].

На думку І. Гоффмана, ідентичність може бути трьох видів: соціальна (наділення особистості іншими людьми соціальними атрибутами групи, до якої вона належить); особистісна (включає індивідуальні ознаки людини); Я-ідентичність (передбачає суб'єктивне відчуття індивідом свого життя, своєї безперервності та унікальності) [41]. В уявленнях Р. Фогельсона, ідентичність має чотири види: реальна (самоопис індивіда); ідеальна (ідеальний образ, до якого прагне людина); негативна (образ, який індивід намагається уникати); виявлена (сукупність образів, які індивід презентує суспільству) [234]. Роботи М. Гончарової наголошують на таких видах ідентичності: расова й територіальна ідентичності, соціально-культурна, релігійна, національна, етнічна, соціально-класова, професійна, особистісна, гендерна, сімейна, мовна [40]. Отже, теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що ідентичність особистості має різноманітні види, типи та складну структурну організацію. Незважаючи на представлену кількість різноманітних видів ідентичності особистості, науковці (І. Губеладзе [47], Н. Іванова [77], Д. Леонтьєв [117], Н. Паттуріна [162], Г. Теджфел [256], Дж. Тернер [257], Шакурова [202]) все більше акцентують увагу на особистісній та соціальній ідентичності.

Важливо також зазначити, що в питаннях співвідношення особистісної та соціальної ідентичності серед науковців є певні суперечності: одні вчені вважають їх елементами, що взаємодоповнюють одне ціле (Е. Еріксон [213], Д. Леонтьєв

[117], Ю. Хабермас [197]), другі підкреслюють первинність соціальної ідентичності (Дж. Брейкуел [223], І. Губеладзе [47], Р. Дженкінс [239]), треті визначають їх як два полярні конструкти (Г. Теджфел [256], Дж. Тернер [257]).

Так, наукові розвідки І. Губеладзе демонструють відмінні та спільні риси соціальної та особистісної ідентичності. У дослідженнях науковця особистісна ідентичність – це набір рис, інших індивідуальних характеристик, що певною мірою є константними, які транслюються в часі, просторі, що дає змогу виокремлювати конкретного індивіда від інших людей. Соціальна ідентичність, з позиції дослідника, виникає завдяки усвідомленню власної належності до певних соціальних категорій та ідентифікації з ними. Спільним між особистісною та соціальною ідентичністю, на думку автора, є те, що кожна з ідентичностей є складовими Я-концепції [47]. У дослідженнях Д. Леонтьєва підкреслюється, що відповідь на питання «хто Я» може бути окреслена двома варіантами: у термінах особистісної ідентичності чи з позиції соціальних ярликів. Перший варіант передбачає набуття особистістю власної ідентичності без допомоги соціуму, що вимагає важкої інтелектуальної праці, певних особистісних передумов. Інший варіант зосереджує увагу або на множинності соціального статусу особистості, або вступає в конфлікт із соціальним буттям, оскільки не відповідає вимогам багатьох сфер життя [117]. Н. Паттуріна вважає, що соціальна ідентичність є самовизначення в термінах віднесення себе індивідом до певної соціальної групи; особистісна ідентичність розглядається як самовизначення в термінах фізичних, інтелектуальних і моральних рис індивіда [162]. В своїх працях Дж. Мід, розглядає соціальну ідентичність як результат неусвідомленого процесу прийняття групових норм та правил, а особистісну ідентичність як таку, що виникає в процесі рефлексії та роздумів про себе [245].

З позиції Дж. Тернера, ідентичність особистості – це когнітивна система, що виконує роль регуляції поведінки в певних умовах. Соціальна ідентичність визначається належністю людини до певної соціальної категорії, є важливим регулятором самосвідомості соціальної поведінки людини [257]. Г. Теджфел відокремлює соціальну та особистісну ідентичність, підкреслюючи різність їх

форм [256]. Такі науковці як Д. Абрамс і Л. Аркурі розглядають особистісну та соціальну ідентичність як дві сторони індивідуальної ідентичності, що характеризує цілісне уявлення про себе [182].

Аналіз наведених досліджень свідчить про те, що в сучасній психології проблема взаємозв'язку соціальної та особистісної ідентичності не має чіткого вирішення. Домінуючою є ідея про наявність двох аспектів ідентичності: особистісної, як прояву унікальності людини та соціальної, що орієнтується на соціальне оточення. Враховуючи вищезазначене, вбачаємо за необхідне розглядати дані феномени розмежовано, як два аспекти індивідуальної ідентичності.

Необхідно зазначити, що соціальна ідентичність особистості, маючи спільні основи функціонування, різниться сутнісною природою від особистісної ідентичності. Як зазначає М. Шакурова, особистісна ідентичність характеризується як внутрішня динамічна структура, інтегруюче уявлення людини про себе з очікуваннями значущих інших, інтеріоризованими в самосвідомості цього суб'єкта в єдине ціле без втрати їхньої своєрідності; сукупність знань та уявлень людини про своє місце і роль як члена соціальної або етнічної групи, про свої здібності та ділові риси. Становлення особистісної ідентичності людини відбувається через зіставлення, протиставлення різних груп, спільнот у процесі взаємодії з ними [202].

У вченнях О. Литвинчук особистісна ідентичність розуміється як внутрішня узгодженість змісту «Я» з його зовнішніми проявами, яка здійснює адаптацію «Я» до оточення з метою задоволення базової потреби бути прийнятим і визнаним у ньому. Автор стверджує, що особистісна ідентичність – джерело, що визначає більшість змін, соціокультурних тенденцій, пов'язана з формуванням розмаїтості як результату людської діяльності, з необхідністю узгодження внутрішнього та зовнішнього світу. Становлення особистісної ідентичності, на думку дослідника, полягає в процесі вибору між легко здобутим «Я» – запозиченим, скопійованим, здобутим примусово, і «Я», що будується власними зусиллями, стараннями, у результаті пристосування внутрішнього світу до всесвіту, зовнішнього світу [119].

Дослідження О. Поджинської містять факти про те, що особистісна ідентичність – це самовизначення людини в термінах фізичних, інтелектуальних, моральних рис, де ключовим є ціннісно-вольовий аспект, що виражається у виборі цілей, життєвих цінностей, якими людина керується впродовж життя. Автор зазначає, що особистісна ідентичність – це багаторівневий процес, під час якого змінюються інтереси, уподобання, ідентифікаційні зразки, тематика проблемних ситуацій, значимість різних сфер життя (вибору професії та професійного шляху, релігійних, моральних переконань, політичних поглядів, міжособистісного спілкування, гендерних ролей), способи подолання труднощів. Науковець стверджує, що пошук особистісної ідентичності здійснюється за допомогою експериментування з доступними соціальними ролями, соціальними функціями, способами спілкування, професійними орієнтаціями, під час неможливості такого експериментування процес набуття ідентичності проходить повільно, супроводжується кризовими явищами. На думку науковця, становлення особистісної ідентичності відбувається протягом усього життя людини, починаючи з раннього дитинства, сенситивним періодом формування особистісної ідентичності є юнацький вік, коли відбувається концентрація емоцій, інтелектуальних, вольових зусиль, розвиток формального мислення, рефлексії, емоційно-ціннісного ставлення до себе, смислової та світоглядної систем, пошук сенсу життя, спрямованість у майбутнє, формування часової транспективи, експериментування, апробація нових елементів «Я». Важливою особливістю набуття особистісної ідентичності в юнацькому віці є поглиблене вивчення себе за допомогою особистісної рефлексії. Завдяки самовизначенню представники цього віку включаються в соціальні зв'язки через індивідуальний вибір. Потреба в самовизначенні є потребою створення власної картини світосприйняття, визначення сенсу свого існування. Протягом життя людина юнацького віку формує власну картину світосприйняття, де цінності суспільства аналізуються та співвідносяться з уявленнями про власне Я. У результаті утворюється індивідуальна система ціннісних орієнтацій, яка є ядром власної ідентичності. До основних складових особистісної ідентичності студентства О. Поджинська

відносить: ідентифікаційний (Я-образ, рефлексивність, уявлення про Я-реальне, Я-ідеальне), ціннісний (мотивація, самовизначення, власна картина світосприйняття), особистісний (самооцінка, соціальні зв'язки, самоствавлення) компоненти. Автор зазначає, що основними механізмами становлення особистісної ідентичності протягом життя людини є ідентифікація, ціннісне самовизначення, самоусвідомлення та рефлексія [166].

Праця О. Ічанської включає визначення особистісної ідентичності представників юнацтва як динамічного переживання внутрішньої цілісності, безперервності особистості та опис основних структурних елементів особистісної ідентичності молоді, а саме: когнітивний компонент (три типи ідентифікації особистості з власним «Я»); емоційно-оцінний компонент (емоційно-ціннісне самоствавлення), часовий компонент (часова транспектива) [81, 59].

Аналіз поглядів на особистісну ідентичність, що перелічені вище, дозволяють зробити висновок, що на сьогоднішній день в психології не існує чіткого визначення особистісної ідентичності. Узагальнення сучасних поглядів на особистісну ідентичність, дозволяє виділити структурні елементи: стійке переживання тотожності Я в соціальному просторі та часі, що передбачає інтеграцію власних суперечливих та динамічних образів Я в єдину систему, що надає відчуття власної унікальності та неповторності [151, 198]. Пропонуємо розглядати інтегральну особистісну ідентичність, що включає в себе набір рис та інших індивідуальних характеристик, які відрізняються постійністю та дозволяють зберігати цілісність власного Я, незважаючи на зміну окремих його компонентів у часі та різних сферах діяльності. Користуючись ідеями Е. Еріксона [213] та голландської дослідниці А. ван Хуфф, [39] в інтегрованій особистісній ідентичності, можна відокремити два компоненти: темпоральну ідентичність, яка розглядається як відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості себе в часі, та просторово-діяльнісну ідентичність – відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості власного образу в різних сферах діяльності. Ступінь консолідованості ідентичності визначається тим, наскільки сильними є коливання уявлень про себе в різні часи та в різних сферах діяльності [151].

В теорії Г. Теджфела соціальна ідентичність розглядається в межах когнітивного підходу, зумовлена ціннісним змістом соціальної групи, тому розподіляється на позитивну та негативну соціальну ідентичність. З погляду науковця, соціальна ідентичність – це результат процесу соціальної категоризації, яка є фундаментальним когнітивним процесом, що дає змогу організовувати інформацію про навколишній світ, частина індивідуальної «Я-концепції», що походить від знань індивіда про власне групове членство в поєднанні з ціннісними та емоційними проявами цього членства. Грунтуючись на праці Г. Теджфела, Н. Іванова, соціальну ідентичність розуміє як динамічну систему соціальних конструктів суб'єкта, яка впливає на ціннісно-смислову сферу та поведінку особистості, що формується в ході взаємодії, активної побудови соціальної реальності [77, 256]. Вивчаючи соціальну ідентичність особистості, І. Губеладзе розуміє її як внутрішню динамічну структуру особистості, яка з'являється та функціонує на основі відчуття власної належності до певних соціальних категорій. На думку автора, соціальну ідентичність варто розглядати з призми її параметрів: актуальності (підкреслює значення індивіда в процесі міжгрупового порівняння з аутгрупою); вираженості (що проявляється в більшості ситуацій); валентності (показує позитивність або негативність ідентичності) [47, 60].

І. Губеладзе зазначає сфери соціальної ідентичності: етнонаціональну, гендерну (статеворольову), професійну, регіональну, територіальну, культурну [47]. К. Коростеліна підкреслює функціональність соціальної ідентичності крізь такі аспекти: забезпечення самоповаги; соціальний статус; персональна безпека; гарантія соціального захисту; можливості для особистісного зростання [99]. О. Блінова зазначає такі функції соціальної активності: адаптаційна, соціалізаційна, формалізаційна, смислова, визначальна, захисна, функція самореалізації [20].

У монографії М. Шакурової зазначені інваріантні характеристики соціальної ідентичності, а саме: знання індивіда про те, що він належить до певної групи, віднесення себе до цієї групи; емоційна значущість для індивіда власного групового членства; усвідомлення людиною своїх соціальних потреб і розширення

засобів і способів їх реалізації [202]. Дослідження В. Павленко містять характерне тлумачення соціальної ідентичності як результату усвідомлення своєї групової належності з прийняттям типових для цієї групи рис. Науковець у соціальній ідентичності виокремлює два аспекти розгляду: з позиції інгрупової подібності, з позиції аутгрупової або міжкатегоріальної диференціації. Ці два аспекти взаємопов'язані: чим сильніше ідентифікація зі своєю групою, тим більш значуща диференціація цієї групи від інших [150]. Інтегруючи сучасні погляди, соціальна ідентичність характеризується як переживання та усвідомлення своєї належності до соціальних груп, спільнот. На основі досліджень В. Павленко, основними складовими соціальної ідентичності було визначено: професійну, громадянську, сімейну, релігійну, етнічну ідентичності.

Отже, багатоплановий аналіз праць вищезазначених авторів дозволив виявити змістові характеристики ідентичності, як психологічного феномену. Можемо зробити висновок, що в сучасній психологічній науці немає загального погляду на види ідентичності та їх співвідношення. Ми погоджуємося з ідеями науковців І. Губеладзе [47], Н. Іванова [77], Д. Леонт'єв [117], Н. Паттуріна [162], Г. Теджфел [256], Дж. Тернер [257], Шакурова [202], які, незважаючи на представлену кількість різноманітних видів ідентичності особистості, все більше акцентують увагу на особистісній та соціальній ідентичності, маючи спільні основи функціонування, різняться сутнісною природою.

1.4. Аналіз досліджень взаємозв'язку психологічного благополуччя з ідентичністю особистості

У психологічній літературі існує низка теоретичних розробок, які описують взаємозв'язок ПБ з різними видами ідентичності. Так, Р. Шаміонов демонструє особливості залежності ПБ особистості від соціалізації та ступеня відповідності потреб можливостям людини задовільнити їх, вважаючи, що сфера потреб тісно пов'язана з аспектами самосвідомості. Автор підкреслює, що високі потреби та низький рівень можливостей їх задовільнити призводять до психологічного неблагополуччя, зворотній процес веде до благополуччя [203]. Праці науковця

містять також дані про зв'язок ПБ з етнічною ідентичністю особистості. На думку вченого, особистості, що володіють окремими елементами тієї чи іншої етнокультури, мають позитивну ідентичність, проявляють більш високий рівень задоволеності життям [204].

Встановлено взаємозв'язок ПБ та соціальної ідентичності у студентів дослідниками В. Павленко та М. Перепелицею. Автори зазначають, що найбільший зв'язок існує між ПБ студентів та їх громадянською (рівень ідентифікації себе з громадянами країни, ступінь важливості для особи ідентифікації, ступінь прояву громадянської ідентичності в поведінці) та національною (ступінь ідентифікації себе зі своєю етнічною групою, задоволеність своєю національною належністю) ідентичністю [150].

І. Петровська досліджує взаємозв'язок громадянської ідентичності з психологічним благополуччям особистості. На думку автора, громадянська ідентичність розглядається як комплексне утворення, що втілює ототожнення особистості зі спільнотою громадян тієї чи іншої держави, включає когнітивну, ціннісно-емоційну, поведінкову, образно-семіотичну складові. Для респондентів, за результатами дослідження І. Петровської, громадянська ідентичність пов'язується з патріотичністю, активністю громадянської позиції, можливістю особистісної та професійної реалізації у своїй державі. Знайдено значущі кореляційні зв'язки між загальним показником ПБ та позиціями «Я вірю в перспективи розвитку України як держави», «Я готовий працювати на благо України», «Я високо оцінюю свою громадську активність». Науковець зазначає, що зі зниженням рівня ПБ особистості зростають песимістичні настрої щодо власних перспектив розвитку у державі, знижується бажання бути її активним громадянином. Протестне ставлення до свого громадянства пов'язане з рівнем ПБ студентів, викликане незадоволеністю професійними, життєвими перспективами [164].

Цікавою є праця Д. Левтерової, яка, за результатами емпіричного дослідження, доводить сильну інтерактивну взаємодію благополуччя особистості та персональної ідентичності. Автор вважає, що ідентичність встановлює умови

для благополуччя, соціальної безпеки людини. На думку дослідника, персональна ідентичність відповідає очікуванням соціального статусу, благополуччя та соціальної безпеки [116].

С. Водяха за допомогою практичного дослідження доводить, що креативна ідентичність служить позитивному функціонуванню особистості та має позитивний зв'язок із ПБ. Учений стверджує, що рівень ПБ особистостей із високою креативною ідентичністю відрізняється від рівня благополуччя людини з низькою креативною ідентичністю. Дослідник виявив відмінності між креативами і нонкреативами за вираженістю різних показників ПБ (позитивні емоції, залученість, особистісний сенс, позитивні міжособистісні відносини, позитивна самореалізація), доводячи, що ПБ креативів істотно перевершує нонкреативів [34]. Значний внесок у проблему взаємозв'язку благополуччя особистості та ідентичності здійснений Є. Бенко. Науковець вивчає взаємозв'язок статусу его-ідентичності та рівня суб'єктивного благополуччя. За результатами практичного дослідження науковець виявив, що рівень суб'єктивного благополуччя позитивно корелює з автономною та вирішеною ідентичністю. Найбільш низькі значення за рівнем суб'єктивного благополуччя та високі за рівнем депресії спостерігаються в групі людей зі статусом дифузійної его-ідентичності: чим вищий показник такої ідентичності, тим нижчий рівень суб'єктивного благополуччя [17].

Досліджуючи проблему ПБ студентської молоді, О. Дмитренко виявляє, що дане благополуччя особистості залежить від розвитку її гендерної ідентичності. Автор розробляє корекційне тренінгове заняття розвитку компонентів гендерної ідентичності студентів із метою подальшого підвищення рівня ПБ особистості. В основу програми заняття покладено положення про те, що досягти ПБ серед представників різних типів гендерної ідентичності можна в результаті: усвідомлення власного типу гендерної ідентичності; розвитку андрогенного типу; підвищення рівня самооцінки серед усіх типів гендерної ідентичності; зниження суб'єктивного переживання самотності серед всіх типів гендерної ідентичності. Науковець доводить, що андрогенний тип гендерної ідентичності особистості є найбільш сприятливим ПБ студентів [62, 63]. А. Мікляєва, П. Румянцева, вивчаючи

міську ідентичність, зосередили увагу на порівняльній ролі міської ідентичності як основного ресурсу особистісного благополуччя на різних етапах життєвого шляху. Здійснюючи емпіричне дослідження, автори зазначають, що позитивна міська ідентичність є найважливішим ресурсом особистісного благополуччя лише для літніх людей [131]. У праці О. Сухоцької, Д. Дьякова досліджено зв'язок ПБ особистості та етнічної ідентичності. Автори вивчають особливості впливу факторів на ПБ особистості, а саме: сформована самоідентифікація обумовлює рівень ПБ особистості, толерантність є чинником, що впливає на ПБ осіб з високим рівнем етнічної ідентичності. Дослідники вважають, що розвиток толерантності може сприяти підвищенню рівня ПБ [187].

До питання співвідношення ПБ та стилів ідентичності осіб у юнацькому віці виявили інтерес О. Серпутько, Т. Маланьїна. Автори, завдяки кореляційному аналізу, встановили, що з підвищенням рівня належності ідентичності, як ознаки стійкості у власних переконаннях, покращуються показники ПБ юнаків, параметри життєстійкості, відчуття себе як особистості, що прагне жити в гармонії з навколишнім середовищем, з собою, здатної до саморегуляції, аналізу, прогнозування [185].

Самістю, соціальною ідентичністю, які є ключовими елементами в розумінні прагнень людини до здоров'я, благополуччя, опікуються С. Шарма, М. Шарма. Автори ідентичність розуміють як термін, що описує усвідомлення себе як дискретної, окремої організації, здатної до саморегуляції. Об'єднуючи емпіричні дані, вчені пов'язують різні рівні самооцінки, соціальної ідентичності з ПБ, доводячи, що під час стресу, подолання проблем добробуту, акультурації, управління особистістю, важливу роль відіграють самість, соціальна ідентичність, психосоціальні зміни, що ведуть до ПБ [254].

С. Хаслам, Д. Джеттен, Т. Постмес, К. Хаслам демонструють останні дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності, здоров'я та благополуччя людини. Соціальна ідентичність, як свідчать автори, визначає почуття власної гідності з позиції членства в групі. Це означає, що психологія людини часто залежить від стану груп: якщо група надає людині стабільність, тоді це обґрунтовує

позитивну основу для психічного здоров'я, благополуччя людини. На думку науковців, соціальна ідентичність – потужний інструмент, який може бути пов'язаний із позитивними або негативними наслідками для здоров'я, благополуччя людини, оскільки люди розуміють і реагують на соціальні умови, у яких вони опиняються. Соціальна ідентичність впливає на структуру соціальної взаємодії особистостей, що сприяє накопиченню соціального капіталу, впливає на динаміку соціальної підтримки. Це одна з причин, яка доводить, що соціальна ідентичність є сильним предиктором благополуччя в широкому діапазоні контекстів (організаційних, клінічних, освітніх). Загальна соціальна ідентичність здійснює позитивний вплив на задоволення в роботі, житті людини, оскільки служить основою для отримання ефективної підтримки з боку групи [237].

У працях І. Су ПБ особистості формується за допомогою культурних вірувань, як фундаментальної природи людини. Оскільки віра, на думку автора, передбачає самоідентифікацію, ідентичність, які в свою чергу є передумовою психічного здоров'я людини, її благополуччя. Порівнюючи різні культури, науковець виявляє різницю між рівнями ідентичності, що є необхідною умовою ПБ. Згідно дослідження І. Су, наприклад, у порівнянні з північними американцями, корейці виявилися більш гнучкими до виходу з різних ситуацій, їх суб'єктивне благополуччя було менш залежне від рівня ідентичності [255]. Робота С. Мануела, С. Сіблі містить опис тихоокеанської шкали тотожності та благополуччя. Автори вважають, що шкала вимірює самооцінку, оцінює п'ятифакторну модель ідентичності та благополуччя. Науковці співвідносять ідентичність із структурними елементами благополуччя (сімейним, соціальним благополуччям, належністю, релігійністю, членством у групах). Учені суб'єктивне благополуччя характеризують як оцінку людиною свого життя, його якість, позитивні, негативні афекти, щастя, задоволення. На думку фахівців, благополуччя має три ознаки: суб'єктивний досвід, позитивні заходи, глобальну оцінку. Автори стверджують, що етнічна самобутність, культура, релігія невід'ємно пов'язані з суб'єктивним добробутом, благополуччям [243].

Проблема чинників ПБ особистості є актуальною в дослідженнях зарубіжних науковців. Так, Дж. Довідіо, С. Гертнер, А. Пірсон, Б. Рік переймалися питанням важливості соціальної ідентичності для благополуччя людини. Учені, спираючись на модель ідентичності, доводять, що процеси ідентифікації формують міжгрупові стосунки, соціальна ідентичність впливає на реакцію людей, власне благополуччя, психічне, фізичне здоров'я [232].

Вітчизняні науковці також займаються вивченням чинників ПБ. Так, Л. Куліков розглядає наступні: фізичні (гарне самопочуття, комфорт тіла); духовні (відчуття належності до духовної культури суспільства); матеріальні (стабільність в матеріальній сфері особистості); соціальні (задоволеність власним положенням у суспільстві, міжособистісними стосунками); психологічні (відчуття цілісності, внутрішньої гармонії та рівноваги). Автор наголошує на значущості психологічних чинників: відчутті цілісності, спільності, внутрішньої гармонії та рівноваги для ПБ особистості та усвідомлення сенсу життя [109].

Цікавими є погляди О. Киричука, який аналізуючи праці М. Казанжи, де перш за все, мова йде про динамічну модель фасилітативності, обґрунтовує фасилітативну детермінацію психологічного благополуччя особистості [88].

Цінними для нашого дослідження є результати аналізу впливу чинників на ПБ студентів, який здійснили В. Острова, В. Панок. Автори вважають, що ПБ учасників освітнього процесу ґрунтується на відчутті цінності власного «Я», здатності досягати узгодженості з оточенням, та виокремлюють такі чинники досліджуваного феномена: педагогічні (умови навчання, умови проживання, організація навчальної діяльності, індивідуальний підхід збоку викладачів, навчальне навантаження); психологічні (здатність особистості контролювати власні емоції, стійкість до стресових ситуацій, конфліктів, самовпевненість, адекватна самооцінка, комунікабельність) [159].

Таким чином, багатоплановий аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури дозволив зосередити увагу на взаємозв'язках, детермінантах ПБ та різновидах ідентичності особистості [56]. Отже, на психологічне благополуччя впливають

чинники, як об'єктивні, так і суб'єктивні, основну роль у цьому процесі відіграють саме суб'єктивні чинники.

Отже, теоретичний аналіз дозволяє описати наступний понятійний апарат, що стосується дослідження:

психологічне благополуччя – це інтегральна сукупність психологічних властивостей особистості, що обумовлена комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, які сприяють позитивному функціонуванню особистості в процесі діяльності.

Особистісна ідентичність включає в себе набір рис та інших індивідуальних характеристик, які відрізняються постійністю та дозволяють зберігати цілісність власного Я, незважаючи на зміну окремих його компонентів у часі та різних сферах діяльності.

Соціальна ідентичність – характеризується, як переживання та усвідомлення своєї належності до соціальних груп, спільнот.

В подальшому будемо вивчати дані психологічні феномени на прикладі студентської молоді.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз наукової літератури, присвячений сутності ПБ студентської молоді, соціальної й особистісної ідентичності особистості, надав підстави сформулювати такі висновки:

1. Виокремлено підходи в трактуванні ПБ особистості, а саме: аксіологічний, функціональний, психофізіологічний, емотивний, системний, середовищний. Запропоновано розглядати психологічне благополуччя особистості як сукупність психологічних характеристик людини, що зумовлена комплексом чинників, які забезпечують позитивне функціонування особистості.

2. Установлено, що ПБ є інтегративним показником особистісного становлення. Саме комплексний підхід дозволить створити умови для здійснення повноцінного, успішного дослідження, вивчити сутнісні характеристики

феномену, виокремити особливості структурних елементів, встановити взаємозв'язки між чинниками, що сприяють досягненню ПБ особистості.

3. З'ясовані основні підходи щодо визначення ідентичності: онтологічний (ідентичність розглядається крізь призму визнання відмінностей, нерівності, тотожності); герменевтичний (ідентичність визначається в контексті необхідності пошуку тотожності, сталості); феноменологічний (ідентичність презентується в аспекті набуття людиною соціального досвіду); ситуативний (акцентує ситуативну природу, характер проявів ідентичності).

Установлено, що більшість сучасних науковців пропонують виокремлювати особистісну та соціальну ідентичність. Виявлені суперечності щодо питання співвідношення цих двох ідентичностей: одні вчені вважають їх взаємодоповнюючими елементами одного цілого (Е. Еріксон, Д. Леонт'єв, Ю. Хабермас), другі підкреслюють первинність соціальної ідентичності (Дж. Брейкуел, І. Губеладзе, Р. Дженкінс), треті визначають у них два полярні конструкти (Г. Теджфел, Дж. Тернер). Ми погоджуємось і розглядаємо ідентичність з двох основних ракурсів: *соціальної ідентичності*, яка виражається в усвідомленні та переживанні своєї належності до соціальних груп, спільнот, *особистісної ідентичності*, яка включає в себе набір рис, інших індивідуальних характеристик, які відрізняються постійністю, дозволяють диференціювати індивіда від інших людей, здатністю підтримувати, продовжувати історію власного Я, що зберігає свою цілісність, незважаючи на зміну окремих його компонентів.

4. З'ясовані результати досліджень науковців, які вивчали особливості взаємозв'язку ПБ з ідентичністю особистості. В. Павленко, М. Перепелиця, встановили взаємозв'язок ПБ з такими видами соціальної ідентичності: громадянською та національною; О. Сухоцька, Д. Д'яков пов'язують ПБ з етнічною ідентичністю; О. Дмитренко емпірично підтвердила зв'язок благополуччя з гендерною ідентичністю; С. Водяха довів зв'язок ПБ та креативної ідентичності; О. Серпутько, Т. Маланьїна говорять про зв'язок ПБ й стилів ідентичності в юнацькому віці; Д. Левтерова доводить зв'язок благополуччя з персональною ідентичністю; С. Бенко встановив взаємозв'язок статусу его-

ідентичності й суб'єктивного благополуччя. Закордонні дослідники Дж. Довідіо, С. Гертнер, А. Пірсон, Б. Рік, спираючись на модель ідентичності, доводять, що процеси ідентифікації формують міжгрупові стосунки, соціальна ідентичність впливає на реакцію людей, особисте благополуччя, психічне, фізичне здоров'я. С. Шарма, М. Шарма доводять, що самість, соціальна ідентичність є ключовими елементами в розумінні прагнень людини до здоров'я, благополуччя. Учені пов'язують різні рівні самооцінки й соціальну ідентичність з ПБ; С. Хаслам, Д. Джеттен, Т. Постмес, К. Хаслам демонструють взаємозв'язок соціальної ідентичності зі здоров'ям та благополуччям людини; С. Мануела, С. Сіблі стверджують, що етнічна самобутність, культура, релігія невід'ємно пов'язані з суб'єктивним добробутом, благополуччям.

Таким чином, багатоплановий аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури надав підстави говорити про те, що комплексних досліджень щодо взаємозв'язку ПБ з особистісною та соціальною ідентичністю не проводилось, що і зумовило актуальність нашого дослідження.

Матеріали першого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора: [51, 54, 57, 59].

У першому розділі використані літературні джерела, що знаходяться у списку використаних джерел під номерами: [12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 24, 25, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 88, 91, 93, 94, 96, 98, 99, 101, 103, 104, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 125, 131, 136, 143, 144, 147, 148, 150, 152, 153, 154, 156, 160, 162, 163, 166, 167, 172, 175, 178, 181, 183, 185, 187, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 210, 213, 214, 216, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 244, 245, 246, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261].

РОЗДІЛ 2.

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ В СТУДЕНТСЬКІЙ МОЛОДІ

2.1. Чинники становлення психологічного благополуччя особистості в студентській молоді

Вивчення досліджуваних феноменів буде відбуватися на прикладі студентів, саме тому, що у представників студентства яскраво виражені особливості ПБ, особистісної та соціальної ідентичності. Саме цей період життя характеризується розвитком та саморозвитком в результаті засвоєння нового досвіду в період отримання професійної освіти та спілкування з людьми. Спираючись на розуміння концепції «ПБ особистості» та його багатоаспектність, ми здійснили теоретичний аналіз його складових щодо студентської молоді, що серед інших компонентів має враховувати як чинники вікового розвитку, так і особистісні, і середовищні ресурси. Вивченням питань особистісного становлення студентства, що припадає на період вікового розвитку юності переймалися такі науковці, як: Г. Абрамова [1], Л. Долинська [31], В. Клочко [90], В. Колюцкий [108], І. Кон [97], Г. Костюк [30; 100], І. Кулагіна [108], В. Мухіна [137], З. Огороднійчук [31], Х. Ремшмідт [174], О. Скрипченко [31], О. Хухлаєва [199]. Серед досягнень юнацького віку науковці визначають розвиток самоосвіти, самопізнання, що базується на установках щодо себе та включає пізнавальний елемент (відкриття свого «Я»), понятійний елемент (уявлення про свою індивідуальність, якості, сутність), оцінно-вольовий елемент (самооцінка, самоповага). До новоутворень юності автори відносять сенс життя, що сприяє появі життєвих планів, ближньої та дальньої перспективи [1, 31, 90, 97, 100, 108, 137, 174, 199]. У працях учених провідною діяльністю юності є навчально-професійна діяльність, під час якої молодь переходить у категорію студентства, що володіє відмінними рисами: характер праці (системне засвоєння нових знань),

самостійність в оволодінні знаннями, належність до великої соціальної групи – молоді. Отже, ключові новоутворення цього віку, на думку Б. Ананьєва, зумовлюють ПБ особистості, впливаючи на структуру, рівні сформованості, визначаючи ступінь його реалізації та здійснення [4]. Позицію вченого підтримують науковці (С. Водяха [35], І. Галян [38], О. Григоренко [43], О. Дружинович [65], О. Захарко [71], С. Зелінська [73], О. Канциренко [92], С. Карсканова [86], О. Ковальчук [92], Л. Козьміна [94], В. Лазаренко [114], О. Лазорко [115], А. Мацонок [128], Н. Новак [140], Ю. Олександров [143], Ван Сяо Лун [26]), які досліджували ПБ студентів із призми ПБ особистості у рамках взаємозв'язку та взаємовпливу різних чинників.

Так, наприклад, Л. Козьміна, вивчаючи ПБ студентів-психологів, визначає, що ПБ особистості – це інтегративне поняття, яке включає такі категорії: «образ» як усвідомлений стиль життя або образ бажаних цілей; «мотив» як спонукання до досягнення індивідуально значущих цілей або реалізації бажаного способу життя; переживання як почуття, які «повідомляють» про відносини з середовищем; «емоції» як емоційна оцінка себе, своїх досягнень, ступеня задоволеності собою і своїм життям. До структури ПБ студентів автор відносить: позитивні стосунки з навколишніми, незалежність і саморегуляцію, уміння успішно справлятися з повсякденними справами, переживання усвідомлення свого життя, здатність до особистісного зростання, прийняття всіх сторін власної особистості [94]. Ю. Олександров ПБ студентської молоді визначає як системну єдність оптимальних психологічних якостей і станів людини: особистісної зрілості, самоактуалізації, гармонії особистості, суб'єктивного благополуччя. До структури ПБ студентів науковець включає такі показники: особистісна зрілість і розвиток особистісного потенціалу, задоволеність життям, ПБ особистості, оптимістичне й позитивне ставлення до життя і світу, уміння проходити складні життєві ситуації, легкість реалізації та дотримання власних цінностей і смислів, оптимальність характеристик ціннісно-сміслової сфери [143].

Аналізуючи ПБ майбутнього фахівця, С. Карсканова встановила, що дане поняття символізує результат переживання особистістю гармонії у власному житті,

пізнання власного потенціалу, успіхів чи досягнень у професійній реалізації. Зовнішні складові ПБ студентів, на думку автора, – це позитивні стосунки з іншими, автономність, компетентність. Внутрішні компоненти ПБ майбутніх фахівців включають: самоприйняття, особистісне зростання, цілі в житті [86]. О. Григоренко ПБ (душевний комфорт) студентської молоді характеризує як злагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги. На переконання науковця, ПБ студентів носить суб'єктивний характер, виражається в усвідомленні ними свого життя, переживаннях за реалізацію цілей, за свою поведінку в навколишньому світі. Науковець визначає два компоненти ПБ студентів: когнітивний та емоційний [43].

Підтримуючи позицію Н. Панової, такі вчені, як: В. Коломієць, В. Орестова ПБ студентів розглядають як системну якість людини, що формується в процесі життєдіяльності та виявляється в переживанні смислової наповненості свого життя, дозволяє актуалізувати свої індивідуально-психологічні можливості для досягнення внутрішніх соціально орієнтованих цілей [146, 157]. Як і Н. Водоп'янова [33], С. Водяха [35], А. Замятіна [69], І. Зіміна [74], А. Іванищева [76], Н. Круглікова [105], І. Куїмова [107], С. Лісовець [120], Л. Міллер [132], А. Овчинніков [142], Е. Поліщук [168], С. Русіна [177], Л. Тарасова [188] при аналізі структурних компонентів ПБ студентів В. Коломієць та В. Орестова застосовують модель ПБ К. Ріфф [251], яка пропонує вивчати такі його компоненти: стосунки з іншими; здатність слідувати власним переконанням; здатність керувати власним життям; почуття саморозвитку і самореалізації; наявність цілей, які надають життю сенс; позитивне ставлення до себе [146, 157, 251, 54].

Таким чином, жоден із вищезазначених учених у сутнісній характеристиці та визначенні ПБ студентів не акцентував увагу на специфічних рисах юнацького віку (студентства), особливих умовах життєдіяльності молоді, які відіграють важливу роль у змісті та структурі досліджуваного феномена. Тому, враховуючи підходи дослідників щодо характерних ознак, позиції до структури ПБ особистості, беручи до уваги особливі риси студентства, маємо можливість визначити, що *психологічне*

благополуччя студентської молоді – це інтегральна сукупність психологічних властивостей, зумовлена комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, що сприяють позитивному функціонуванню особистості в процесі навчально-професійної діяльності. Зазначена сукупність – універсальний механізм у процесі дослідження та формування ПБ студентів, тому вимагає чіткого структурування [55].

Детальний аналіз теоретичних джерел, розглянутих у першому розділі, дає нам підстави в структурі ПБ виділяти наступні компоненти: 1) гносеологічний – (комплекс знань про сутність і специфічні риси ПБ); 2) мотиваційно-ціннісний (система усвідомлень, цінностей, мотивів, що впливають на спрямованість життєдіяльності особистості); 3) афективний (сукупність емоційних ставлень до себе та середовища); 4) конативний (комплекс умінь, здатностей, які дозволяють успішно реалізовувати власну діяльність та почувати себе комфортно) [55].

Гносеологічний компонент ПБ за змістом представляє психологічну грамотність, що виступає як комплекс знань про значення та особливі характеристики ПБ особистості. З позиції Ю. Романової, психологічна грамотність проявляється в ерудиції, обізнаності щодо різноманітних явищ психіки, має на увазі оволодіння системою знаків, способами психологічного пізнання [176]. Серед основних показників гносеологічного компонента ПБ особистості варто виокремити наступні: розуміння сутності ПБ; знання специфіки майбутньої професії, що надають упевненості у своїх силах під час реалізації завдань професійного характеру, знімають почуття скутості [123].

Мотиваційно-ціннісний компонент ПБ є системою усвідомлень, цінностей, мотивів, що впливають на спрямованість життєдіяльності особистості, характер її дій та вчинків. До показників мотиваційно-ціннісного компонента ПБ слід віднести наступні: прагнення досягти життєвої мети; бажання досягти професійних успіхів; усвідомлення значущості професійної самоактуалізації; усвідомлення сенсу життя. Важливою складовою ПБ особистості є афективний компонент, що характеризується сукупністю емоційних ставлень до себе та середовища. Афективний компонент ПБ містить у собі: ставлення до себе; ставлення до

середовища. У дослідженнях Л. Мацько самооцінка пов'язана з однією із центральних потреб людини: в самоствердженні, з прагненням людини знайти своє місце в житті, ствердити себе як члена суспільства в очах навколишніх та власних [149]. Афективний компонент ПБ студентів за змістом визначає переживання благополуччя, яке, на думку Е. Позднякової, є задоволенням життям, залежністю від наявності стійкого позитивного емоційного фону, позитивністю суб'єктивної оцінки дійсності [167]. В. Большаков вважає, що переживання благополуччя зумовлено особливостями ставлення особистості до себе, навколишнього світу в цілому, його окремих сторін через суб'єктивне сприйняття та суб'єктивну оцінку [21]. Важливим для ПБ особистості виступає конативний компонент як комплекс умінь, здатностей, що дозволяють успішно реалізовувати власну діяльність та почувати себе комфортно. Конативний компонент ПБ студентів складається з таких показників: наявність самостійності, здатність до саморозвитку, спроможність управляти оточенням (рис. 2.1).

Характеризуючи *гносеологічний компонент* ПБ, варто зосередити увагу на тому, що це комплекс знань про сутність і специфічні риси ПБ. Серед основних показників гносеологічного компоненту ПБ студентів варто виокремити: розуміння сутності ПБ; знання специфіки майбутньої професії (рис. 2.2). Розуміння сутності ПБ, на думку О. Кириленко, є розумовим осягненням інформації про особливості ПБ як явище. Це поняття є важливим у процесі внутрішнього усвідомлення студентами відчуття психологічного комфорту, задоволення, під час якого реалізуються різноманітні потреби студентської молоді (від особистісних до професійних), ефективно застосовується внутрішній потенціал особистості майбутнього фахівця, створюються сприятливі умови для всебічного розвитку та самовдосконалення.

Розуміння сутності ПБ проявляється в обізнаності, усвідомленні того психологічного ідеалу, в основі якого закладений образ щастя [87]. Через розуміння сутності ПБ, у дослідженнях Л. Козьміної, студент спроможний відрізнити позитивне світосприйняття від негативного, проаналізувати сенс власного існування, цілісності, гармонійних стосунків із навколишніми, із собою.

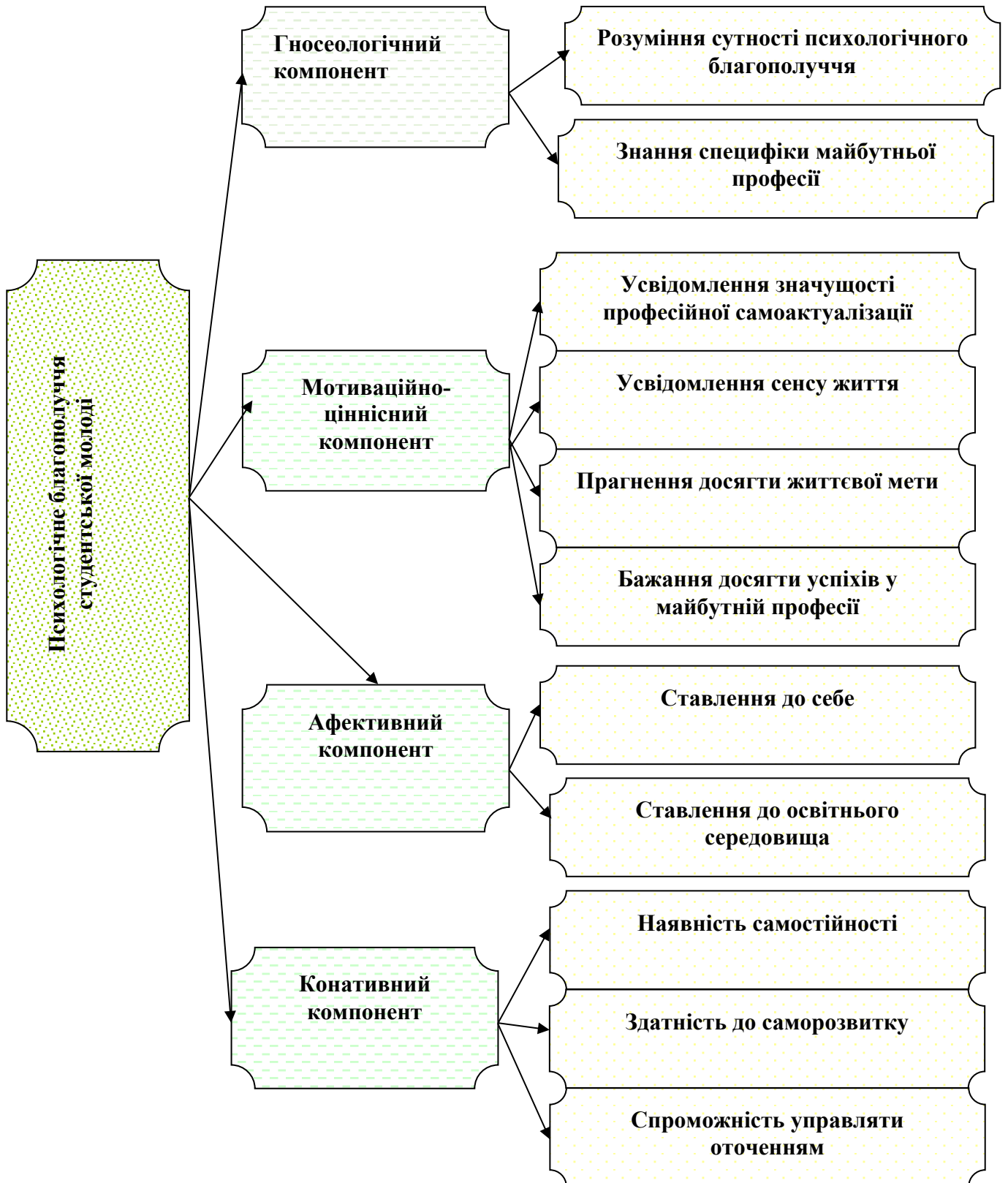

Рис. 2.1. Структура психологічного благополуччя студентської молоді.

Обізнаність щодо ПБ з'являється у студентів у кризових ситуаціях, що викликають у молодих людей негативні почуття, дискомфорт [94].

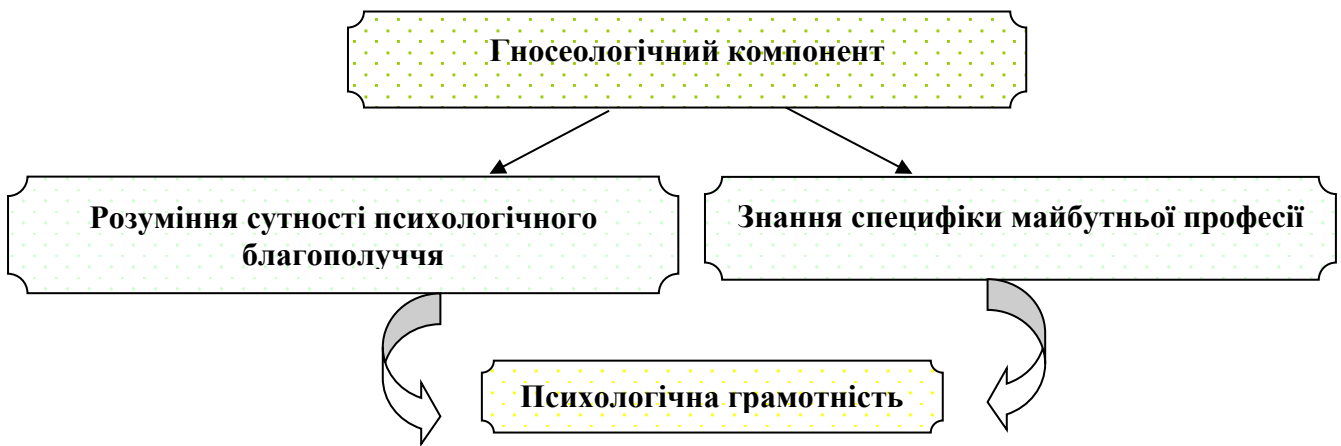

Рис. 2.2. Гносеологічний компонент ПБ студентської молоді.

Гносеологічний компонент ПБ студентів містить також знання специфіки майбутньої професії, як поінформованість спеціаліста про особливості діяльності за фахом [123], які надають упевненості у своїх силах під час реалізації завдань професійного характеру, знімають почуття скутості. Якісні знання щодо виконання завдань професійного характеру майбутнього фахівця дозволяють студенту якомога ефективніше побудувати власну траєкторію оволодіння фаховими компетентностями, оскільки будь-яка професія об'єднує в собі не лише знання теорії, а й уміння ефективно застосовувати їх в практичній діяльності [158, 159, 201]. Студент, який володіє інформацією про кваліфікаційні вимоги до майбутніх працівників певної професії, умови праці, соціальні, професійні завдання, особистісні, професійні якості, риси, інтелектуальний рівень, відповідні вміння та навички, більш підготовлений до якісного виконання професійної діяльності, а отже, і більш упевнений, спокійний за своє професійне майбутнє, бо чітко уявляє напрямок власного руху в процесі оволодіння професійними компетентностями. У цьому контексті варто виділити важливе місце уявленням студента про «Я – професійне ідеальне», яке презентується у вигляді образу ідеального фахівця, що відповідає вимогам суспільства. Усвідомлюючи образ ідеального спеціаліста, студент налаштовується на вдосконалення професійних умінь, якостей, своєї професійної майстерності. Завдяки «Я – професійного ідеального» у студента актуалізується рівень «Я – професійного реального», який пов'язаний із уявленнями про себе як професіонала у теперішньому, та відмінність між ними, що

сприяє професійному розвитку та підвищення рівня психологічного благополуччя [80, 98, 155].

Гносеологічний компонент ПБ за змістом представляє психологічну грамотність, яка виступає як комплекс знань про значення та особливі характеристики ПБ особистості. За визначенням Є. Клімова, психологічна грамотність – це оволодіння психологічними знаннями, уміннями, символами, правилами, нормативами у сфері спілкування, поведінки, психічної діяльності, що містить психологічну спрямованість мислення, інтерес до іншої людини, володіння елементами психологічного пізнання [89]. З позиції Ю. Романової, психологічна грамотність проявляється в ерудиції, обізнаності щодо різноманітних явищ психіки, оволодінням системою знаків, способами психологічного пізнання [176].

Мотиваційно-ціннісний компонент ПБ – це система усвідомлень, цінностей, мотивів, що впливають на спрямованість життєдіяльності особистості, характер її дій та вчинків. До показників мотиваційно-ціннісного компонента ПБ студентів слід віднести наступні: прагнення досягти життєвої мети, бажання досягти успіхів у майбутній професії, усвідомлення значущості професійної самоактуалізації, усвідомлення сенсу життя (рис. 2.3).

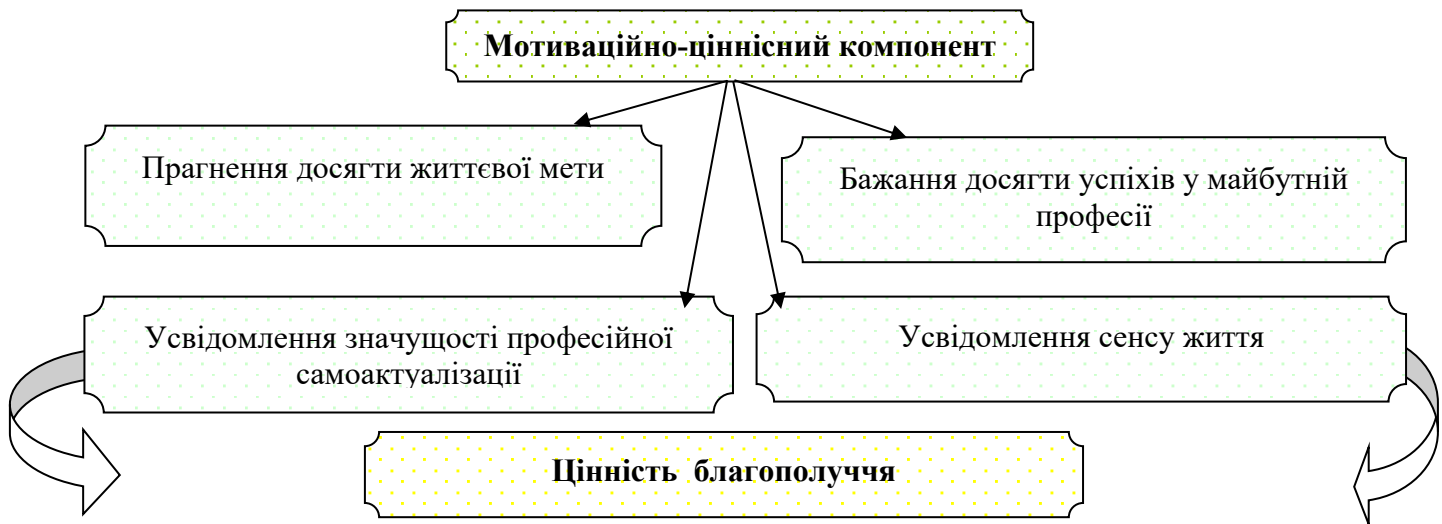

Рис. 2.3. Мотиваційно-ціннісний компонент ПБ студентської молоді.

Прагнення досягти життєвої мети визначає мотиви поведінки особистості, бажання побачити важливий усвідомлений результат. На думку науковців [27, 100, 123, 169], мета – це образ, уявлення, до якого прагне людина у своїй діяльності. З позиції С. Максименка, цілі є близькими та віддаленими, зовнішніми та

внутрішніми. Віддалена мета може бути реалізована в низці ближчих цілей, що ведуть до здійснення віддаленої мети, яка висувається на перспективу [123].

У дослідженнях К. Юнга, прагнення досягти життєвої мети – це процес повної реалізації свого «Я», повний прояв себе, становлення єдиного, неповторного, цілісного індивіда. Цей процес спрямований на особливий результат – «здобуття самості». Самість К. Юнг вважав найголовнішим архетипом, що втілює в собі єдність свідомого та несвідомого, гармонію та баланс різних протилежних елементів психіки [216]. С. Максименко стверджує, що життєва мета є джерелом активності особистості, вона народжує велику енергію, концентрує розумову, емоційну, вольову діяльність людини, зосереджує свідомість на досягнення поставлених цілей [123]. Праці Н. Шиловой містять думку, що прагнення досягти життєвої мети передбачає не лише усвідомлення цілей, а й уміння визначати способи, засоби їх досягнення, уявити собі даний процес [208].

Важливим показником мотиваційно-ціннісного компонента ПБ студентів є бажання досягти успіхів у майбутній професії, який характеризує мотиви, що спонукають майбутніх фахівців до оволодіння рівнем професійних знань, умінь, який відповідає вимогам фахової підготовки спеціаліста тієї чи іншої галузі [191]. Мотиви досягнення успіху в майбутній професії структуруються динамічним процесом становлення майбутнього фахівця, формуючи «образ суб'єкта» професійної діяльності, який є бажаним. Даний процес передбачає максимальну ідентифікацію з цим образом, зумовлений удосконаленням власної індивідуальності та є запорукою успіху майбутнього фахівця [72]. На думку С. Занюка, успіх людської діяльності, у тому числі й професійної, обумовлений такими чинниками: силою мотивації, наявністю в ціннісній системі людини цінностей досягнення, освоєнням необхідних умінь та навичок. Автор вважає, що в людини є два різні мотиви, функціонально пов'язаних із діяльністю, спрямованою на досягнення успіху: мотив досягнення успіху та мотив уникнення невдачі. Науковець стверджує, що мотивація до успіху тісно пов'язані з самооцінкою та рівнем домагань особистості [70].

Н. Прядко, спираючись на дослідження Є. Ільїна, доводить, що особистості з мотивацією на успіх ставлять перед собою середню або вище за середню складність завдання. Вони впевнені в успішній реалізації задуманого, виявляють рішучість у непередбачуваних ситуація, здатні на ризик у межах розумного, готові взяти відповідальність на себе, виявляють наполегливість, мають адекватний рівень домагань, що змінюється залежно від успіху чи невдач. Особи, які прагнуть до успіху, свої досягнення приписують внутрішньо особистісним факторам (здібностям, старанням), а уникнення невдачі – зовнішнім факторам (легкості або важкості виконуваного завдання, везінню). Такі особи володіють стійким очікування успіху, розраховують отримати схвалення за дії, спрямовані за досягнення поставленої мети, діяльність щодо реалізації мети викликає у них позитивні емоції [173].

Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації визначається як розуміння важливості самовиражатися в професійній сфері [6, 8]. На думку О. Артемової, професійна самоактуалізація виокремлюється як зовнішня спрямованість на самовираження індивіда та складається з чотирьох етапів: самовизначення у професійній діяльності, самовираження у професійній діяльності, особистісна самоактуалізація; досягнення професійного «акме» [8]. З позиції М. Ткалича, професійна самоактуалізація передбачає пошук себе в професії, власної професійної ролі, образу «Я-професіонал», професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, визначення для себе перспектив, їхнього досягнення, встановлення нових професійних цілей, прагнення до гармонійного розкриття, утвердження свого природного творчого потенціалу [190]. О. Самаль стверджує, що самоактуалізація особистості в освітній діяльності – це динамічний процес актуалізації та розвитку потенційних можливостей, що виражається в особистісно-професійному самовизначенні, супроводжується формуванням професійної ідентичності, готовності до продуктивних особистісних, професійних самоперетворень, побудови успішної професійної кар'єри. Серед основних критеріїв самоактуалізації майбутніх фахівців у освітній діяльності науковець виділяє: осмисленість життя, визнання цінностей зростання, розвитку;

позитивне сприйняття себе, інших, обраної професії; інтернальність; креативність; відкритість до життя, готовність постійно вчитися, вдосконалюючи свої компетентності, переходячи на новий рівень світовідчуття [180]. На думку А. Шилакіної, майбутні фахівці, що прагнуть до самоактуалізації власного потенціалу виявляють такі якості: здатність до самопроекування, окреслення мети, мотивованість досягнення успіхів у своїх ініціативах, професійна самореалізація [207]. М. Казанжи наголошує, що самоактуалізація розглядається як спосіб самоздійснення, яке є багатовимірним та складним явищем і даний факт потрібно враховувати під час дослідження. Детермінантами вибору особистості сфери самоздійснення є мотиваційно-сміслові: потреби, мотиви, цілі та сенс життя. Мотиви визначають стратегію, а потреби – сферу активності людини [82].

Тому усвідомлення ролі самоактуалізації у професійній діяльності майбутнього фахівця позитивно впливає на професійне зростання та ПБ студентів.

ПБ студентів залежить також від усвідомлення майбутнім фахівцем сенсу життя, яке, з досліджень А. Мацьовки, передбачає суб'єктивну оцінку намірам людини досягнути певних цілей, які вона ставить перед собою у житті. Автор зазначає, що розуміння свого місця у світі для кожної людини є певним поштовхом до усвідомлення спрямованості свого життя, усвідомлення людиною можливостей впливу на навколишню дійсність. Розуміння, уявлення про сенс життя складаються в кожній людини в процесі діяльності, залежать від становища в суспільстві, способу життя людини, світоглядних позицій, що впливають на прийняття рішень [126]. В. Кремень вважає, що важливою умовою усвідомлення сенсу життя є свобода як форма самодетермінації (самообумовленості) буття. Доцільність сенсу життя проявляється в особистісному функціонуванні, що ґрунтується на суспільному визнанні, об'єктивній істинності, соціальній значущості [102]. О. Данильян сенс життя розуміє як постійне прагнення людини співвідносити свої вчинки із системою суспільних цінностей, із вищим благом. Науковець стверджує, що сенс життя кожної людини унікальний, неповторний, людина відповідає за вірно знайдений і реалізований сенс свого життя, життєвих ситуацій, вона повинна йти за своїм покликанням, у якому життя набуває сенсу. Відчути, знайти

покликання допомагає самопізнання, відповідальність за реалізацію свого призначення, що на Землі допомагає узгодити універсальні життєві цінності з конкретними життєвими ситуаціями [49]. Студенти, які усвідомлюють сенс свого життя, розуміють свою значущість у сфері забезпечення прогресу об'єктивного світу, особистості, що визначається змістом ідеалу, який веде вперед, збагачує життя майбутнього фахівця та сприяє ПБ студентів. Мотиваційно-ціннісний компонент ПБ, як система усвідомлень себе, цінностей життя, професії, мотивів, що впливають на спрямованість життєдіяльності особистості, характер дій, учинків, за змістом характеризує ціннісну мотивацію благополуччя, яка з досліджень М. Варія, І. Омері, А. Міщенко характеризує значуще прагнення зайняти певну позицію, місце у відносинах із оточуючими, що орієнтується на еталон, ідеал людського життя, яке впливає на задоволеність життям особистості [27, 145].

Значущою складовою ПБ є *афективний компонент*, що характеризує сукупність емоційних ставлень до себе та середовища. Афективний компонент ПБ студентів містить у собі: ставлення до себе; ставлення до освітнього середовища (рис. 2.4). Ставлення до себе характеризує оцінні судження особистості майбутнього фахівця до власного «Я». На думку науковців [22, 129], самооцінка – це оцінка особистості самого себе, власних можливостей, якостей і свого місця серед інших людей, що формується під впливом різних чинників.

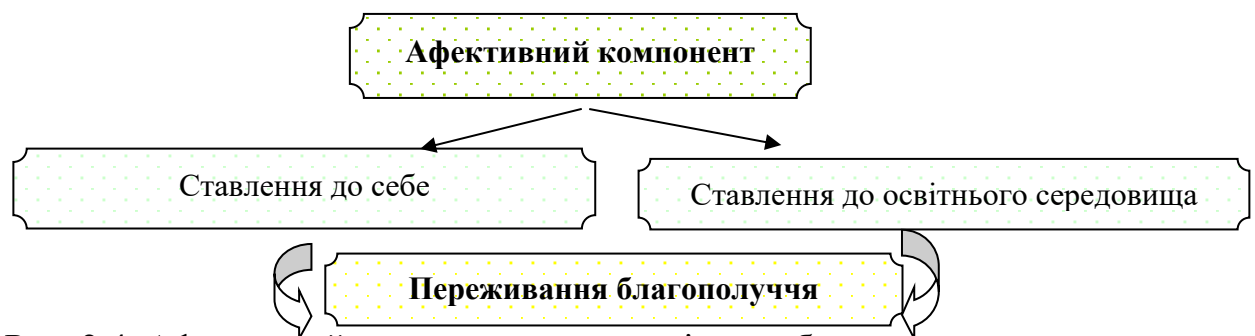

Рис. 2.4. Афективний компонент психологічного благополуччя.

Самооцінка – це суб'єктивне утворення, проте воно є відображенням норм і оцінок, що існують у суспільстві та в міжособистісних відносинах [22]. У дослідженнях Л. Мацко, самооцінка пов'язана з однією із центральних потреб людини: потребою в самоствердженні, з прагненням людини знайти своє місце в

житті, ствердити себе як члена суспільства в очах навколишніх і у своїх власних [149]. Г. Меднікова стверджує, що самооцінка має дві сторони: оцінку власної поведінки з позиції свого суб'єктивного стану, передбачення оцінки з боку суспільства і пов'язана з цим реакція на цю оцінку та її наслідки [129]. Л. Мацко характеризує самооцінку як адекватну, так і неадекватну. Адекватна самооцінка є підсумком постійного пошуку реального бачення себе, але і без зайвої критичності щодо свого спілкування, поведінки, діяльності, переживань. Неадекватна самооцінка може бути надмірно завищеною або заниженою. На основі неадекватно завищеної самооцінки у людини виникає неправильне уявлення про себе, ідеалізований образ власної особистості, можливостей, своєї цінності для навколишніх. Така людина ігнорує невдачі заради збереження звичної високої оцінки самого себе, своїх вчинків, справ. Самооцінка занижена призводить до невпевненості в собі, боязкості, неможливості реалізувати свої здібності. Такі люди не ставлять перед собою мету, яку важко досягти, обмежуються вирішенням повсякденних завдань, критичні до себе. На формування самооцінки впливають думки, оцінки інших людей, деякі знання, одержані людиною, реальні успіхи, досягнення в діяльності людини. Самооцінку також визначає рівень вимог, що людина висуває до себе [149]. Лише людина з позитивною адекватною самооцінкою спроможна відчувати ПБ.

Не менш важливим показником афективного компонента ПБ студентів виступає ставлення до освітнього середовища, яке характеризує форму вибіркового та стійкого суб'єктивного зв'язку людини з оточенням, що сприяє досягненню освітніх цілей [3]. Саме особливості освітнього середовища, на думку В. Бикова, включаючи такі складові як: цільова (загальна мета освіти), змістовно-інформаційна (зміст освіти), вчительська (управління освітнім процесом), освітній мікросоціум (оточення), система засобів навчання (матеріальні об'єкти), технологічна (освітні технології), навчальні приміщення [19], – визначає характер ставлень студента (позитивний або негативний) та довіру до освітнього оточення [141]. У працях О. Власової ставлення студента до освітнього середовища має вибіркові аспекти, що зумовлені попереднім життєвим досвідом, позитивним чи

негативним переживання обставин власної життєдіяльності. Система вибіркового ставлення студента до освітнього середовища пов'язана з оцінкою навколишньої дійсності, що визначає індивідуальних характер її діяльності та вчинків [32]. З позиції І. Бега, ставлення студента до освітнього середовища є ключовим феноменом у процесі формування та розвитку особистості, оскільки характеризує ступінь інтересу, силу емоцій, бажань реалізуватися в поведінці, діях, переживаннях [18]. О. Мачушник зазначає, що позитивне ставлення студентів до освітнього середовища зміцнюється за умови розширення та поглиблення обізнаності майбутніх фахівців про свою спеціальність, особливості організації освітнього процесу навчального закладу, під час практичного досвіду, що сприяє формуванню професійної спрямованості [127].

Афективний компонент ПБ за змістом визначає переживання благополуччя, яке на думку Е. Позднякової, представляє собою задоволеність життям, залежність від наявності стійкого позитивного емоційного фону, позитивної суб'єктивної оцінки дійсності [167]. З досліджень Л. Карапетян, переживання благополуччя впливає на різні параметри психічного стану людини, на успішність поведінки, продуктивність діяльності, ефективність міжособистісної взаємодії [82]. В. Большаков вважає, що переживання благополуччя обумовлено особливостями відносин особистості до себе, навколишнього світу в цілому, його окремих сторін через суб'єктивне сприйняття та суб'єктивну оцінку [21].

Важливим для ПБ виступає *конативний компонент* як комплекс умінь, здатностей, які дозволяють успішно реалізовувати власну діяльність та почувати себе комфортно. Конативний компонент ПБ складається з таких показників: наявність самостійності; здатність до саморозвитку; спроможність управляти оточенням (рис. 2.5).

Дослідження Б. Ананьєва містять відомості, що самостійність особистості – це незалежність, автономія, здатність, можливість здійснювати дії, вчинки самостійно, без допомоги інших, розраховуючи лише на свої сили. Автор підкреслює, що самостійність виражається в умінні розпоряджатися собою, своїм часом, життям, уміння проявляти відповідальність, ініціативу без сторонньої

підтримки [2]. Підтримує позицію Б. Ананьєва Є. Баранов, який підкреслює, що самостійність характеризує якість, що дозволяє особистості вибудувати свою діяльність незалежно від оточення, його принципів, норм, стереотипів.

Рис. 2.5. Конативний компонент психологічного благополуччя.

На думку науковця, «самостійність проявляється у саморегуляції, сприйнятті та інтерпретації подій, ухваленні самостійного рішення, визначенні та виробленні способів досягнення мети» [11, с. 289]. Цікавою є позиції О. Маркозової, яка вважає, що самостійність особистості – це якість, що визначає тип життєдіяльності людини. Автор виокремлює значення, які характеризують самостійну особистість: людина, яка є вільною, незалежною від об’єктивних умов життєдіяльності; людина, яка здатна до незалежних дій, вчинків, суджень; людина, що здатна діяти автономно, без сторонньої допомоги. Самостійна особистість – це автономний соціальний суб’єкт, який, реалізуючи індивідуально поставлені цілі, використовуючи зовнішні, внутрішні особистісні ресурси, здійснює перетворюючий активний вплив на свою життєдіяльність і на суспільний розвиток. О. Маркозова стверджує, що особистість може перетворитися на суб’єкта самостійної діяльності за умови наявності відповідних об’єктивних чинників матеріальної, соціальної, культурної автономії людини, наявність ресурсного потенціалу соціального середовища. Проте без індивідуальної активності особистості, яка спроможна самостійно ставити мету, досягати її завдяки внутрішнім ресурсам, об’єктивні умови життєдіяльності не спроможні людині забезпечити самостійність, успіх і благополуччя [124].

Невід’ємним показником конативного компонента ПБ є здатність до саморозвитку, яка за визначенням М. Виноградського, характеризується як

спроможність людини до придбання, оновлення, розвитку знань, умінь, адаптації до змін в навколишньому середовищі [28]. Л. Зязюн вказує, що саморозвиток – «інформаційно забезпечувальна діяльність, яка здійснюється через оволодіння, нагромадження, упорядкування, систематизацію, оновлення різних видів досвіду для задоволення пізнавальних потреб у процесі різних видів діяльності» [75]. З позиції Г. Селевко, саморозвиток особистості включає потреби пізнання, самоствердження, самовираження, безпеки, самовизначення, самоактуалізації, є прагненням людини до самовдосконалення [182]. О. Бабчинська вважає, що процес саморозвитку містить такі складові: особовий розвиток (особове зростання); інтелектуальний розвиток; професійний (кваліфікаційний) розвиток; підтримка фізичного стану (оздоровлення). Процес саморозвитку особистості залежить не лише від внутрішніх потенційних можливостей, але й від зовнішніх чинників: організаційних, соціально-психологічних умов діяльності, методичного забезпечення умов розвитку. У дослідженнях О. Бабчинської зазначено, що основу здатності до саморозвитку людини складають уміння: бачити свої недоліки, обмеження; аналізувати їх причини у власній діяльності; критично оцінювати результати своєї діяльності (невдачі, успіхи). Тому, саморозвиток у змістовому аспекті має три напрями: становлення необхідних, проте відсутніх умінь, якостей; розвиток наявних позитивних умінь, якостей, які варто вдосконалювати; усунення недоліків, обмежень, що заважають особистісному зростанню [10].

Спроможність управляти оточенням як цінний показник конативного компонента ПБ, на думку Н. Мойсеюк, представляється як уміння досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей [134]. З позиції В. Колпакова, управління включає в себе діяльність із керівництва чимось або кимось, що спрямовує, регулює суспільні відносини; сукупність приладів, механізмів [95]. На думку О. Майсюри, уміння управляти передбачає здатність налагодити роботу інших людей, створити умови для досягнення ними ефективного виконання поставлених задач [122]. А. Файоль виокремлює такі функції управління: передбачення, планування, організація, розпорядження, координація, контроль [193]. У дослідженнях В. Колпакова

спроможність управляти оточенням ототожнюється із соціальним управлінням, яке характеризується як управління, здійснюване у людському суспільстві по відношенню до людей. Особистість, яка здатна управляти оточенням, реалізує вольову діяльність, що виражена у цілеспрямованому, організуючому впливі, здійснюваному з метою забезпечення узгодженості, впорядкованості спільних дій людей, їх колективів в інтересах ефективного розв'язання завдань [95]. Конативний компонент ПБ студентів, як комплекс умінь, здатностей, які дозволяють ефективно реалізовувати власні справи, характеризує успішну діяльність. За визначенням Ю. Назара, Н. Стародубцевої, успішна діяльність представляє собою діяльність, що має сприятливий перебіг, позитивний результат. Із досліджень науковця, успішна діяльність охоплює об'єктивні та суб'єктивні показники її результативності, а також оцінку досягнутих результатів, як власну, так референтної групи. До об'єктивних показників результативності належать продуктивність праці, якість продукції тощо, а до суб'єктивних – задоволення працею, включеність у діяльність [138, 186]. Таким чином, структура ПБ студентської молоді містить змістовні компоненти та показники, які є суттєвими для проведення діагностики та розвитку феномена, що вивчається [55].

Отже, аналіз літературних джерел дозволяє акцентувати увагу на тому, що в студентів яскраво виражені досліджувані феномени, що й було однією з основних причин орієнтації на студентську молодь. Слід зазначити, що запропонована структура ПБ є універсальною й може бути використана для інших вікових категорій, з урахуванням певних відповідних аспектів.

2.2. Теоретична модель вивчення особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентській молоді

Досліджуючи проблему взаємозв'язку ПБ з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді варто зосередити увагу на створенні потенційної моделі вивчення даного взаємозв'язку, яка дозволить більш детально обґрунтувати

тісні стосунки між складовими виокремлених явищ та довести на практиці, що зв'язок феноменів є значущим. Необхідно зазначити, що модель, на думку О. Моргулець, – це уявлення об'єкту або системи ідей в певній формі. Важливою характеристикою моделювання автор вважає спрощення реальної життєвої ситуації та виокремлює кілька причин, що обумовлюють використання моделювання для вирішення проблем: складність багатьох ситуацій, де модель дозволяє їх спростити; неможливість проведення експериментів у реальному житті, проте виготовлення зразків дозволяє перевірити їх у реальних умовах; орієнтація на майбутнє та можливість за допомогою моделі його побачити [135].

Враховуючи вищезазначене, створюючи модель потенційних взаємозв'язків особистісної та соціальної ідентичності, гіпотетично висуваємо припущення щодо взаємозв'язків даних феноменів, за основу беремо представлену структуру ПБ, яка містить складові компоненти, показники, та складові елементи особистісної ідентичності (за тестом «Хто Я» (модифікація Т. Румянцевої) [189], за методикою семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) [151], соціальної ідентичності студентської молоді (за методикою визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі [221] (авторська модифікація), складність соціальної ідентичності (авторська), функції ідентичності (Т. Серафіні, Дж. Адамс) [253] (рис. 2.6). Із моделі видно, що ми плануємо вивчати взаємозв'язок особистісної ідентичності, в якій представлені наступні показники: параметри особистісної ідентичності, які складаються з комунікативного Я, матеріального Я, фізичного Я, діяльного Я, перспективного Я, рефлексивного Я; фактори ІОІ (інтегрованої особистісної ідентичності), фактори темпоральної ідентичності, просторово-діяльнісної ідентичності, консолідованість темпоральної та просторово-діяльнісної ідентичності, загальна консолідованість особистісної ідентичності. А також функції ідентичності: самоконтролююча, структурна, гармонійна, орієнтовна, цільова з ПБ студентської молоді, що виражене наступними параметрами: інтегральним показником ПБ та такими його компонентами, як гносеологічний, афективний, мотиваційно-ціннісний, конативний.

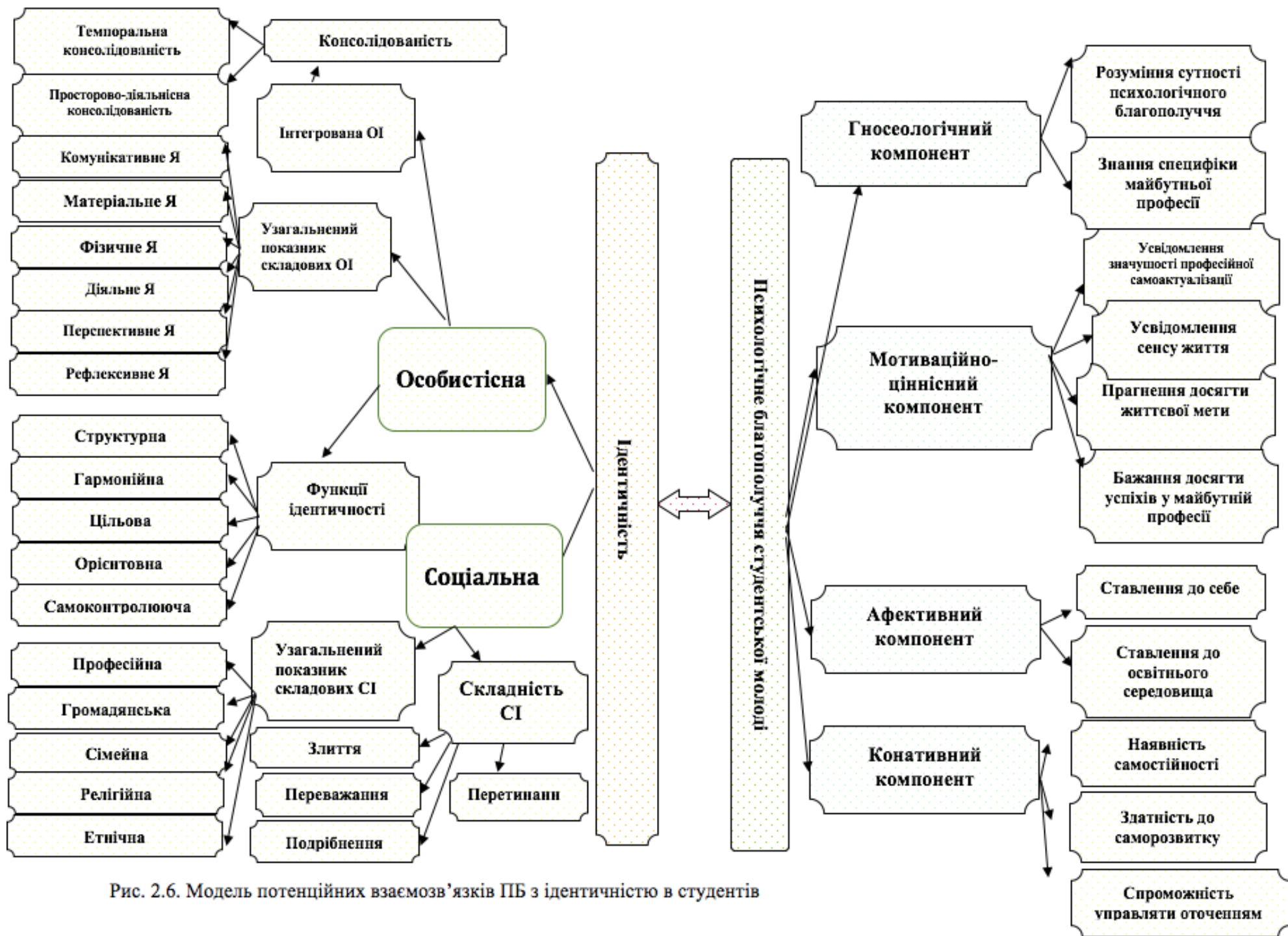

Рис. 2.6. Модель потенційних взаємозв'язків ПБ з ідентичністю в студентів

Також планується вивчення взаємозв'язків соціальної ідентичності з ПБ та його компонентами, яка представлена наступними видами: професійна, громадянська, етнічна, сімейна, релігійна ідентичності, а також показника складності соціальної ідентичності, когнітивних стратегій, таких як злиття, подрібнення, переважання й перетинання.

Представлена модель дослідження гіпотетично доводить взаємозв'язок особистісної та соціальної ідентичності майбутніх фахівців з ПБ студентської молоді. Маємо можливість підтвердити висунуту гіпотезу на практиці та зазначити даний факт у наступному розділі.

2.3. Опис процедури, методів дослідження та вибірки

Результати теоретичного аналізу наукової літератури даного дисертаційного дослідження настановляють на проведення емпіричного дослідження.

Мета дослідження: визначити рівень розвитку психологічного благополуччя студентів та його складових, рівень особистісної та соціальної ідентичності, встановити взаємозв'язок між соціальною та особистісною ідентичністю й психологічним благополуччям студентської молоді.

Основні завдання дослідження:

- 1) вивчити емпіричним шляхом різні аспекти психологічного благополуччя та особливості особистісної й соціальної ідентичності в студентів.
- 2) дослідити особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді та на основі отриманих результатів створити модель їхнього взаємозв'язку.
- 3) запропонувати рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентської молоді.

Дослідження проводилося протягом 2015-2017 рр. та складалося з наступних блоків:

I блок (2015-2016 рр.) присвячено систематизації підходів, теорій щодо визначення ПБ, особистісної та соціальної ідентичності, проведено аналіз наукової

літератури, розроблено вихідні положення дослідження; обґрунтовано психодіагностичний інструментарій дослідження ПБ студентів, його складових.

II блок (2015-2016 рр.) дозволив вибрати та обґрунтувати психодіагностичний інструментарій дослідження рівня сформованості соціальної та особистісної ідентичності студентів.

III блок (2016-2017 рр.) спрямований на дослідження взаємозв'язку ПБ з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді, проведено кількісну та якісну інтерпретацію результатів, математично-статистичний аналіз результатів, формулювання відповідних висновків дослідження.

Запропоновані блоки дослідження передбачали застосування відповідних методів і методик дослідження, за допомогою яких можливо визначити рівень сформованості ПБ, особистісної, соціальної ідентичності студентів. Структура ПБ студентів дозволила виокремити критерії та показники сформованості досліджуваного феномена. До основних критеріїв вивчення ПБ студентської молоді, які характеризуються як ознаки оцінювання, числом вимірювання якої є показник [170], нами віднесені: психологічна грамотність; цінність благополуччя; переживання благополуччя; успішна діяльність.

Психологічна грамотність виступає як ерудиція, обізнаність у різноманітних явищах психіки [176], що досліджується за такими показниками: розуміння сутності ПБ; знання специфіки майбутньої професії. Цінність благополуччя характеризується як значуще прагнення зайняти певну позицію, місце у відносинах із оточуючими, що орієнтується на еталон, ідеал людського життя, яке впливає на задоволеність життям особистості [27, 145]. Даний критерій досліджується за такими показниками: прагнення досягти життєвої мети; бажання домогтися успіхів у майбутній професії, усвідомлення значущості професійної самоактуалізації; усвідомлення сенсу життя. Переживання благополуччя як задоволеність життям, що залежить від наявності стійкого позитивного емоційного фону, позитивної суб'єктивної оцінки дійсності [167], досліджується завдяки таким показникам: ставлення до себе; ставлення до освітнього середовища. Успішна діяльність

представляє собою діяльність, що має сприятливий перебіг, позитивний результат [138, 186]. Даний критерій містить такі показники: наявність самостійності; здатність до саморозвитку; спроможність управляти оточенням.

Методи дослідження

Маємо змогу представити взаємозв'язок методів, психодіагностичних методик із певними блоками емпіричного дослідження в табл. 2.1. Для визначення рівня сформованості ПБ, особистісної та соціальної ідентичності студентів нами були застосовані валідні та надійні психодіагностичні методики, результати яких дали нам змогу зібрати якісні та кількісні матеріали.

Таблиця 2.1

Взаємозв'язок блоків та методик дослідження

№	Основні феномени дослідження та їх складові	Методики Дослідження
Перший блок дослідження		
<i>Дослідження критерія «психологічна грамотність»</i>		
1	Розуміння сутності психологічного благополуччя	Методика «Уявлення студентів про психологічне благополуччя та його ретроспективна самооцінка» [94]
2	Знання специфіки майбутньої професії	Методика «Професійна готовність» [171]
<i>Дослідження критерія «цінність благополуччя»</i>		
3	Прагнення досягти життєвої мети	Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» [251]
4	Бажання домогтися успіхів у майбутній професії	Методика «Мотивація до успіху» [161]
5	Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	Тест «Піраміда потреб А. Маслоу» [125]
6	Усвідомлення сенсу життя	Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» (адаптація Т. Шевеленкової, Т. Фесенко) [194]
<i>Дослідження критерія «переживання благополуччя»</i>		
7	Ставлення до себе	Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» [251]
8	Ставлення до освітнього середовища	Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю (УУД) [133]

Продовження таблиці 2.1

<i>Дослідження критерія «успішна діяльність»</i>		
9	Наявність самостійності	Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» [251]
10	Здатність до саморозвитку	Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» [251]
11	Спроможність управляти оточенням	Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» [251]
<i>Дослідження структурних компонентів психологічного благополуччя студентів</i>		
12	Порівняльний аналіз рівнів сформованості структурних компонентів психологічного благополуччя студентів	Методика визначення середньоарифметичного значення математичної обробки матеріалів досліджень
Другий блок дослідження		
<i>Дослідження особистісної ідентичності студентів</i>		
13	Особистісна ідентичність студентів	Методика семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) [151]
14	Особистісна ідентичність студентів	Тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої) [189]
15	Функції Ідентичності	Опитувальник вивчення функцій ідентичності (Т. Серафіні, Дж. Адамс) [253]
<i>Дослідження соціальної ідентичності студентів</i>		
16	Соціальна ідентичність студентів	Методика визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі (авторська модифікація) [221]
17	Складність соціальної ідентичності студентів	Методика дослідження складності соціальної ідентичності (авторська розробка)
Третій блок дослідження		
18	Визначення взаємозв'язку між психологічним благополуччям та особистісною й соціальною ідентичністю студентів, а також факторів, кластерів та предикторів.	Кореляційний, кластерний, факторний, регресійний аналізи з використанням комп'ютерної статистичної програми Microsoft Excel (2007), SPSS Amos 13

Методи математичної статистики:

Виявлення кореляційних зв'язків. Кореляційний зв'язок – це узгоджені зміни двох і більше ознак. Він відображає той факт, що мінливість однієї ознаки

знаходиться в деякому зв'язку, відповідно до мінливості іншої. Метод рангової кореляції Спірмена є непараметричним методом і дозволяє визначити тісноту (силу) та спрямованість кореляційного зв'язку між двома ознаками або двома профілями (ієрархіями) ознак [139]. Факторний аналіз – методика комплексного і системного вивчення, і вимірювання впливу факторів на величину результативного показника. Даний вид аналізу дозволяє вирішити два основні завдання: описати предмет вимірювання компактно і в той же час всебічно. За допомогою факторного аналізу можливе: 1) визначення взаємозв'язків між змінними та їх класифікація, тобто «об'єктивна R- класифікація»; 2) скорочення числа змінних. Регресійний аналіз є основним методом сучасної математичної статистики для виявлення неявних і завуальованих зв'язків між даними спостережень.

Він дозволяє виявити приховані залежності та виразити їх у вигляді формул, тобто математично змоделювати явища або процес [139].

У зв'язку з тим, що результати діагностики за різними методиками не дають змоги провести процедуру порівняння даних, розрахувати узагальнений показник, нами було застосовано методику В. Семиченко, що дозволяє вихідні параметри перевести в однорідні кількісні значення, провести процедуру формалізації первинних даних у відповідні рівні. Методика системно-структурного аналізу складних об'єктів у психологічних дослідженнях, запропонована В. Семиченко, дозволяє психологічне благополуччя прийняти як систему, а підсистемами можуть виступити: гносеологічна, мотиваційно-ціннісна, афективна, конативна складові. В свою чергу, особистісна та соціальна ідентичності можуть бути представлені як системи, складові ідентичностей – виступити як підсистеми. Діагностичні методики добиралися таким чином, щоб відобразити основні ознаки кожної підсистеми. Оскільки наше дослідження ґрунтується на застосуванні комплексу методик, а трактування результатів за різними методиками визначаються різними тенденціями, тому основний акцент слід зробити на процедурі порівняння результатів, що отримані за допомогою різних методик, та на розрахунку інтегрального показника. Методика системно-структурного аналізу об'єктів містить процедуру переведення вихідних даних у якісно однорідні значення,

процедуру формалізації первинних значень у відповідні рівні. Таким чином, маємо змогу результати кожної методики зазначити таким чином: високий (3), середній (2), низький (1) [184]. За допомогою структурного аналізу стало можливим провести процедуру узагальнення. Після проведення всіх процедур вдалося скласти для кожного учасника дослідження індивідуальну модель ПБ, особистісної та соціальної ідентичності, яка містить узагальнені показники за кожним компонентом. Таким чином, було підраховано інтегральну оцінку за виокремленими показниками компонентів. За допомогою визначення середньоарифметичного значення було здійснено процедуру підрахунку узагальненої оцінки кожного компоненту ПБ студентів, особистісної та соціальної ідентичності, а також досліджено структуру явищ, що вивчаються [184]. Результати методик піддавалися статистичному аналізу з доступною якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням за допомогою методів математико-статистичної обробки даних з використанням комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS Amos 13 [139].

Дослідження рівня сформованості критерія «психологічна грамотність» ПБ здійснювалося в результаті аналізу таких складових: розуміння сутності ПБ; знання специфіки майбутньої професії. Розуміння сутності ПБ студентів визначається за допомогою методики «Уявлення студентів про ПБ» [94]. Запропонована методика складається з шести пунктів, які призначені для збору інформації про ПБ, асоціації, пов'язані з ним, обумовлюючі його причини. Обробка результатів анкети проводилася за шістьма шкалами: перша, друга та третя шкали спрямовані на визначення рівня обізнаності щодо ПБ; четверта шкала характеризує визначення актуального статусу ПБ; п'ята шкала розглядає ретроспективне оцінювання студентами рівня свого ПБ за кожний рік навчання; шоста шкала спрямована на виявлення суб'єктивних факторів, які обумовлюють ПБ студентів кожний рік навчання. Для якісного аналізу методики використовувався контент-аналіз [64], який відноситься до кількісно-змістовних методів дослідження. Контент-аналіз дозволив виявити закономірності розвитку психологічної обізнаності студентів.

Нами визначені такі рівні сформованості розуміння сутності ПБ студентської молоді:

- високий рівень характеризує студентів, які самостійно надали правильну відповідь на запитання, виявили глибокі, систематичні знання щодо ПБ, оцінили власне благополуччя на достатньому рівні, виокремили чинники психологічного благополуччя. Кількісні показники відповідей оцінено від 13 до 18 балів; середній рівень визначає студентів, які змогли відповісти на питання завдяки допомоги інших, сумнівалися у правильності відповідей, зробили помилки. Кількісні показники відповідей коливаються від 7 до 12 балів;
- низький рівень притаманний студентам, відповіді яких не вірні, не співпадають із загальноприйнятим розумінням ПБ. Кількісні показники відповідей ранжуються від 1 до 6 балів.

З метою визначення рівня знань специфіки майбутньої професії у студентів була застосована діагностична методика «Професійна готовність» [171], яка допомагає з'ясувати уявлення студентської молоді про майбутню професію. Методика складається з 99 тверджень, із якими можна погодитися або не погодитися, ставлячи при цьому відповідний знак. Обробка результатів відбувається за 5 шкалами: автономність, поінформованість, прийняття рішення, планування, емоційне ставлення. Знання специфіки майбутньої професій відповідає результатам шкали «поінформованість» та охоплює лише 17 запитань. Співпадіння знаку відповіді із ключем за шкалою «поінформованість» додає 1 бал до кінцевого результату. В результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості знань специфіки майбутньої професії у студентів:

- високий рівень притаманний студентам, які чітко розуміються на особливостях майбутньої професійної діяльності, ясно усвідомлюють перелік вимог, що ставляться до фахівців даної галузі, чітко уявляють перспективи професійного зростання у майбутній фаховій діяльності. Кількісні показники за шкалою коливаються від 12 до 17 балів;
- середній рівень характерний для студентів, які не до кінця розуміють сутність майбутньої професії, не ясно усвідомлюють перелік вимог до фахівця

відповідної галузі; не чітко уявляють перспективи професійного зростання у майбутній фаховій діяльності. Кількісні показники оцінюються від 7 до 11 балів; – низький рівень визначає студентів, які не розуміють специфіки майбутньої професії, не усвідомлюють перелік вимог до фахівця обраної галузі, не уявляють перспективи професійного зростання у майбутній діяльності. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 6 балів.

Для визначення рівня сформованості ПБ студентської молоді за критерієм «ціннісна мотивація благополуччя» було досліджено такі показники: прагнення досягти життєвої мети; бажання домогтися успіхів у майбутній професії; усвідомлення значущості професійної самоактуалізації; усвідомлення сенсу життя.

Дослідження рівня сформованості прагнення досягти життєвої мети здійснювалося за допомогою опитувальника «Шкали ПБ» [251]. Опитувальник дозволяє виміряти суб'єктивну та об'єктивну сторони ПБ, свідомість життя, ціннісно-смыслову сферу та мотивацію. Методика містить 84 запитання, які треба оцінити від 1 до 6 балів. Обробка результатів опитувальника здійснюється за 6 шкалами: позитивні відносини, автономність, управління середовищем, особистісний ріст, мета в житті, самоприйняття. Показник прагнення досягти життєвої мети відповідає результатам шкали «мета в житті», яка визначає наявність у респондента мети в житті, почуття спрямованості, сенсу життя, допомагає виявити дотримання опитуваним переконань, що є джерелами мети в житті, наміри та цілі на все життя. Шкала «мета в житті» охоплює 14 запитань, які оцінюються як позитивно, так негативно. В результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості прагнення досягти життєвої мети у студентів:

– високий рівень притаманний студентам, які мають мету в житті, чітко її формулюють, відчують життєву спрямованість, вважають, що минуле та теперішнє життя має сенс, дотримуються переконань, які є джерелами мети в житті, мають наміри та цілі на все життя. Кількісні показники за шкалою коливаються від 70 і вище балів;

- середній рівень характерний для студентів, які не до кінця розуміють мету в житті, не ясно її формулюють, слабо відчують життєву спрямованість, сумніваються в тому, що минуле та теперішнє життя має сенс, не завжди дотримуються переконань, які є джерелами мети в житті, не до кінця розуміють наміри та цілі на все життя. Кількісні показники оцінюються від 57 до 69 балів;
- низький рівень визначає студентів, які не мають мети в житті, позбавлені сенсу в житті. В них відсутнє почуття життєвої спрямованості, такі студенти не знаходять цілі у своєму минулому житті, не мають перспектив, переконань, що визначають сенс життя. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 56 балів.

Рівень сформованості бажання студентської молоді домогтися успіхів у майбутній професії досліджувався завдяки методиці «Мотивація до успіху» [161]. Методика спрямована на оцінку сили мотивації до досягнення мети, успіху, містить 41 твердження, кожне з яких необхідно підтвердити позитивно або негативно. Обробка результатів методики відбувається завдяки підрахунку набраних балів. За кожне співпадіння за позитивними відповідями зазначених 23 номерів запитань нараховується 1 бал, за кожне співпадіння за негативними відповідями зазначених 9 номерів запитань теж нараховується 1 бал. У результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості бажання домогтися успіхів у майбутніх професії:

- високий рівень притаманний студентам, які прагнуть досягти успіхів у майбутній професії, воліють бути компетентними фахівцями. Кількісні показники варіюються від 22 до 33 балів;
- середній рівень характерний для студентів, які частково, в залежності від ситуації бажають досягти успіхів у професійній діяльності, іноді мають прагнення бути компетентними фахівцями. Кількісні показники коливаються від 11 до 21 бала;
- низький рівень визначає студентів, які не прагнуть досягти успіхів у майбутній професії, не бажають бути компетентними фахівцями. Кількісні показники ранжуються від 0 до 10 балів.

Рівень сформованості усвідомлення значущості професійної самоактуалізації студентів було досліджено за допомогою тесту «Піраміда потреб А. Маслоу» [125]. Основною метою методики є визначення ступеня задоволеності потреб. Тест містить 20 тверджень, які необхідно оцінити за допомогою якісних відповідей, що позначені буквами (С – цілком правильно і точно, М – більшою мірою вірно і точно, Р – частково вірно і точно, S – в деякій мірі вірно і точно, N – абсолютно не вірно). Обробка результатів тесту відбувається згідно діагностичних шкал: потреба у безпеці, потреба соціальна, потреба у повазі з боку інших, потреба в самоактуалізації, самореалізації. Показник усвідомлення значущості професійної актуалізації відповідає шкалі «потреба в самоактуалізації», яка характеризує бажання особистості розвивати свої сили, здібності, прагнути до нового, невідомого, займатися справою, що вимагає повної віддачі. Дана шкала включає 5 тверджень, що оцінюються буквами зазначеними вище. Ключ до тесту містить бали, що отримав респондент під час оцінювання твердження, обираючи букви. Загальна сума балів за шкалою дозволяє визначити рівні сформованості усвідомлення значущості професійної самоактуалізації студентів, а саме:

- високий рівень мають студенти, які розуміють потребу у самореалізації, самовираженні в професійній діяльності, їм притаманне бажання розвиватися, вдосконалюватися, прагнути до нового, займатися тією справою, яка потребує віддачі. Кількісні показники варіюються від 18 до 25 балів;
- середній рівень визначає студентів, які намагаються самореалізуватися, проявити самоактуальність, проте роблять це неусвідомлено, бажання розвиватися, вдосконалюватися до них приходять рідко, вони не часто готові займатися справою, яка потребує самовіддачі. Кількісні показники коливаються від 9 до 17 балів;

низький рівень характеризує студентів, які не спрямовують свою діяльність до самоактуалізації, не усвідомлюють її значущість, бажання розвиватися, вдосконалюватися в них відсутнє, вони не готові займатися справою, яка потребує самовіддачі. Кількісні показники ранжуються від 0 до 8 балів.

Показник усвідомлення сенсу життя студентами вивчався завдяки опитувальнику «Шкали ПБ» (адаптація Т. Шевеленкової, Т. Фесенко) [194]. Саме адаптований Т. Шевеленковою, Т. Фесенко варіант опитувальника містить шкалу «осмислення життя», що відповідає показнику усвідомлення сенсу життя та визначає наявність або відсутність життєвих цілей у студентів, присутність чи невизначеність сенсу життя, характер усвідомлення минулого та теперішнього, присутність або відсутність життєвих перспектив, оцінку себе як цілеспрямованої або нецілеспрямованої людини. Шкала «осмислення життя» складається з 22 тверджень, які необхідно оцінити за шкалою від 1 до 6 балів у прямих та зворотних значеннях. Обробка результатів за шкалою «осмислення життя» здійснюється відповідно ключа прямих і зворотних тверджень, які оцінюються та складаються у певний бал. В результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості усвідомлення сенсу життя:

- високий рівень характерний студентам, які мають життєві цілі, присутність сенсу життя, чітко усвідомлюють минуле та теперішнє, володіють життєвими перспективами, оцінюють себе як цілеспрямовану людину. Кількісні показники за шкалою коливаються від 108 балів і вище;
- середній рівень притаманний для студентів, які не чітко усвідомлюють життєві цілі, частково розуміють сенс життя, ситуативно відчують минуле і теперішнє, не в повній мірі володіють життєвими перспективами, оцінюють себе як недостатньо цілеспрямовану людину. Кількісні показники за шкалою оцінюються від 91 до 107 балів;
- низький рівень визначає студентів, у яких недолік або повна відсутність свідомості життя, минуле й сьогодення сприймаються як безглузді, переважає почуття нудьги, безцільності існування, відсутність видимих життєвих перспектив, які б мали достатню привабливість для людини. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 90 балів.

Рівень сформованості ПБ студентів за критерієм «переживання благополуччя» досліджується за допомогою вивчення таких показників: ставлення до себе; ставлення до освітнього середовища. Ставлення до себе визначається

завдяки використанню опитувальника «Шкали ПБ» [251]. Шкала «самоприйняття» опитувальника, який складається із 84 запитань, містить 14 тверджень, які треба оцінити від 1 до 6 балів у прямих та зворотних значеннях (абсолютно не згоден, не згоден, скоріш за все не згоден, скоріш за все згоден, згоден, абсолютно згоден). Дана шкала характеризує особистостей, які мають відповідне ставлення до себе, задоволеність або незадоволеність собою, приймають або заперечують позитивні чи негативні свої риси, властивості, якості, добре або погано оцінюють своє минуле. Обробка результатів за шкалою «самоприйняття» здійснюється відповідно ключа прямих і зворотних тверджень, які оцінюються та складаються у певний бал. В результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості ставлення студентів до себе:

- високий рівень притаманний студентам, які мають позитивне ставлення до себе, задоволеність собою, знають і приймають різні свої риси, властивості, якості, як позитивні, так і негативні, добре оцінюють своє минуле. Кількісні показники за шкалою коливаються від 67 балів і вище;
- середній рівень характерний для студентів, які не завжди приймають себе такими, які є, часто проявляють незадоволеність собою, іноді заперечують свої позитивні риси, властивості, якості, час від часу засуджують своє минуле. Кількісні показники за шкалою оцінюються від 52 до 66 балів;
- низький рівень визначає студентів, які незадоволені собою, розчаровані подіями свого минулого, відчують непокоєння з приводу деяких особистих якостей, рис, бажать бути не тим, ким є насправді. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 51 балів.

Рівень сформованості ставлення студентів до освітнього середовища досліджувався за допомогою тесту-опитувальника задоволеності навчальною діяльністю (УУД) [133]. Тест спрямований на вивчення емоційно-оцінного ставлення студентів до навчальної діяльності. Методика містить 15 тверджень, які респондент має оцінити за чотирибальною шкалою: вірно – 4 бали, мабуть вірно – 3 бали, мабуть невірно – 2 бали, невірно – 1 бал. Під час обробки результатів дослідження відповідно ключа підраховується загальна кількість балів за шкалою

та ділиться на загальну кількість тверджень шкали. В результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості ставлення студентів до освітнього середовища:

- високий рівень притаманний студентам, які отримують задоволення від навчальної діяльності, мають позитивне відношення до навчальних вимог, із радістю беруться до виконання нових, творчих завдань; освітнє середовище, яке для них є простором особистісного та професійного розвитку, надихає та сприяє появі почуття піднесення. Кількісні показники варіюються від 2,8 до 4 балів;
- середній рівень характерний для студентів, які загалом позитивно ставляться до навчальної діяльності, проте мають деяку незадоволеність в окремих галузях навчально-професійної діяльності, оскільки не можуть в повному обсязі реалізувати свої здібності. Кількісні показники коливаються від 1,4 до 2,7 балів;
- низький рівень визначає студентів, які незадоволені навчальною діяльністю, не бажають виконувати будь-які навчальні завдання; їх дратує навчальне навантаження та освітнє середовище загалом. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 0 до 1,3 балів.

Рівень сформованості ПБ студентів за критерієм «успішна діяльність» досліджується за допомогою вивчення таких показників: наявність самостійності; здатність до саморозвитку; спроможність управляти оточенням. Для вивчення рівня сформованості у студентів самостійності використовувався опитувальник «Шкали ПБ» [251]. Показнику наявність самостійності відповідає шкала «автономія», яка містить 14 тверджень, які оцінюються від 1 до 6 балів у прямих та зворотних значеннях (абсолютно не згоден, не згоден, скоріш за все не згоден, скоріш за все згоден, згоден, абсолютно згоден). Дана шкала представляє особистостей, яким притаманна або не притаманна самостійність, незалежність, здатність протистояти спробам суспільства змусити думати та діяти певним чином, наявність чи відсутність самостійної регуляції власної поведінки, оцінки себе відповідно до особистісних критеріїв. Обробка результатів за шкалою «автономність» здійснюється відповідно ключа прямих і зворотних тверджень, які

оцінюються та складаються у певний бал. У результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості самостійності у студентів:

- високий рівень притаманний студентам, яким притаманна незалежність, здатність протистояти спробам суспільства змусити думати та діяти певним чином, наявність самостійної регуляції власної поведінки, оцінки себе відповідно до особистісних критеріїв. Кількісні показники за шкалою коливаються від 64 бали і вище;
- середній рівень характерний для студентів, які незалежність проявляють ситуативно, частково, за допомогою інших здатні протистояти спробам суспільства змусити думати та діяти певним чином, залежно від обставин володіють самостійною регуляцією власної поведінки, рідко оцінюють себе відповідно до особистісних критеріїв. Кількісні показники за шкалою оцінюються від 49 до 63 балів;
- низький рівень визначає студентів, які залежать від думки та оцінки оточуючих, у прийнятті важливих рішень покладаються на думку інших; піддаються спробам суспільства змусити думати, діяти певним чином, не спроможні самостійно регулювати власну поведінку. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 48 балів.

Рівень сформованості здатності до саморозвитку вивчався за допомогою опитувальника «Шкали ПБ» [251]. Показник здатність до саморозвитку відповідає шкалі «особистісне зростання», яка включає 14 тверджень, що оцінюються від 1 до 6 балів у прямих та зворотних значеннях. Шкала «особистісне зростання» характеризує особистостей, які мають або не мають почуття розвитку, сприймають або не відчують себе самореалізованими, відкритими новому досвіду, спостерігають спроможність чи нездатність змінювати нові відносини, свою поведінку. Обробка результатів за шкалою «особистісне зростання» здійснюється відповідно ключа прямих і зворотних тверджень, які оцінюються та складаються у певний бал. У результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості здатності до саморозвитку:

- високий рівень притаманний студентам, які мають почуття розвитку, сприймають себе «зростаючим», самореалізованими, відкриті новому досвіду, відчують почуття реалізації свого потенціалу, спостерігають поліпшення в собі, своїх діях з плином часу; змінюється відповідно до своїх знань і досягнень. Кількісні показники за шкалою коливаються від 71 балів і вище;
- середній рівень характерний для студентів, які ситуативно володіють почуттям розвитку, сприймають себе не достатньо «зростаючим», самореалізованими, не завжди відкриті новому досвіду, частково відчують почуття реалізації свого потенціалу, спостерігають поліпшення в собі, своїх діях з плином часу, важко змінюється відповідно до своїх знань і досягнень. Кількісні показники за шкалою оцінюються від 60 до 70 балів;
- низький рівень визначає студентів, які усвідомлюють відсутність власного розвитку, не відчують почуття поліпшення або самореалізації, відчують нудьгу, відсутність інтересу до життя, нездатність встановлювати нові відносини та змінювати свою поведінку. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 59 балів.

Спроможність студентів керувати оточенням досліджувалася завдяки опитувальнику «Шкали ПБ» [251]. Показник спроможність керувати оточенням відповідає шкалі «керувати оточенням», яка включає 14 тверджень, що оцінюються від 1 до 6 балів у прямих та зворотних значеннях. Шкала «керувати оточенням» характеризує наявність або відсутність влади, компетентності в управлінні оточенням, контроль чи безконтрольність зовнішньої діяльності, спроможність або нездатність створювати умови, що задовольняють особистісні потреби, сприяють досягненню цілей. Обробка результатів за шкалою «управляти оточенням» здійснюється відповідно ключа прямих і зворотних тверджень, які оцінюються та складаються у певний бал. У результаті обробки отриманих даних було виокремлено три рівні сформованості спроможності керувати оточенням:

- високий рівень характеризує студентів, які мають владу, компетенцію в управлінні оточенням, контролюють зовнішню діяльність, ефективно використовують можливості, що надаються, здатні створювати умови

обставини, які підходять для задоволення особистих потреб та досягнення цілей.

Кількісні показники за шкалою коливаються від 65 балів і вище;

- середній рівень визначає студентів, які частково проявляють владу, за допомогою інших реалізують компетентності в управлінні оточенням, спроможні ситуативно контролювати зовнішню діяльність, не постійно спроможні створювати умови, що задовольняють особистісні потреби, сприяють досягненню цілей. Кількісні показники за шкалою оцінюються від 50 до 64 балів;
- низький рівень притаманний студентам, які відчувають труднощі в організації повсякденної діяльності, нездатні змінити або поліпшити обставини життя, зневажливо ставляться до можливостей, позбавлені почуття контролю над тим, що відбувається навколо. Кількісні показники за шкалою ранжуються від 1 до 49 балів.

Враховуючи зазначене вище, маємо можливість визначити рівні ПБ студентської молоді:

- високий рівень характеризує студентів, які психологічно грамотні, обізнані у різних явищах психіки, розуміють сутність психологічного благополуччя, знаються на специфіці майбутньої професійної діяльності, прагнуть досягти життєвої мети, бажають домогтися успіхів у майбутніх професії, відчувають позитивне ставлення до себе, свого життя, рис, властивостей, з повагою та радістю перебувають у освітньому середовищі, люблять виконувати навчальні завдання, усвідомлюють значущість професійної самоактуалізації та сенсу свого життя, проявляють самостійність у діяльності, здатність до саморозвитку, спроможні управляти оточенням;
- середній рівень визначає студентів, які частково психологічно грамотні, обізнані лише з деяких явищ психіки, за допомогою інших розкривають сутність психологічного благополуччя, не повністю розуміють специфіку майбутньої професійної діяльності, частково прагнуть досягти життєвої мети, домагаються успіхів у майбутніх професії ситуативно, відчувають позитивне ставлення до себе, проте не всі риси, властивості своєї особистості приймають повністю, навчальна діяльність сприймається позитивно, але відсутність потрібних

здібностей не дозволяє відчутти задоволення в окремих галузях навчальної діяльності, частково усвідомлюють значущість професійної самоактуалізації та сенсу свого життя, іноді проявляють самостійність у діяльності, здатність до саморозвитку, за допомогою інших спроможні управляти оточенням;

- низький рівень вирізняє студентів, які психологічно не грамотні, не обізнані з різних явищ психіки, не розуміють сутність психологічного благополуччя, погано уявляють специфіку майбутньої професійної діяльності, не прагнуть досягти життєвої мети, не бажають домогтися успіхів у майбутніх професії, відчують негативне ставлення до себе, свого життя, рис, властивостей, не отримують задоволення від освітнього середовища, навчальних завдань, не усвідомлюють значущість професійної самоактуалізації та сенсу свого життя, не проявляють самостійність у діяльності, здатність до саморозвитку, не спроможні управляти оточенням.

Модифікація методу семантичного диференціалу для дослідження особистісної ідентичності

Дослідження сформованості особистісної ідентичності студентів здійснювалося за допомогою методики семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) [151] та тесту «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої) [189]. Методика семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) [151] ґрунтується на розробці досліджень голландської дослідниці А. Хуфф [39]. В основі модифікації методика семантичного диференціалу Д. Фельдеса, яка спрямована оцінити наявність та ступінь виразності таких характеристик-факторів «Активність» (А), «Валентність» (В), «Потентність» (П) двох компонентів особистісної ідентичності: темпоральної ідентичності, що відображує відчуття внутрішньої тотожності, інтегрованості себе у часі, та просторово-діяльнісної ідентичності, як відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості власного образу у різних сферах діяльності [213]. Фактор активність розуміється як ступінь задоволення досліджуваного власним енергетичним потенціалом, ініціативністю, енергійністю, динамічними характеристиками поведінки в цілому. Фактор валентності характеризується як

емоційно-оцінне уявлення про себе, міра задоволеності собою, ступінь любові до себе та самоповаги. Фактор потентності презентується як ступінь задоволеності власним соціальним статусом, рівнем незалежності, самостійності та впевненості в собі [150]. Методика семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) [151] містить 18 біполярних шкал, які треба оцінити від 0 до 3 балів.

Для вивчення темпоральної ідентичності досліджувані мають за допомогою стимульного матеріалу послідовно оцінити себе сучасного, себе в минулому та себе в майбутньому. Обраховуючи параметри кожного з трьох «образів-Я» – (Аа, Ва, Па) для «Я-актуального», (Ам, Вм, Пм) для «Я минулого» та (Амб, Вмб, Пмб) для «Я майбутнього», можливо не лише описати ці три образи, порівняти їх характеристики, але й виокремити узагальнений образ темпоральної ідентичності (ТІ), який в психосемантичному просторі буде заданий за допомогою трьох факторів – А (ТІ), В (ТІ) і П (ТІ), кожен із яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів «образів-Я» у теперішньому, минулому та майбутньому, тобто:

$$A(TI) = (Aa + Am + Amb) / 3;$$

$$B(TI) = (Ba + Bm + Bmb) / 3;$$

$$P(TI) = (Pa + Pm + Pmb) / 3.$$

Для вивчення просторово-діяльнісної ідентичності були обрані найбільш актуальні сфери відповідно до специфіки студентського вікового періоду. Досліджуваним пропонувалося оцінити себе в наступних сферах: в сім'ї, на навчанні, під час дозвілля, з друзями. Обраховуючи параметри кожного з трьох «образів-Я» – (Ас, Вс, Пс) для «Я в сім'ї», (Ан, Вн, Пн) для «Я на навчанні» та (Ад, Вд, Пд) для «Я на дозвіллі, з друзями», можливо не лише описати ці три образи, порівняти їх характеристики, але й виокремити узагальнений образ просторово-діяльнісної ідентичності (ПДІ), який в психосемантичному просторі буде заданий за допомогою трьох факторів - А (ПДІ), В (ПДІ) і П (ПДІ), кожен з яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів «образів-Я» у трьох досліджуваних нами сферах – в сім'ї, навчанні та дозвіллі, де:

$$A(\text{ПДІ}) = (A_c + A_n + A_d) / 3;$$

$$B(\text{ПДІ}) = (B_c + B_n + B_d) / 3;$$

$$P(\text{ПДІ}) = (P_c + P_n + P_d) / 3.$$

Інтегрована особистісна ідентичність (ІОІ), як узагальнений образ темпоральної та просторово-діяльній ідентичності, в психосемантичному просторі буде задана за допомогою трьох факторів – А (ІОІ), В (ІОІ) і П (ІОІ), кожен із яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів темпоральної та просторово-діяльній ідентичності:

$$A(\text{ІОІ}) = (A(\text{ТІ}) + A(\text{ПДІ})) / 2;$$

$$B(\text{ІОІ}) = (B(\text{ТІ}) + B(\text{ПДІ})) / 2;$$

$$P(\text{ІОІ}) = (P(\text{ТІ}) + P(\text{ПДІ})) / 2.$$

Як відомо, між будь-якими двома образами чи поняттями, що знаходяться в психосемантичному просторі і задані трьома вищезазначеними факторами, завжди можна розрахувати відстань. Це робиться за формулою: $D_{1-2} =$, де D_{1-2} - дистанція між першим та другим образом (поняттям).

Аналогічним чином розраховуються й показники дистанції між образами «Я актуальне» - «Я минуле» (Д а-м), «Я актуальне - Я майбутнє» (Д а-мб) та «Я минуле - Я майбутнє» (Д м-мб). Показник ступеню консолідації темпоральної ідентичності (КТІ) обчислюється як сумарний показник всіх трьох дистанцій:

$$(КТІ) = (Д а-м) + (Д а-мб) + (Д м-мб)$$

Зрозуміло, що максимально консолідованою буде темпоральна ідентичність при нульовому значенні (КТІ), коли Я актуальне = Я минуле = Я майбутнє, тобто коли образ-Я залишається фактично незмінним у часовому вимірі. Чим більшим буде сумарний показник дистанцій, тим менш консолідованою буде темпоральна ідентичність, тим глибшою може бути прірва між уявленням про себе у різні часи. Отже рівень консолідації темпоральної ідентичності знаходиться у межах від 0 (коли рівень консолідації максимальний) до 187 (коли консолідація відсутня).

Від 0 – до 62 – високий рівень КТІ, середній рівень – від 63 до 125, низький рівень – від 126 до 187.

Аналогічним чином розраховується показник ступеню консолідації просторово-діяльнісної ідентичності (КПДІ):

$$(КПДІ) = (Д с-н) + (Д с-д) + (Д н-д),$$

де (Д с-н) – дистанція між образами «Я в сім'ї»-«Я на навчанні»; (Д с-д) - дистанція між образами «Я в сім'ї»-«Я на дозвіллі»; (Д н-д) - дистанція між образами «Я на навчанні»-«Я на дозвіллі». Чим більшим буде даний показник, тим менш консолідованою буде просторово-діяльнісна ідентичність, тим суттєвіше буде відрізнятися уявлення про себе в різних сферах життя. Отже рівень консолідації КП ідентичності знаходиться у межах від 0 (коли рівень консолідації максимальний) до 187 (коли консолідація відсутня).

Від 0 – до 62 – високий рівень КПДІ, середній рівень – від 63 до 125, низький рівень – від 126 до 187.

Узагальнений ступінь консолідації інтегрованої ідентичності розраховується як сумарний показник консолідацій [151]. Максимальна консолідація при нульовому значенні, а мінімальна – 374 бали. Отже високий рівень – від 0 до 124; середній- 125-249 та низький рівень – від 250 – 374 бали.

Перевірка запропонованої модифікованої методики семантичного диференціалу на надійність, валідність та дискримінативність.

Відповідно до вимог психометрики кожна методика повинна бути надійною, валідною та стандартизованою. Тому модифікована методика перевіряється на дискримінативність, надійність та валідність. Дискримінативність – це здатність окремих пунктів диференціювати досліджуваних відносно максимального та мінімального результату тесту в цілому.

Вибірку дослідження склали 190 студентів КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР. Результати представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показники надійності модифікованої методики

семантичного диференціалу (внутрішньої узгодженості та стійкості)

Шкали опитувальника	α - Кронбаха	Тест-ретест надійність r- Спірмена n=250	Методика «Хто Я» r- Спірмена n=250
А (ТІ)	0,77	0,765**	0,457**
В (ТІ)	0,75	0,721**	0,453**
П (ТІ)	0,73	0,689**	0,546**
А (ПДІ)	0,69	0,675**	0,534**
В (ПДІ)	0,74	0,712**	0,567**
П (ПДІ)	0,75	0,783**	0,468**
К (ТІ)	0,78	0,876**	0,445**
К (ПДІ)	0,76	0,815**	0,465**
К (ІОІ)	0,80	0,865**	0,548**

Примітка : r **– $\rho \leq 0,01$.

Надійність – оцінка внутрішньої стабільності шкал, коефіцієнт α - Кронбаха також оцінка надійності через 2 тижні з використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Валідність – оцінка конструктивної валідності за допомогою виявлення кореляційних зв'язків з іншим опитувальником, в нашому випадку це методика «Хто Я?» М. Кун, Т. Макпартленд.

Аналіз результатів свідчить про те, що твердження відповідають вимогам щодо дискримінативності (всі індекси пунктів вище 0,2). Аналіз внутрішньої відповідності та стійкості, свідчить про високу внутрішню відповідність шкал, коефіцієнт α - Кронбаха більше 0,7.

Аналіз результатів перевірки модифікованої методики семантичного диференціалу для вивчення особистісної ідентичності дозволяє зробити загальний висновок, що дана методика є достатньо надійною та валідною.

Тест «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої) [189] спрямований на виявлення змістових характеристик ідентичності особистості, які пов'язані зі сприйняттям людини самого себе, з образом «Я». На першому етапі проходження даної методики пропонується написати якомога більше відповідей на

питання «Хто Я?». Установка дається на знаходження не менше 7-10 суджень. По завершенню даного етапу необхідно зробити перший етап обробки результатів – кількісний, здійснюючи підрахунок перерахованих відповідей-характеристик, а також оцінити їх по чотиризначній системі (в цілому дана характеристика подобається (3 бали), в цілому дана характеристика не подобається (2 бал), дана характеристика і подобається, і не подобається одночасно (4 бали); поки немає певної оцінки розглянутої відповіді (1 бал). «Соціальне Я» нами не аналізувалося, для виділення лише показників особистісної ідентичності. Інтерпретація отриманих відповідей-характеристик, класифікується за такими узагальненими показниками-компонентами ідентичності:

I. «Комунікативне Я» включає 2 показника: 1. дружба або коло друзів, сприйняття себе членом групи друзів (один, у мене багато друзів); 2. спілкування або суб'єкт спілкування, особливості та оцінка взаємодії з людьми (ходжу в гості, люблю спілкуватися з людьми; вмію вислухати людей).

II. «Матеріальне Я» розглядає різні аспекти: 1. опис своєї власності (маю квартиру, одяг, велосипед); 2. оцінку своєї забезпеченості, ставлення до матеріальних благ (бідний, багатий, заможний, люблю гроші); 3. ставлення до зовнішнього середовища (люблю море, не люблю погану погоду).

III. «Фізичне Я» включає в себе такі аспекти: 1. суб'єктивний опис своїх фізичних даних, зовнішності (сильний, приємний, привабливий); 2. фактичний опис своїх фізичних даних, включаючи опис зовнішності, хворобливих проявів і розташування (блондин, зріст, вага, вік, живу в гуртожитку); 3. пристрасті в їжі, шкідливі звички.

IV. «Діяльне Я» оцінюється через 2 показника: 1. заняття, діяльність, інтереси, захоплення (люблю вирішувати завдання); досвід (був в Болгарії); 2. самооцінка здатності до діяльності, самооцінка навичок, умінь, знань, компетенцій, досягнень, (добре плаваю, розумний; працездатний, знаю англійську).

V. «Перспективне Я» включає в себе 9 показників: 1) професійна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з навчально-професійною сферою (майбутній водій, буду хорошим учителем); 2) сімейна перспектива: побажання,

наміри, мрії, пов'язані з сімейним статусом (матиму дітей, майбутня мати); 3) групова перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з груповою приналежністю (планую вступити в партію, хочу стати спортсменом); 4) комунікативна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з друзями, спілкуванням. 5) матеріальна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з матеріальною сферою (отримаю спадок, зароблю на квартиру); 6) фізична перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з психофізичними даними (буду піклуватися про своє здоров'я); 7) діяльнісна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з інтересами, захопленнями, конкретними заняттями (буду більше читати); 8) персональна перспектива: побажання, наміри, мрії, пов'язані з персональними особливостями: особистісними якостями, поведінкою (хочу бути більш веселим, спокійним); 9) оцінка прагнень (багато чого бажаю).

VI. «Рефлексивне Я» включає 2 показника: 1) персональна ідентичність: особистісні якості, особливості характеру, опис індивідуального стилю поведінки (добрий, щирий, товариський, наполегливий), персональні характеристики (кличка, гороскоп, ім'я) ; емоційне ставлення до себе (я супер, «кльовий»); 2) глобальне, екзистенціальне «Я»: твердження, які недостатньо виявляють відмінності однієї людини від іншого (людина розумна, моя сутність).

Результати обробки отриманих даних за методикою дозволяють виокремити три рівні особистісної ідентичності особистості:

- високий рівень характеризує студентів, які володіють стійкістю до стресів, швидше вирішують конфліктні ситуації, вміють підтримувати конструктивні відносини з різними людьми: і з тими, які їм в цілому подобаються, і з тими, які у них не викликають глибокої симпатії, толерантно ставляться до недоліків інших людей. Кількісні показники за методикою коливаються від 25 до 36 балів;
- середній рівень визначає студентів, які всі свої ідентифікаційні характеристики оцінюють лише як ті, які подобаються, або не подобаються. Для таких студентів характерний максималізм в оцінках, перепади в емоційному стані. Це, як правило, емоційно-виразні люди, в яких відносини з іншими людьми сильно

залежать від того, наскільки їм людина подобається чи не подобається. Кількісні показники за методикою оцінюються від 13 до 24 балів;

- низький рівень притаманний студентам, які мають сумніви у всьому, переживають кризу в своєму житті, нерішучі, важко приймають рішення, розглядаючи різні варіанти. Кількісні показники за методикою ранжуються від 1 до 12 балів.

Рівень сформованості функцій особистісної ідентичності студентів вивчався завдяки опитувальнику вивчення функцій ідентичності (Т. Серафіні, Дж. Адамс) [253], який спрямований на вивчення структурно-функціональних особливостей ідентичності студентів та оцінювання функцій ідентичності, а саме: структурної, гармонійної, цільової, орієнтованої, самоконтролюючої функцій [61]. Опитувальник складається з 15 тверджень, які треба оцінити за 5-бальною шкалою: ніколи – 1 бал, рідко – 2 бали, іноді – 3 бали, часто – 4 бали, завжди – 5 балів. Відповіді сумуються по кожній функції окремо. Враховуючи зазначене вище, маємо можливість визначити рівні кожної функції ідентичності:

- високий рівень характеризує студентів, у яких функція сформована достатньо. Кількісні показники коливаються від 11 до 15 балів;
- середній рівень визначає студентів, у яких функція сформована на недостатньому рівні. Кількісні показники за опитувальником оцінюються від 6 до 10 балів;
- низький рівень притаманний студентам, у яких функція практично не сформована. Кількісні показники за методикою оцінюються від 1 до 5 балів.

Модифікація методики вивчення етнокультурної ідентичності Д. Беррі.

Соціальна ідентичність студентів визначалася за допомогою методики визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі (авторська модифікація) [221]. Методика містить 5 питань, які задані у певній послідовності. Про наявність позитивної ідентичності, по Беррі, свідчать позитивні відповіді по всім запропонованим питанням. З позиції Д. Беррі, найкращий результат свідчить про позитивність ідентичності, її консолідованість, внутрішню узгодженість. Якщо хоча б одна з п'яти відповідей негативна, можна говорити про негативність

ідентичності. Враховуючи вищезазначене, здійснюючи модифікацію методики, нами було запропоновано додаткову шкалу до кожного з запитань, де досліджуваний указує ступінь вираження позитивності відповіді від 1 до 10. Таке доповнення сприяло більш поглибленому аналізу результатів та дозволило виявити різні ступені вираження позитивності соціальної ідентичності. Додатковим аспектом модифікації, є використання методики для визначення різних видів соціальної ідентичності, зокрема: професійної, громадянської, сімейної, релігійної, етнічної. Оскільки параметри, запропоновані Д. Беррі, для визначення етнокультурної ідентичності вважаються універсальними для всіх типів соціальної ідентичності, обробка результатів дослідження за методикою здійснюється, виходячи з середньоарифметичного значення кожної вищезазначеної шкали. Враховуючи зазначене вище, маємо можливість виокремити три рівні соціальної ідентичності:

- високий рівень характеризує студентів, які вважають себе професіоналами своєї справи, проявляють у своїй поведінці громадянську належність, чітко усвідомлюють себе членом сім'ї, впевнено співвідносять себе з відповідною релігією, задоволені національною приналежністю. Кількісні показники за методикою коливаються від 34 до 50 балів;
- середній рівень визначає студентів, які частково вважають себе професіоналами своєї справи, іноді проявляють у своїй поведінці громадянську приналежність, не достатньо усвідомлюють себе членом сім'ї, рідко з упевненістю відносять себе до відповідної релігії, не повністю задоволені національною приналежністю. Кількісні показники за методикою оцінюються від 17 до 33 балів;
- низький рівень притаманний студентам, які не вважають себе професіоналами своєї справи, не проявляють у своїй поведінці громадянську належність, не усвідомлюють себе членом сім'ї, не співвідносять себе з відповідною релігією, не задоволені національною належністю. Кількісні показники за методикою ранжуються від 1 до 16 балів.

**Перевірка модифікованої методики дослідження соціальної
ідентичності (вивчення етнокультурної ідентичності Д. Беррі)
на надійність та валідність.**

Психометрична процедура вимагає, щоб кожен тест відповідав валідності та надійності. З метою перевірки запропонованої модифікованої методики були застосовані традиційні методи психодіагностики, такі як розщеплювання, методи повторного та паралельного тестів. Split-half, тобто процедура розподілу тесту навпіл полягає у визначенні коефіцієнтів кореляцій між двома аналогічними частинами тесту. В результаті застосування повторного тесту, через 2 місяці, вивчалися взаємозв'язки між першим дослідженням та останнім, що було проведено на одній вибірці, яку склали 190 студентів КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР. Сутнісна характеристика паралельного тесту полягає у виявленні кореляційних зв'язків між двома тестами, тобто між модифікованим та іншим, що вивчає даний феномен і є відомим надійним та валідним. В якості паралельного тесту використовувалась методика «Хто Я» М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої: а саме шкали соціальної ідентичності.

У таблиці 2.3 представлені результати кореляційних зв'язків між двома частинами модифікованої методики вивчення соціальної ідентичності.

Таблиця 2.3

**Коефіцієнти кореляцій між двома частинами модифікованої методики
(надійність еквівалентних половин тесту, n = 250)**

	ГІ2	ПІ2	СІ2	ЕІ2	РІ2
ГІ1	583**				
ПІ1		676**			
СІ1			649**		
ЕІ1				578**	
РІ1					469**

Примітка : r ** – $\rho \leq 0,01$.

У таблиці 2.4 подані значення коефіцієнтів кореляції, що отримані при перевірці на надійність та валідність модифікованої методики методами паралельного та повторного тестів.

Аналіз даних представлених в поданих таблицях дозволяє зробити загальний висновок про те, що більшість показників мають значущі кореляційні зв'язки. Загалом можна констатувати, що модифікована методика вивчення соціальної ідентичності є валідною та має достатній рівень надійності.

Таблиця 2.4

**Значення коефіцієнтів кореляції, що отримані при перевірці
на надійність і валідність модифікованої методики
дослідження соціальної ідентичності**

Шкали тесту	Способи перевірки на надійність і валідність тесту	
	Тест-ретест-надійність (n=215)	Надійність паралельних форм (n=250) Методика «Хто Я» М. Кун, Т. Макпартленд, в модифікації Т. Румянцевої (шкали соціальної ідентичності)
ПІ	479**	512**
ПІІ	587**	486**
СІ	478**	472**
ЕІ	519**	569**
РІ	575**	583**

Примітка : r ** – $\rho \leq 0,01$.

Дослідження рівня сформованості складності соціальної ідентичності студентів здійснювалося за допомогою методики дослідження складності соціальної ідентичності (С. Роккас, М. Бруер) [249]. Дана методика спрямована на виявлення значущості видів соціальної ідентичності. Нами було запропоновано більш детальне вивчення складності соціальної ідентичності: виявлення когнітивних стратегій при формуванні соціальної ідентичності. Такі як, перетинання, переважання, подрібнення та злиття [58]. Методика складається з 5 запитань та 4 варіантів відповідей кожного запитання. Необхідно обрати один варіант відповіді. Результати обробки отриманих даних за методикою дозволяють виокремити три рівні складності соціальної ідентичності:

– високий рівень характеризує студентів, у яких переважає стратегія злиття.

Кількісні показники за методикою коливаються від 3 до 4 балів;

- середній рівень визначає студентів, у яких переважає стратегія перетинання. Кількісні показники за методикою оцінюються від 1 до 2 балів;
- низький рівень притаманний студентам, у яких превалює стратегія подрібнення та домінування. Кількісні показники за методикою оцінюються в 0 балів.

Перевірка модифікованої методики дослідження складності соціальної ідентичності на надійність, валідність, дискримінативність.

Відповідно до вимог психометрики кожна модифікована методика повинна бути надійною та валідною. Нами були застосовані традиційні методи психодіагностики: метод розщеплювання, метод паралельного і повторного тесту. Процедура розділення тесту навпіл полягає у виявленні коефіцієнтів кореляції між двома аналогічними частинами тесту. При застосуванні повторного тесту, через 2 тижні, здійснювався пошук взаємозв'язків між однаковими показниками першого і другого зрізів проведених на одній вибірці. Метод паралельного тесту, полягає у пошуку кореляційних зв'язків між двома тестами, що вимірюють одне й теж. Як паралельний тест був використаний тест «Вивчення складності соціальної ідентичності М. Хайт». Вибірку дослідження склали 190 студентів КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР.

У табл. 2.5 наводяться коефіцієнти кореляції між двома частинами модифікованого тесту.

Таблиця 2.5

**Коефіцієнти кореляції між двома частинами запропонованого модифікованого тесту
(надійність еквівалентних половин тесту, n = 250)**

	Злиття	Перетинання	Подрібнення	Домінування
Злиття	599**			
Перетинання		678**		
Подрібнення			564**	
Домінування				521**

Примітка : r ** – $\rho \leq 0,01$.

У табл. 2.6 наведено значення коефіцієнтів кореляції, що одержані при перевірці на надійність і валідність модифікованої методики методами паралельного і повторного тестів.

Таблиця 2.6

**Значення коефіцієнтів кореляції, що одержані при перевірці
на надійність і валідність модифікованої методики
«Складність соціальної ідентичності»**

Шкали тесту	Способи перевірки на надійність і валідність тесту	
	Тест-ретест-надійність ($x_1 - x_{II}$) (n=222)	Надійність паралельних форм (n=250) «Дослідження складності соціальної ідентичності» (Хайт М.А.)
Злиття	519**	524**
Перетинання	512**	487**
Подрібнення	473**	481**
Домінування	519**	525**

Примітка : r ** – $\rho \leq 0,01$; $x_1 - x_{II}$ значення кореляції між результатами першого і повторного тестування.

Аналіз таблиць дозволяє зробити загальний висновок про те, що більшість однойменних показників пов'язані між собою на високому рівні. Загалом можна констатувати, що дана модифікована методика є валідною та має достатній рівень надійності. Стимульний матеріал модифікованої методики «Дослідження складності соціальної ідентичності», та ключ надано у *Додатку А3*.

У дослідженні брали участь студенти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР спеціальності соціальна педагогіка, учителі початкової школи; учителі фізичного виховання; факультету інформатики та управління Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», у кількості 250 осіб, віком від 19 до 23 років. З них 118 – жіночої статі (47,2 %), 132 – чоловічої статі (52,8%). Вибірка відносно нерівномірно розподілена за статевою, професійною ознаками. Серед соціально-демографічних характеристик вибірки

визначеними є стать, вік, професія. Емпіричне дослідження проводився упродовж 2016 року.

Висновки до другого розділу

1. У другому розділі було теоретично обґрунтовано специфічну структуру ПБ студентської молоді, що є інтегральним утворенням, яке містить взаємопов'язані між собою компоненти, що діють одночасно, визначають змістову та функціональну сутність досліджуваного явища. Структура ПБ студентів дозволила виокремити критерії та показники сформованості досліджуваного феномена. До основних критеріїв вивчення ПБ студентської молоді, які характеризуються як ознаки оцінювання, числом вимірювання якої є показник (С. Гончаренко), нами віднесені: психологічна грамотність; цінність благополуччя; переживання благополуччя; успішна діяльність. Представлено та обґрунтовано вибір психодіагностичного інструментарію для виявлення рівнів розвитку ПБ та його компонентів, соціальної та особистісної ідентичності студентської молоді. Обрані методики дозволяють ґрунтовно вивчити різні компоненти, якості та характеристики як ПБ, так і особистісної й соціальної ідентичності.

2. Запропонована теоретична модель гіпотетичного взаємозв'язку ПБ та його компонентів з особистісною та соціальною ідентичністю, враховуючи їх складники.

3. Описано модифікацію методу семантичного диференціалу для вивчення особистісної ідентичності та операціоналізація на її основі усіх введених понять (інтегрована особистісна ідентичність, темпоральна ідентичність, просторово-діяльнісна ідентичність, ступінь консолідації ідентичності). Детального розгляду набула авторська модифікація методики: «Дослідження соціальної ідентичності Д. Беррі»: було запропоновано додаткову шкалу до кожного з запитань, де досліджуваний указує ступінь вираження позитивності відповіді від 1 до 10. Таке доповнення сприяло більш поглибленому аналізу результатів та дозволило виявити різні ступені вираження позитивності соціальної ідентичності. Додатковим

аспектом модифікації, є використання методики для визначення різних видів соціальної ідентичності, зокрема: професійної, громадянської, сімейної, релігійної, етнічної. Розглянуто поняття складності соціальної ідентичності та спосіб його операціоналізації (С. Роккас, М. Бруер). Авторська модифікація методики дослідження складності соціальної ідентичності спрямована на виявлення значущості видів соціальної ідентичності, вивчає чотири стратегії ідентичності: перетинання, переважання, подрібнення та злиття. Обґрунтовано застосування методики системно-структурного моделювання складних об'єктів в психологічних дослідженнях В. Семиченко.

4. Перевірено запропоновані модифіковані методики відповідно до вимог психометрики на надійність, валідність та дискримінативність. Доведено, що запропоновані модифіковані методики відповідають психометричним вимогам.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора:
[55, 58, 61, 151].

У другому розділі використані літературні джерела, що знаходяться у списку використаних джерел під номерами: [1, 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11, 18, 19, 21, 22, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 43, 49, 54, 55, 58, 61, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 82, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 97, 98, 100, 102, 105, 107, 108, 114, 115, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 155, 157, 158, 159, 161, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176, 177, 180, 182, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 199, 201, 207, 208, 213, 216, 221, 249, 251, 253].

РОЗДІЛ 3.
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З
ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ

3.1. Ступінь суб'єктивної оцінки студентською молоддю власного психологічного благополуччя

Здійснений аналіз рівня сформованості показників кожного критерія ПБ студентської молоді дозволив виявити специфіку їх сформованості, визначити відсоткове співвідношення та вирахувати рівень ПБ студентів. Рівень сформованості складових ПБ студентської молоді за критерієм «психологічна грамотність» визначався на основі аналізу рівня сформованості його показників: розуміння сутності ПБ; знання специфіки майбутньої професії (табл. 3.1). Завдяки методиці «Уявлення студентів про ПБ» [94], було виявлено рівень розуміння сутності ПБ.

Таблиця 3.1

Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентської молоді за критерієм «психологічна грамотність»

Складові психологічного благополуччя за критерієм «психологічна грамотність»	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Розуміння сутності ПБ	77,1	22,5	0,4
Знання специфіки майбутньої професії	48,8	46,4	4,8

У табл. 3.1 показано, що більшість респондентів за даним показником належить до групи з високим рівнем розуміння сутності ПБ (77,1 %). До середнього рівня сформованості - відносяться 22,5 % досліджуваних. І лише 0,4 % респондентів відносяться до низького рівня розуміння сутності ПБ. Отримані результати вказують на те, що проблема ПБ є важливою та актуальною для

студентів. Практично всі студенти чітко розуміють зміст та сутність ПБ, причини його наявності або відсутності, спроможні оцінити наявність ПБ у власному житті.

Аналіз рівня сформованості знань специфіки майбутньої професії студентської молоді здійснювався на основі результатів дослідження за методикою «Професійна готовність» [171], яка спрямована на вивчення уявлень студентської молоді про майбутню професію. До високого рівня сформованості знань специфіки майбутньої професії належить 48,8 %. Середній рівень сформованості даного показника мають 46,4 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем сформованості знань специфіки майбутньої професії потрапили лише 4,8 % опитуваних.

Дані результатів показують, що половина досліджуваних розуміються на специфічних особливостях майбутньої професійної діяльності, знають вимоги до фахівців визначеної галузі. Проте інша половина студентів не достатньо добре усвідомлюють особливості майбутньої професії, не чітко уявляють перспективи особистісного та професійного зростання у майбутній фаховій діяльності. Загалом можна констатувати, що рівень ПБ студентської молоді за критерієм «психологічна грамотність» сформований достатньо, оскільки майбутні фахівці розуміються на сутності ПБ та уявляють специфіку майбутньої професійної діяльності.

Рівень сформованості складових ПБ студентської молоді за критерієм «ціннісна мотивація благополуччя» визначався на основі аналізу рівня сформованості його показників: прагнення досягти життєвої мети; бажання досягти успіхів у майбутній професії; усвідомлення значущості професійної самоактуалізації; усвідомлення сенсу життя (табл. 3.2). За допомогою опитувальника «Шкали ПБ» [251], який спрямований на вивчення суб'єктивної та об'єктивної сторони ПБ, ціннісно-сміслової сфери та мотивації особистості, було виявлено рівень сформованості у студентів прагнення досягти життєвої мети.

Табл. 3.2 демонструє, що більшість респондентів за даним показником належить до групи з середнім рівнем прагнення досягти життєвої мети (80 %). До високого рівня належать 17,2 % досліджуваних. І лише 2,8 % респондентів – до низького рівня.

Таблиця 3.2

Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентської молоді за критерієм «ціннісна мотивація благополуччя»

Складові психологічного благополуччя за критерієм «ціннісна мотивація благополуччя»	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Прагнення досягти життєвої мети	17,2	80,0	2,8
Бажання домогтися успіхів у майбутній професії	5,2	85,6	9,2
Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	64,0	36,0	0
Усвідомлення сенсу життя	35,2	64,4	0,4

Представлені результати показують, що проблема в досягненні життєвої мети у студентів існує, оскільки більшість респондентів недостатньо добре розуміють свою мету в житті, не чітко формулюють життєву спрямованість, не до кінця усвідомлюють наміри та цілі. Лише незначна частина досліджуваних спроможні чітко визначити життєву спрямованість та життєві цілі [55].

Аналіз рівня сформованості бажання досягти успіхів у майбутній професії студентської молоді здійснювався на основі результатів дослідження за методикою «Мотивація до успіху» [161], яка спрямована на оцінку сили мотивації до досягнення мети та успіху. Результати аналізу показали (табл. 3.2), що найбільша кількість респондентів відноситься до середнього рівня сформованості бажання досягти успіхів у майбутній професії (85,6 %). Низький рівень мають 9,2 % досліджуваних. У групі з високим рівнем - опинилися лише 5,2 % опитуваних [55].

За допомогою тесту «Піраміда потреб А. Маслоу» [125], який спрямований на визначення ступеня задоволеності потреб, було виявлено рівень сформованості в студентів усвідомлення значущості професійної самоактуалізації. В табл. 3.2 показано, що більшість респондентів за даним показником належать до групи з високим рівнем усвідомлення значущості професійної самоактуалізації (64 %). До

середнього рівня відносяться 36 % досліджуваних. І жодного з респондентів не мають низького рівня усвідомлення значущості професійної самоактуалізації. Представлені результати вказують на те, що більшість студентів відчують та усвідомлюють потребу у самореалізації, самовираженні, прагнуть удосконалюватися. Хоча третина студентів недостатньо усвідомлена в тому, що готова займатися обраною справою самовіддано, розвивати себе у визначеній галузі.

Аналіз рівня сформованості в студентів усвідомлення сенсу життя здійснювався на основі результатів дослідження за опитувальником «Шкали ПБ» [194], в якому шкала «осмислення життя» спрямована на виявлення наявності у студентів життєвих цілей, життєвих перспектив, визначеність сенсу життя. Результати аналізу показали (табл. 3.2), що найбільша кількість респондентів відноситься до середнього рівня сформованості усвідомлення сенсу життя (64,4 %). Високий рівень сформованості даного показника мають 35,2 % досліджуваних. У групі з низьким рівнем опинилися лише 0,4 % опитуваних. Отримані результати демонструють, що не всі студенти готові до самовдосконалення, розвитку себе у визначеній галузі, тому і не до кінця визначилися з сенсом власного життя, знаходяться у постійному пошуку життєвих перспектив. Хоча значна частина студентів чітко усвідомлюють свої життєві цілі, що пов'язані з майбутньою професією. У цілому, результати дослідження ПБ студентської молоді за критерієм «ціннісна мотивація благополуччя» засвідчили недостатній рівень сформованості ціннісної мотивації до реалізації життєвих цілей, які пов'язані з майбутньою професією.

Рівень сформованості складових ПБ студентської молоді за критерієм «переживання благополуччя» визначався на основі аналізу рівня його показників: ставлення до себе; ставлення до освітнього середовища (табл. 3.3). Опитувальник «Шкали ПБ» [251] за шкалою «самоприйняття», яка визначає відповідне ставлення студентів до себе, задоволеність, незадоволеність собою, прийняття позитивних, негативних рис, якостей особистості, допоміг виявити ставлення студентів до себе.

Таблиця 3.3

Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентської молоді за критерієм «переживання благополуччя»

Складові психологічного благополуччя за критерієм «переживання благополуччя»	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Ставлення до себе	9,6	85,2	5,2
Ставлення до освітнього середовища	57,2	42,8	0

У табл. 3.3 показано, що більшість респондентів за даним показником належить до групи з середнім рівнем ставлення до себе (85,2 %). До високого рівня – відносяться 9,6 % досліджуваних. І лише 5,2 % респондентів належать до низького рівня. Отримані результати вказують на те, що більшість має середній рівень ставлення до себе, вони не завжди приймають себе такими, які є, іноді проявляють незадоволеність собою, часто заперечують свої позитивні риси, якості. Лише незначна частина студентів мають високий рівень ставлення до себе, задоволені собою та своїми рисами.

Аналіз рівня сформованості ставлення студентів до освітнього середовища здійснювався на основі результатів дослідження за тестом-опитувальником задоволеності навчальною діяльністю (УУД) [133], який спрямований на вивчення емоційно-оцінного ставлення студентів до навчальної діяльності. Результати аналізу показали (див. табл. 3.3), що найбільша кількість респондентів відноситься до високого рівня (57,2 %). Середній рівень сформованості даного показника мають 42,8 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем не потрапило жодного респондента. Дані результатів показують високий рівень сформованості ставлення студентів до освітнього середовища у половини досліджуваних, оскільки саме для цієї половини студентів освітнє середовище є простором не лише професійного розвитку, але й особистісного, де вони можуть проявити себе, свої здібності, зайняти певну соціальну роль в студентському колективі, який надихає на нові творчі досягнення. Проте інша половина студентів недостатньо позитивно

ставляться до освітнього середовища. Можливо це пов'язано з їх орієнтацією на реалізацію своїх компетентностей в іншій галузі діяльності. І тому навчально-професійні завдання визначеного освітнього середовища не відповідають їхнім очікуванням та потребам. Загалом можна констатувати, що рівень ПБ студентської молоді за критерієм «переживання благополуччя» сформований недостатньо, оскільки майбутні фахівці мають критичне ставлення до себе та освітнього середовища, в якому навчаються.

Рівень сформованості складових ПБ студентської молоді за критерієм «успішна діяльність» визначався на основі аналізу рівня його показників: наявність самостійності; здатність до саморозвитку; спроможність управляти оточенням (див. табл. 3.4). Опитувальник «Шкали ПБ» [251] за шкалою «автономія», яка дозволяє визначити наявність незалежності, впевненості в собі, спроможність протистояти суперечливим поглядам інших, дозволяє виявити наявність у студентів самостійності.

У табл. 3.4 показано, що більшість респондентів за показником наявність самостійності належить до групи з середнім рівнем самостійності (79,6 %).

Таблиця 3.4

Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентської молоді за критерієм «успішна діяльність»

Складові психологічного благополуччя за критерієм «успішна діяльність»	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Наявність самостійності	16,0	79,6	4,4
Здатність до саморозвитку	26,0	68,0	6,0
Спроможність управляти оточенням	19,2	74,8	6,0

До високого рівня – відносяться 16 % досліджуваних. І лише 4,4 % респондентів відносяться до низького рівня самостійності. Отримані результати вказують на те, що більшість майбутніх фахівців, не завжди спроможні протистояти вимогам значущих для них людей, незалежність можуть проявляти

ситуативно, намагаються вирішувати самостійно лише завдання, що виникають в освітньому середовищі.

Аналіз рівня сформованості здатності до саморозвитку здійснювався на основі результатів дослідження за опитувальником «Шкали ПБ» [251], де шкала «особисте зростання» дозволяє виявити у респондента почуття розвитку, самореалізації, прагнення набувати новий досвід. Результати аналізу показали (див. табл. 3.4), що найбільша кількість респондентів належить до середнього рівня здатності до саморозвитку (68 %). Високий рівень даного показника мають 26 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем потрапило 6 % респондентів. Дані результатів показують високий рівень сформованості здатності до саморозвитку лише у третини досліджуваних, оскільки саме ці студенти готові до реалізації свого потенціалу, відкриті до нового досвіду, здатні змінюватися та адаптуватися до нових умов досягнення знань. Проте більша частина мають середній рівень розвитку вольових якостей, які допомогли б побороти невпевненість, скутість у собі.

За допомогою опитувальника «Шкали ПБ» [251], шкала «керувати оточенням», яка спрямована на вивчення наявності у студентів компетенції в управлінні оточенням, було виявлено рівень сформованості у студентів спроможності управляти оточенням. У табл. 3.4 показано, що більшість респондентів за даним показником належить до групи з середнім рівнем спроможності управляти оточенням (74,8 %). До високого рівня – належать 19,2 % досліджуваних. І лише 6 % респондентів відносяться до низького рівня. Представлені результати показують, що більшість студентів спроможні ситуативно контролювати діяльність інших, не завжди можуть створити умови для досягнення власних цілей, реалізації потреб. Хоча п'ята частина студентів спроможні управляти оточенням, проявляти лідерські якості, задовольняти власні потреби за будь-яких умов. Загалом можна констатувати, що рівень ПБ студентської молоді за критерієм «успішна діяльність» сформований недостатньо, оскільки майбутні фахівці, багато в чому залежні від батьків та ситуації, частково здатні до саморозвитку, не мають достатнього досвіду для управління оточенням.

Аналіз рівня сформованості показників ПБ студентів дозволив з'ясувати рівень сформованості його складових за визначеними критеріями (табл. 3.5). Як видно з таблиці, найбільш сформований критерій ПБ – «психологічна грамотність» (62,9%). Більшою мірою студенти розуміють зміст та сутність феномену ПБ його критерії, спроможні оцінити його наявність або відсутність та уявляють специфічні особливості майбутньої професійної діяльності, знають вимоги до фахівців визначеної галузі. Решта складових за критеріями: «переживання благополуччя» (33,4 %), «ціннісна мотивація благополуччя» (30,4 %) сформовані недостатньо. Найменш сформованою є «успішна діяльність» (20,4 %), що говорить про відчуття залежності у студентів, невпевненості, недостатній спроможності протистояти суперечливим поглядам інших, оскільки більшість майбутніх фахівців продовжують залежати від батьків.

У цілому дослідження виявило, що більшість студентів належить до середнього рівня сформованості складових ПБ студентської молоді за визначеними критеріями.

Грунтуючись на отриманих даних, всіх досліджуваних студентів було розподілено на три групи відповідно до рівня сформованості ПБ [55].

Таблиця 3.5

Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентської молоді за критеріями

Критерії психологічного благополуччя студентів	Рівень сформованості складових психологічного благополуччя студентів (кількість досліджуваних, у %)		
	Високий	Середній	Низький
Психологічна грамотність	62,9	34,4	2,6
Цінність благополуччя	30,4	66,5	3,1
Переживання благополуччя	33,4	64,0	2,6
Успішна діяльність	20,4	74,1	5,5

Продовження таблиці 3.5

<i>Інтегральний показник ПБ</i>	36,8	59,7	3,4
---------------------------------	------	------	-----

Як видно з табл. 3.5, більше половини досліджуваних студентів має середній (59,7 %) рівень сформованості ПБ. Це студенти, які частково психологічно грамотні, обізнані лише з деяких явищ психіки, за допомогою інших розкривають сутність психологічного благополуччя, не повністю розуміють специфіку майбутньої професійної діяльності, частково прагнуть досягти життєвої мети, досягають успіхів у майбутній професії ситуативно, відчують позитивне ставлення до себе, проте не всі риси, властивості своєї особистості приймають повністю, навчальна діяльність сприймається позитивно, але відсутність потрібних здібностей не дозволяє відчути задоволення в окремих галузях навчальної діяльності, частково усвідомлюють значущість професійної самоактуалізації та сенс власного життя, іноді проявляють самостійність у діяльності, здатність до саморозвитку, за допомогою інших спроможні управляти оточенням. Майже 37 % студентів належать до групи із високим рівнем ПБ. Ці студенти психологічно грамотні, обізнані у різних явищах психіки, розуміють сутність психологічного благополуччя, знаються на специфіці майбутньої професійної діяльності, прагнуть досягти життєвої мети, бажають домогтися успіхів у майбутніх професії, відчують позитивне ставлення до себе, свого життя, рис, властивостей, з повагою та радістю перебувають у освітньому середовищі, люблять виконувати навчальні завдання, усвідомлюють значущість професійної самоактуалізації та сенс власного життя, проявляють самостійність у діяльності, здатність до саморозвитку, спроможні управляти оточенням. І лише 3,4 % досліджуваних студентів були віднесені до групи з низьким рівнем ПБ [55].

3.2. Ступінь сформованості особистісної ідентичності студентської молоді

Рівень особистісної ідентичності був визначений на основі розрахунку

середньоарифметичного значення рівня сформованості особистісної ідентичності за методикою «Хто Я?» [189].

Також аналіз особистісної ідентичності здійснювався за методикою семантичного диференціалу (модифікація) [151, 247], яка допомагає оцінити наявність та ступінь виразності таких характеристик-факторів «Активність» (А), «Валентність» (В), «Потентність» (П) двох компонентів особистісної ідентичності: темпоральної ідентичності та просторово-діяльнісної ідентичності.

Так фактор активність в образі «Я-актуальне», виражений таким чином: більшість респондентів мають високий рівень (51,2 %). Ці студенти задоволені актуальним власним енергетичним потенціалом, ініціативністю, енергійністю й у цілому динамічними характеристиками поведінки (Табл. 3.6).

До середнього рівня належать – 48,4 % досліджуваних. І лише 0,4 % респондентів – до низького рівня даного показника.

Фактор активність в образі «Я-минуле» виражений таким чином: більшість респондентів за даним показником належать до групи з середнім рівнем (52,4 %).

Таблиця 3.6

Рівень вираженості показників темпоральної ідентичності студентів

«Образ –Я»	Рівень вираженості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Фактор «активність»			
«Я-актуальне»	51,2	48,4	0,4
«Я-минуле»	38,8	52,4	8,8
«Я-майбутнє»	61,2	36,4	2,4
Темпоральна ідентичність	50,4	45,8	3,8
Фактор «валентність»			
«Я-актуальне»	67,6	32,4	0
«Я-минуле»	90,4	9,6	0
«Я-майбутнє»	91,2	6,8	2,0
Темпоральна ідентичність	83,0	16,3	0,7
Фактор «потентність»			
«Я-актуальне»	78,8	20,0	1,2
«Я-минуле»	52,4	30,8	16,8

Продовження таблиці 3.6

«Я-майбутнє»	77,6	19,6	2,8
Темпоральна ідентичність	69,6	23,5	6,9

Тобто своєю активністю та ініціативністю в минулому задоволених значно менше студентів. До високого рівня – 38,8 % досліджуваних, 8,8 % респондентів – до низького рівня. Образ «Я-майбутнє» фактору активність виражений наступним чином: найбільша кількість респондентів належить до високого рівня (61,2 %). Молодь у майбутньому уявляє себе енергійною, більш ініціативною та активною. Середній рівень даного показника мають 36,4 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем потрапило 2,4 % респондентів.

Табл. 3.6 містить відомості щодо результатів дослідження «образу-Я» в трьох вимірах за фактором валентність. Так, фактор валентність в образі «Я-актуальне» виражений таким чином: більшість респондентів мають високий рівень (67,6 %). Ці студенти задоволені собою в теперішньому часі, люблять та ставляться до себе з повагою. До середнього рівня відносяться 32,4 % досліджуваних. І жодного респондента не належить до низького рівня даного показника. Фактор валентність в образі «Я-минуле» виражений таким чином: більшість респондентів за даним показником відносяться до групи з високим рівнем (90,4 %). Тобто в минулому, ще більший відсоток студентів любили й приймали та поважали себе. До середнього рівня належить 9,6 % досліджуваних, жодного респондента не належить до низького рівня даного показника. Образ «Я-майбутнє» фактору валентність виражений наступним чином: найбільша кількість респондентів відноситься до високого рівня (91,2 %). У майбутньому, найбільше студентів уявляють, що вони себе люблять та ставляться з самоповагою. Середній рівень даного показника мають 6,8 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем потрапило 2 % респондентів. Фактор потентність в образі «Я-актуальне» виражений таким чином: більшість респондентів відносяться до групи з високим рівнем (78,8 %). Тобто, на сьогодні цей відсоток респондентів задоволений власним соціальним статусом. До середнього рівня належить 20 % досліджуваних. І лише 1,2 % респондентів відносяться до низького рівня даного показника. Найбільш узагальнений висновок,

який можна зробити з наведених даних, стосується однакової структури всіх без винятку образів-Я: для всіх них характерним є переважання показників фактору «валентність» над двома іншими факторами, що свідчить про те, що превалюючою характеристикою для студентів виступають емоційно-ціннісні якості, їм притаманний високий рівень самоповаги в різних часових перспективах [151].

Для темпоральної ідентичності студентів характерним є наступне співвідношення факторів: найбільше студентів з високим рівнем за фактором «валентність», суттєво менше – за фактором «потентність» і найменше – за фактором «активність», що свідчить про найбільшу кількість молоді, яка задоволена емоційно-ціннісними характеристиками й має достатньо високий рівень самоповаги, при тому, що найменшу задоволеність студенти демонструють в плані своєї активності та ініціативності. Цікаво, що динаміка образу-Я в часі по різних факторам різна: фактор «валентність», як уже йшлося, в усі часи залишається незмінно найвищим. В цілому, майже всі фактори майбутнього образу-Я мають порівняно більш високі значення, що свідчить про те, що більшість студентів мають оптимістичний погляд на себе в майбутньому, про віру в себе й власний прогрес [151].

За фактором «активність» найменший відсоток студентів мають високий рівень в образі-Я в минулому, що свідчить про незадоволеність в минулому власним енергетичним потенціалом та динамічними характеристиками поведінки в цілому. Найбільший відсоток молоді в образі-Я у майбутньому, що говорить про сприйняття студентами себе більш ініціативними, задоволеними власною енергійністю в майбутній перспективі. В образі Я-актуальне половина студентів задоволена власною ініціативністю та енергійністю. Аналіз фактору «валентність»: найбільший відсоток студентів, які сприймають себе в майбутньому задоволеними, які люблять та поважають себе. Найменший відсоток люблячих та приймаючих себе в образі Я-актуальне. За фактором «потентність»: найменше студентів, які відчували себе в минулому задоволеними самостійністю та впевненістю. В образах Я-актуальне та Я-майбутнє майже 80 % студентів задоволені своїм соціальним статусом як сьогодні, так і в майбутньому.

Рівень просторово-діяльнісної ідентичності респондентів обраховувався, виходячи з середньоарифметичного значення результатів параметрів рівнів трьох «образів-Я» у просторі представлених факторів – (Ас, Вс, Пс) «Я в сім'ї», (Ан, Вн, Пн) «Я на навчанні» та (Ад, Вд, Пд) «Я на дозвіллі, з друзями». У табл. 3.7 показано результати дослідження «образу-Я» в трьох сферах за трьома факторами. Просторово-діяльнісна ідентичність має наступне співвідношення факторів: фактор «валентність» також превалює в усіх образах-Я студентів. За фактором «активність» найменший відсоток студентів, які мають високий рівень. Тобто, дещо більше половини студентів задоволені власною ініціативністю та енергійністю у досліджуваних сферах.

Також, дещо більше половини студентів мають високий рівень за фактором

Таблиця 3.7

Рівень вираженості показників просторово-діяльнісної ідентичності студентів

«Образ –Я»	Рівень вираженості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Фактор «активність»			
«Я в сім'ї»	64,8	31,6	3,6
«Я на навчанні»	37,6	58,4	4,0
«Я на дозвіллі, з друзями»	88,4	11,6	0
Просторова-діяльнісна ідентичність	63,6	33,9	2,5
Фактор «валентність»			
«Я в сім'ї»	83,6	12,8	3,6
«Я на навчанні»	72,0	28,0	0
«Я на дозвіллі, з друзями»	90,8	9,2	0
Просторова-діяльнісна ідентичність	82,1	16,7	1,2
Фактор «потентність»			
«Я в сім'ї»	51,6	40,0	8,4
«Я на навчанні»	54,0	42,4	3,6
«Я на дозвіллі, з друзями»	81,2	18,8	0
Просторова-діяльнісна ідентичність	62,3	33,7	4,0

«потентність», що говорить про їхню задоволеність власним соціальним статусом у різних сферах діяльності. Досліджувані студенти сприймають себе найбільш активними, ініціативними, самостійними й тими, що себе поважають на дозвіллі, з друзями. Найменш задоволеними собою та власним соціальним статусом, енергетичним потенціалом та ініціативністю студенти відчують себе на навчанні. У сім'ї найменший відсоток студентів, які задоволені власним рівнем незалежності, статусом, власною ініціативністю та енергійністю. В цій сфері студенти відчують себе найбільш залежними та безпорадними. Щодо сфери навчання помітно менший відсоток студентів демонструє високий рівень за трьома факторами. Найменш задоволені студенти власною активністю та ініціативністю, собою та самостійністю на навчанні [151].

Так фактор активність, в образі «Я в сім'ї» виражений таким чином: більшість респондентів мають високий рівень (64,8 %). Тобто в сім'ї, цей відсоток студентів сприймає себе задоволеними власним енергетичним потенціалом. Фактор активність в образі «Я на навчанні» виражений таким чином: більшість респондентів відносяться до групи з середнім рівнем (58,4 %). До високого рівня належать 37,6 %, 4 % – до низького рівня. Тобто, лише третина студентів задоволені власною ініціативністю та енергійністю на навчанні. Образ «Я на дозвіллі, з друзями» фактору активність виражений наступним чином: найбільша кількість респондентів має високий рівень (88,4 %). З друзями, на дозвіллі найбільше студентів задоволені власною ініціативністю, активністю та динамічними характеристиками поведінки в цілому. Щодо результатів дослідження «образу-Я» в трьох сферах за фактором валентність: фактор «валентність» в образі «Я в сім'ї» виражений таким чином: більшість респондентів має високий рівень (83,6 %). Цей відсоток студентів сприймають себе задоволеними, які схильні проявляти любов і самоповагу в сім'ї.

Фактор валентність в образі «Я на навчанні»: більшість респондентів відноситься до групи з високим рівнем (72 %). Ці студенти мають позитивне ставлення до себе на навчанні. Образ «Я на дозвіллі, з друзями» фактору валентність: найбільша кількість респондентів відноситься до високого рівня

(90,8 %). Найбільше студентів люблять, поважають і приймають себе на дозвіллі, з друзями.

Фактор потентність в образі «Я в сім'ї» виражений таким чином: більшість респондентів має високий рівень (51,6 %). Половина студентів задоволені самостійністю та впевненістю в родині. В образі «Я на навчанні» фактор потентність виражений таким чином: більшість респондентів має високий рівень (54 %). Дещо більша половина студентів задоволені власним соціальним статусом, а інша половина відчувають себе дещо залежними та невпевненими в собі. Образ «Я на дозвіллі, з друзями» фактору потентність виражений так: найбільша кількість респондентів має високий рівень (81,2 %). Найбільше студентів на дозвіллі задоволені власним рівнем незалежності, самостійності та впевненості в собі.

За результатами дослідження виявлено також ступінь консолідованості темпоральної, просторово-діяльнісної ідентичності та узагальнений ступінь консолідованості ідентичності (Таблиця 3.8).

У табл. 3.8 видно, що ступінь консолідованості темпоральної ідентичності сформований таким чином: високий рівень мають 47,2 % респондентів, середній – 43,2 %, низький – 9,6 %. Це говорить про те, що майже у половини студентів уявлення про себе стабільні у часовому вимірі.

Таблиця 3.8

**Ступінь консолідованості ідентичності студентів
за методикою семантичного диференціалу
(модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова)**

Консолідованість ідентичності	Ступінь сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Консолідованість темпоральної ідентичності	47,2	43,2	9,6
Консолідованість просторово-діяльнісної ідентичності	57,6	35,2	7,2
Узагальнений ступінь консолідованості ідентичності	52,4	39,2	8,4

Ступінь консолідованості просторово-діяльнісної ідентичності студентів сформований наступним чином: 57 % мають високий рівень консолідованості, 35,2 % – середній рівень, 7,2 % – низький рівень консолідованості. Отже, коливання уявлень про себе у різних видах діяльності незначні.

Аналізуючи представлені в таблиці дані, можна зробити наступні висновки: у 47 % студентів спостерігається консолідованість темпоральної ідентичності. Тобто ці студенти мають достатньо стабільний образ себе у різні часи. Інші респонденти демонструють коливання образу-Я в часовій перспективі. Консолідованість просторово-діяльнісної ідентичності демонструє більша половина студентів, що говорить про стабільність образу-Я студентів в досліджуваних сферах діяльності. Інші демонструють певні коливання образу-Я залежно від сфери діяльності. Ступінь консолідованості темпоральної ідентичності є нижчим в порівнянні з просторово-діяльнісною ідентичністю, тобто різниця між образами-Я в часі є помітнішою, ніж різниця між образами-Я в різних сферах життя.

Щодо узагальненого ступеня консолідованості ідентичності, то дещо більша половина студентів (52,4 % студентів) мають високий рівень, що пояснюється стабільністю їх образу-Я у часі та просторі, що не залежить ні від часових, ні від діяльнісних характеристик. Проте інша половина досліджуваних, має певні коливання щодо уявлень про себе, образ -Я змінюється й залежить від роду та сфери діяльності, що потребує більшої уваги до цього факту.

Інтегрована особистісна ідентичність (IOI) студентів за факторами визначається з розрахунку середньоарифметичного значення представлених факторів темпоральної та просторово-діяльнісної ідентичності (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Рівень сформованості особистісної ідентичності студентської молоді за методикою семантичного диференціалу (модифікація)

Фактори особистісної ідентичності	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
<i>Темпоральна ідентичність</i>			

Продовження таблиці 3.9

Активність	50,4	45,8	3,8
Валентність	83,0	16,3	0,7
Потентність	69,6	23,5	6,9
<i>Просторово-діяльнісна ідентичність</i>			
Активність	63,6	33,9	2,5
Валентність	82,1	16,7	1,2
Потентність	62,3	33,7	4,0
<i>Інтегрована особистісна ідентичність</i>			
Активність	57,0	39,8	3,2
Валентність	82,5	16,5	1,0
Потентність	65,9	28,6	5,5

Інтегрована особистісна ідентичність (ІОІ), як узагальнений образ темпоральної та просторово-діяльнісної ідентичності, у більшості студентів є позитивною та збалансованою. Так за фактором валентність, є найбільш позитивною, як і скрізь, що говорить про достатньо високу самооцінку і самоповагу, як у різних сферах діяльності, так і у різні часи у 82,5 % студентів. Найменше студентів з високим рівнем за фактором активність, при цьому, слід зазначити, що більше половини студентів мають високий рівень за даним фактором, тобто вони задоволені власною активністю, ініціативністю, енергійністю як у просторі так і у часі. Але відсоток таких студентів є меншим ніж за іншими факторами. 65 % студентів мають високий рівень за фактором потентність, що свідчить про високий ступінь задоволеності власним соціальним статусом та впевненістю в собі [151].

Аналіз рівня сформованості особистісної ідентичності за тестом «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої) [189], який спрямований на виявлення змістових характеристик ідентичності особистості, що пов'язані зі сприйняттям людини самої себе, з образом «Я», здійснювався на основі аналізу отриманих результатів за такими показниками-компонентами особистісної ідентичності: «Комунікативне Я», «Матеріальне Я», «Фізичне Я», «Діяльне Я», «Перспективне Я», «Рефлексивне Я».

Компонент «Комунікативне Я» виражений таким чином: низький рівень сформованості охоплює всю вибірку (100 %), жодного з респондентів не належить

до середнього та високого рівнів. За компонентом «Матеріальне Я» всі респонденти відносяться до низького рівня сформованості (100 %). Табл. 3.10 містить відомості щодо результатів дослідження компонента «Фізичне Я», всі респонденти мають низький рівень сформованості (100 %). Компонент «Діяльне Я» згідно табл. 3.10 сформований таким чином: до групи з низьким рівнем належать 98 % респондентів. До середнього рівня належать 2 % досліджуваних, жодного респондента не належать до високого рівня сформованості. За компонентом «Перспективне Я» (див. табл. 3.10) рівень сформованості виражений наступним чином: до низького рівня належить 96,4%.

Таблиця 3.10

**Рівень сформованості компонентів особистісної
ідентичності студентів за тестом «Хто Я?»**

Компоненти особистісної ідентичності студентів	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
«Комунікативне Я»	0	0	100
«Матеріальне Я»	0	0	100
«Фізичне Я»	0	0	100
«Діяльне Я»	0	2,0	98,0
«Перспективне Я»	0	96,4	3,6
«Рефлексивне Я»	15,6	52,4	32,0
Інтегральний показник	2,6	25,1	72,3

Середній рівень охоплює 3,6 % досліджуваних. У групу з високим рівнем не потрапило жодного з респондентів. Компонент «Рефлексивне Я» виражений таким чином: більшість респондентів належить до групи з середнім рівнем (52,4 %). До низького рівня належать 32 % досліджуваних. І лише 15,6 % респондентів належать до високого рівня сформованості.

Аналізуючи представлені в таблиці дані, можна говорити, що деякі змістовні характеристики ідентичності в досліджуваних студентів зовсім не представлені: комунікативне, матеріальне та фізичне Я. Тобто в образах Я студентів не представлене сприйняття себе членом групи друзів, особливості та оцінка взаємодії з людьми. В образах себе студенти не оцінюють власну забезпеченість та ставлення

до матеріальних благ, ставлення до зовнішнього середовища та не схильні описувати свою власність. В образах Я студентів також відсутні суб'єктивні описи власних фізичних даних та зовнішності, вподобань щодо їжі й шкідливих звичок. Тобто ці компоненти не входять в Я - образ студентів. Діяльне Я майже не представлене в образах себе студентів: інтереси, захоплення, діяльність та самооцінка власної діяльності. Найбільше в образах Я студентів представлені особистісні якості, особливості характеру, опис індивідуального стилю поведінки, персональні характеристики; емоційне ставлення до себе. Дещо меншою мірою представлені в образах себе студентів побажання, наміри, мрії, що пов'язані з майбутнім. Можна припустити і пояснити це наявністю у студентів так званої кризи ідентичності, про яку зазначають сучасні дослідники, яка може бути пов'язана з особистісно-сисловою невизначеністю, з несформованим почуттям власної ідентичності [79].

Щодо інтегрального показника, то найбільше досліджуваних студентів має низький (72,3 %) рівень сформованості особистісної ідентичності. Скоріше за все, ці студенти переживають не сформованість почуття власної ідентичності, що може вказувати на наявність внутрішньо-особистісних конфліктів, що може супроводжуватись сумнівами щодо себе та своїх дій, переживають кризу в своєму житті, нерішучі, важко приймають рішення, розглядаючи різні варіанти. Ці студенти переживають особистісно-сисловою невизначеність щодо себе, часто нездатні об'єднати навіть усвідомлені різноманітні ідентифікації. Тобто для них є характерним певний дисбаланс та деформація цілісності власного Я [106]. 25,1 % студентів належать до групи із середнім рівнем особистісної ідентичності. Це той відсоток студентів, що всі свої ідентифікаційні характеристики оцінюють лише як ті, які подобаються, або не подобаються. Для цих студентів характерний максималізм в оцінках, перепади в емоційному стані. Це, як правило, емоційно-виразні люди, в яких відносини з іншими людьми сильно залежать від того, наскільки їм людина подобається чи не подобається. І лише 2,6 % досліджуваних належить до групи з високим рівнем сформованості особистісної ідентичності. Це студенти, які володіють стійкістю до стресів, швидше вирішують конфліктні

ситуації, вміють підтримувати конструктивні відносини з різними людьми: і з тими, які їм в цілому подобаються, і з тими, які у них не викликають глибокої симпатії, толерантно ставляться до недоліків інших людей.

Отримані результати вказують на те, що особистісна ідентичність за досліджуваними параметрами сформована недостатньо, оскільки особистісні ідентифікаційні характеристики студенти оцінюють крізь призму вподобань, що пов'язано з нестійким емоційним станом студентів, максималістським ставленням до життєвих ситуацій, ставленням до інших людей, яке залежить від рівня симпатії до них. Результати свідчать про низький рівень сформованості таких змістовних характеристик особистісної ідентичності як «комунікативне-, фізичне-, діяльнісне-Я», що проявляється в недостатньому усвідомленні власного тіла, що є провідним фактором в системі самосвідомості, недостатній рефлексії власних емоційних переживань та тілесних відчуттів, нездатності зосереджуватись на собі, нестриманості, відсутності вміння працювати з власною тривогою, напруженням, емоційною стійкістю, низькій самооцінці здібностей до різних видів діяльності.

Аналіз рівня сформованості функцій ідентичності студентів здійснювався за опитувальником вивчення функцій ідентичності (Т. Серафіні, Дж. Адамс) [253], який спрямований на вивчення структурно-функціональних особливостей ідентичності студентів та оцінювання функцій ідентичності, а саме: структурної, гармонійної, цільової, орієнтованої, самоконтролюючої функцій.

Таблиця 3.11

Рівень сформованості функцій ідентичності студентів

Функції ідентичності студентів	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Структурна	53,6	46,4	0
Гармонійна	78,4	21,6	0
Цільова	73,2	26,8	0
Орієнтовна	56,8	41,6	1,6
Самоконтролююча	82,0	18,0	0

Аналізуючи представлені в таблиці дані, можна зробити наступні висновки: найбільш сформованою функцією ідентичності у студентів є самоконтролююча,

що свідчить про достатньо високий локус контролю та сумлінність студентів. Тобто, більшість студентів схильні відчувати впевненість у самоконтролі власного життя, що сприяє організованому й планомірному вирішенні задач. Дещо менш вираженою є цільова функція, яка забезпечує цілеспрямованість та самомотивованість студентів. Ще менш вираженою є орієнтовна функція ідентичності, що забезпечує надання здатності розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей та альтернативних виборів особистості. Найменш сформованою є структурна функція, яка забезпечує визначеність та упорядкованість власного «Я», усвідомлення себе в якості незалежної та унікальної особистості. Також, слід зазначити, що 1,6 % студентів мають низький рівень сформованості орієнтовної функції ідентичності. За іншими функціями ідентичності студентів з низьким рівнем немає.

Результати аналізу показали (див. табл. 3.11), що рівень сформованості структурної функції ідентичності студентів виражений наступним чином: дещо більша половина респондентів належить до високого рівня (53,6 %). Тобто більша половина студентів відчуває почуття власної гідності та приймає себе, а інші 46,4%, які мають середній рівень, можуть іноді відчувати певну тривожність та переживання щодо себе. Низький рівень відсутній. У табл. 3.11 показано, що рівень сформованості гармонійної функції ідентичності студентів представлений таким чином: більшість респондентів за даною функцією ідентичності належить до групи з високим рівнем сформованості (78,4 %). Тобто, майже 80 % студентів відчувають послідовність, узгодженість та гармонію між власними цінностями та переконаннями. До середнього рівня сформованості належать 21,6 % досліджуваних, які можуть мати певні внутрішньоособистісні конфлікти щодо власних цінностей та переконань. І жодного з респондентів не належить до низького рівня сформованості гармонійної функції ідентичності. Результати аналізу сформованості цільової функції ідентичності показали, що найбільша кількість респондентів належить до високого рівня сформованості (73,2 %). Цей відсоток студентів достатньо усвідомлюють власні цілі, виробляють певну стратегію поведінки, що сприяють активному їх досягненню. Середній рівень

сформованості даної функції ідентичності мають 26,8 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем сформованості не потрапило жодного з респондентів. Рівень сформованості орієнтовної функції ідентичності виражений таким чином (табл. 3.11): низький рівень сформованості охоплює 1,6 % вибірки, середній рівень сформованості даної функції ідентичності мають 41,6 % респондентів, які не повною мірою здатні розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей. До високого рівня сформованості належать 56,8 % досліджуваних. Дещо більша половина студентів відчувають конгруентність між усвідомленням себе теперішнього та майбутнього. У табл. 3.11 показано, що рівень сформованості самоконтролюючої функції ідентичності студентів представлений таким чином: більшість респондентів за даною функцією ідентичності належить до групи з високим рівнем сформованості (82 %). Тобто, більшість студентів впевнені у самоконтролі власного життя. До середнього рівня сформованості належать 18 % досліджуваних. І жодного з респондентів не належать до низького рівня сформованості самоконтролюючої функції ідентичності. Отже, серед основних функцій ідентичності студентів превалює самоконтролююча функція ідентичності, що передбачає високий рівень локусу контролю особистості, її вольової регуляції, які сприяють організованому та планомірному вирішенню поставлених перед студентами завдань.

3.3. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною ідентичністю в студентській молоді

Для встановлення взаємозв'язку між показниками ПБ та особистісною ідентичністю студентської молоді був застосований непараметричний ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена. Далі розглянемо виявлені кореляційні зв'язки між ПБ студентів та їх особистісною ідентичністю (табл. 3.12, Додаток Б. 1).

Таблиця 3.12

Взаємозв'язок складових психологічного благополуччя з компонентами

особистісної ідентичності студентів (за тестом «Хто Я?»

М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої)

Компоненти психологічного благополуччя	Показники особистісної ідентичності					
	Комунікативне Я	Матеріальне Я	Фізичне Я	Діяльне Я	Перспективне Я	Рефлексивне Я
Гносеологічний компонент						
Розуміння сутності психологічного благополуччя	0,171*	-0,131*	0,146*	0,143*	0,141*	0,214*
Знання специфіки майбутньої професії	0,142*	0,106*	0,111*	0,165*	0,105*	0,132*
Мотиваційно-ціннісний компонент						
Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	0,263**	0,074	0,159*	0,102	0,055	0,112
Усвідомлення сенсу життя	0,162*	-0,148*	-0,124*	0,105*	0,101*	0,104*
Прагнення досягти життєвої мети	0,214*	0,236*	0,240*	0,298**	0,253*	0,382**
Бажання досягти успіхів у майбутній професії	-0,089	-0,023	-0,093	-0,008	0,047	0,242*
Афективний компонент						
Ставлення до себе	0,213**	0,268*	0,266*	0,357**	0,244*	0,213**
Ставлення до освітнього середовища	0,289*	0,232*	0,168*	0,222*	0,118*	0,290*
Конативний компонент						
Наявність самостійності	0,272**	0,102*	0,165*	0,384**	0,367**	0,370**
Здатність до саморозвитку	0,192**	0,233*	0,174*	0,368**	0,215*	0,205**
Спроможність управляти оточенням	0,247*	0,213*	0,253*	0,359**	0,195*	0,120*
Загальний показник						
Психологічне благополуччя	0,342**	0,215*	0,277*	0,358**	0,214*	0,211**

Примітка: r* – при $\rho \leq 0,05$, r** – при $\rho \leq 0,01$.

Аналіз результатів дослідження взаємозв'язку показав наступне (табл. 3.12): загальний показник ПБ студентів найбільше пов'язаний з «Діяльним Я», ($r=0,358$ при $p \leq 0,01$), такий середній зв'язок свідчить про те, що чим краще студент зосереджується на собі, є стриманим та дипломатичним, який вміє працювати з власною тривогою та напруженням, зберігаючи емоційну стійкість, тим вищими є показники ПБ і навпаки. Дещо слабший, але значущий кореляційний зв'язок виявлений між ПБ та «Рефлексивним Я», ($r=0,211$ при $p \leq 0,01$) й «Комунікативним Я» ($r=0,242$ при $p \leq 0,01$), отже, чим більше студенти схильні аналізувати себе та свою поведінку, чим більш вони є комунікативними, тим більш ПБ вони себе відчують і навпаки. Слабкі зв'язки, але статистично значущі були виявлені між ПБ та «Фізичним Я» ($r=0,277$ при $p \leq 0,05$), «Матеріальним Я» ($r=0,215$ при $p \leq 0,05$) й «Перспективним Я» ($r=0,214$ при $p \leq 0,05$), тобто чим більш актуалізованими в свідомості студента є «рефлексивне-, комунікативне-, діяльне-, фізичне-, матеріальне -, та перспективне Я», тим вищі показники ПБ студентів і навпаки.

Аналіз взаємозв'язків компонентів ПБ з показниками особистісної ідентичності. Показники гносеологічного компоненту ПБ: розуміння сутності ПБ має слабкі статистично значущі кореляційні зв'язки з усіма показниками особистісної ідентичності. Найбільше розуміння сутності ПБ пов'язане з «Рефлексивним Я» ($r=0,214$ при $p \leq 0,05$). Слабкий, зворотній двосторонній зв'язок був встановлений з «Матеріальним Я» ($r= -0,131$ при $p \leq 0,05$), тобто, чим менше в особистісній ідентичності представлена оцінка власної забезпеченості та ставлення до матеріальних благ, тим краще студенти розуміють сутність психологічного благополуччя. Знання специфіки майбутньої професії має слабкі, але статистично значущі зв'язки з «матеріальним- та перспективним Я» ($r=0,106$, $r=0,05$ при $p \leq 0,05$ відповідно), чим більш актуалізоване у свідомості студентів «матеріальне- та перспективне Я», тим кращі знання щодо майбутньої професії. Слабкі взаємозв'язки були виявлені між показником знання студентами специфіки майбутньої професії та «Діяльним Я» ($r=0,165$ при $p \leq 0,05$), «Рефлексивним Я» ($r= 0,132$ при $p \leq 0,05$) «Комунікативним Я» ($r= 0,142$ при $p \leq 0,05$), «Фізичним Я» ($r=0,111$ при $p \leq 0,05$) тобто, чим більш актуалізовані у свідомості студентів дані

показники особистісної ідентичності, тим кращими є знання специфіки майбутньої професії та навпаки.

Проаналізуємо взаємозв'язок показників мотиваційно-ціннісного компоненту ПБ з показниками особистісної ідентичності. Виявлений найсильніший двосторонній зв'язок між усвідомленням значущості професійної самоактуалізації та «Комунікативним Я» ($r=0,263$ при $p \leq 0,01$) й «Фізичним Я» ($r=0,159$ при $p \leq 0,05$), тобто чим більш актуалізованими у свідомості є такі аспекти ідентичності як «комунікативне- та фізичне Я», тим краще студент усвідомлює значущість професійної самоактуалізації і навпаки. Виявлені слабкі кореляційні зв'язки між показником усвідомлення сенсу життя та всіма показниками особистісної ідентичності. Цікавими є наявні зворотні взаємозв'язки між показником усвідомлення сенсу життя та «матеріальним- і фізичним Я», тобто чим краще студенти усвідомлюють сенс життя, тим менше актуалізовані в їхній свідомості «матеріальне- та фізичне Я й навпаки. Тобто, усвідомлення сенсу життя студентів пов'язане більшою мірою з духовними аспектами особистості.

Прямий зв'язок виявлений з усіма іншими показниками особистісної ідентичності. Прагнення досягти життєвої мети пов'язане з «рефлексивним Я» ($r=0,382$ при $p \leq 0,01$), «діяльним Я» ($r=0,298$ при $p \leq 0,01$), «Комунікативним Я» ($r=0,214$ при $p \leq 0,01$), з «Матеріальним Я» ($r=0,236$ при $p \leq 0,05$) зв'язок слабкий, але статистично значущий. З «перспективним Я» ($r=0,253$ при $p \leq 0,05$) виявлені позитивні й слабкі зв'язки. Бажання досягти успіхів у майбутній професії має лише слабкий зв'язок з «Рефлексивним Я» ($r=0,242$ при $p \leq 0,05$). Чим більш актуалізованим у свідомості студентів є «матеріальне Я», тим сильніше бажання досягти успіхів у майбутній професії і навпаки.

Аналіз взаємозв'язків показників афективного компоненту ПБ з показниками особистісної ідентичності показав наступне: ставлення до себе найбільше пов'язане з «діяльним Я» ($r=0,357$ при $p \leq 0,01$), зв'язок середній, тобто чим більша у студентів зосередженість на собі, стриманість та дипломатичність, чим більш розвинуте вміння працювати з напруженням та тривогою вони мають, тим краще ставлення студентів до себе і навпаки. Деяко менші виявлені зв'язки між

ставленням до себе та «комунікативним- й рефлексивним Я» студентів ($r=0,213$ при $p\leq 0,01$). З іншими параметрами ідентичності також виявлені слабкі, але статистично значущі позитивні взаємозв'язки.

Ставлення до освітнього середовища має слабкі статистично значущі зв'язки з «Рефлексивним Я» ($r=0,213$ при $p\leq 0,05$), «Комунікативним Я» ($r=0,289$ при $p\leq 0,05$), «Матеріальним Я» ($r=0,232$ при $p\leq 0,05$) тобто, чим вищі ці параметри особистісної ідентичності у студентів, тим кращим є ставлення до освітнього середовища. З усіма іншими параметрами особистісної ідентичності ставлення до освітнього середовища має слабкі взаємозв'язки.

Проаналізуємо взаємозв'язки між показниками конативного компоненту ПБ та параметрами особистісної ідентичності: наявність самостійності найбільше пов'язана з «діяльним Я» ($r=0,384$ при $p\leq 0,01$) тобто, чим більш зосередженим на собі буде студент, чим більша схильність зберігати емоційну стійкість в нього буде проявлятися, тим більш самостійним буде студент і навпаки. Дещо менші були виявлені зв'язки між наявністю самостійності та «рефлексивним Я» ($r=0,370$ при $p\leq 0,01$), «перспективним Я» ($r=0,367$ при $p\leq 0,01$), «комунікативним Я» ($r=0,272$ при $p\leq 0,01$), і слабкі зв'язки з «фізичним Я» ($r=0,165$ при $p\leq 0,05$), з «матеріальним Я» ($r=0,102$ при $p\leq 0,05$). Здатність до саморозвитку найбільше пов'язана з «діяльним Я» ($r=0,368$ при $p\leq 0,01$), тобто чим краще студент зосереджується на собі, чим краще вміє працювати з власною тривогою та напруженням, зберігаючи емоційну стійкість, тим більш схильним до саморозвитку буде студент. Найслабше здатність до саморозвитку пов'язана з «фізичним Я» ($r=0,174$ при $p\leq 0,05$). Також здатність до саморозвитку пов'язана з «комунікативним Я» ($r=0,292$ при $p\leq 0,01$) та «рефлексивним Я» ($r=0,205$ при $p\leq 0,01$). З іншими показниками були виявлені слабкі позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

Спроможність управляти оточенням має найсильніші взаємозв'язки з «діяльним Я» ($r=0,359$ при $p\leq 0,01$), тобто, чим краще студент зосереджується на собі, є стриманим та дипломатичним який вміє працювати з власною тривогою та напруженням, зберігаючи емоційну стійкість, тим більш спроможним він буде управляти оточенням і навпаки. Найслабші зв'язки виявлені з «перспективним Я»

($r=0,195$ при $p \leq 0,05$). З усіма іншими показниками були виявлені слабкі, позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

В цілому можна констатувати, що ПБ та його показники мають середні та слабкі статистично значущі взаємозв'язки з параметрами особистісної ідентичності за методикою «Хто Я?». Такі дані співвідносяться з результатами Д. Левтерєвої яка, за результатами емпіричного дослідження, доводить сильну інтерактивну взаємодію благополуччя особистості та персональної ідентичності. Автор вважає, що ідентичність встановлює умови для благополуччя, соціальної безпеки людини [116].

Для визначення кореляційних взаємозв'язків між компонентами ПБ та показниками особистісної ідентичності студентів за методикою семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) нами було проведено кореляційний аналіз з вирахуванням коефіцієнта кореляції Спірмена.

У таблиці 3.13 представлені дані дослідження взаємозв'язку ІОІ, темпоральної та просторово-діяльній з ПБ студентів.

Аналіз взаємозв'язків між факторами інтегрованої особистісної ідентичності та ПБ студентів виявив, що найбільш значущий взаємозв'язок існує між фактором та ПБ студентів ($r=0,478$ при $p \leq 0,01$).

Таблиця 3.13

**Взаємозв'язок інтегрованої особистісної ідентичності
з психологічним благополуччям студентів**

	Фактори темпоральної та просторово-діяльній особистісної ідентичності					
	Активність ТІ	Валентність ТІ	Потентність ТІ	Активність ПДІ	Валентність ПДІ	Потентність ПДІ
Психологічне благополуччя	0,332**	0,241*	0,419**	0,217*	0,212*	0,298**
	Фактори інтегрованої особистісної ідентичності					
	Активність		Валентність		Потентність	
	0,374**		0,261*		0,478**	

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Тобто, чим вище ступінь задоволеності студентів власним соціальним статусом, незалежності та впевненості в собі, тим вище рівень їхнього ПБ і навпаки.

Найменші статистичні зв'язки були виявлені з фактором валентності ($r=0,261$ при $p\leq 0,05$). Отже, чим вище рівень задоволеності, прийняття та любові до себе студентів, тим вище рівень їхнього ПБ. З фактором активності ПБ також має статистично значущі взаємозв'язки ($r=0,374$ при $p\leq 0,01$), що свідчить про те, що чим більш задоволеними є студенти власним енергетичним потенціалом, ініціативністю та динамічними характеристиками поведінки в цілому, як у часі, так і у просторі, тим більш психологічно благополучними будуть відчувати себе студенти і навпаки. Далі проаналізуємо результати дослідження взаємозв'язку характеристик-факторів двох компонентів особистісної ідентичності: темпоральної та просторово-діяльній ідентичності з показниками ПБ. Виявлено, що найсильніше ПБ взаємопов'язане з фактором потентності темпоральної ідентичності ($r=0,419$ при $p\leq 0,01$), отже чим вище ступінь задоволеності студентів власним соціальним статусом, незалежності та впевненості в собі в різні часи, тим вище показник ПБ студентів і навпаки. Дещо нижчими є взаємозв'язки ПБ з фактором активності темпоральної ідентичності, тобто чим вищий ступінь задоволення студентів власним енергетичним потенціалом, ініціативністю та енергійністю у часі, тим вищий рівень ПБ вони мають.

Щодо взаємозв'язків ПБ з факторами просторово-діяльній ідентичності, то були виявлені дещо слабші кореляційні зв'язки ніж з факторами темпоральної ідентичності. Найсильнішою була виявлена кореляція між фактором потентності просторово-діяльній ідентичності ($r=0,298$ при $p\leq 0,01$) та ПБ, тобто чим вищою є задоволеність соціальним статусом у різних видах діяльності студентів, тим вищий рівень ПБ вони мають. З іншими факторами просторово-діяльній ідентичності були виявлені слабкі та позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

Для визначення кореляційних взаємозв'язків між компонентами ПБ та показниками особистісної ідентичності студентів (за методикою семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова) нами було проведено

кореляційний аналіз з вирахуванням коефіцієнта кореляції Спірмена (Додаток Б. 2).

Аналіз взаємозв'язків між параметрами особистісної ідентичності та загальним показником ПБ студентів виявив, що найсильніше ПБ студентів пов'язане з загальною консолідованістю особистісної ідентичності ($r=-0,535$ при $p\leq 0,01$). Чим стабільнішою є особистісна ідентичність студентів, тим психологічно благополучнішими вони є і навпаки. Також зворотний взаємозв'язок виявлений між ПБ та консолідованістю темпоральної ідентичності ($r=-0,531$ при $p\leq 0,01$). Чим менші коливання образу Я студентів залежно від часових характеристик, тим вище рівень їх ПБ. Дещо менші встановлені взаємозв'язки між ПБ та консолідованістю просторово-діяльнісної ідентичності ($r=-0,429$ при $p\leq 0,01$). Представлені дані вказують на те, що чим менші коливання образу Я в студентів залежно від роду та сфери діяльності, тим вище рівень ПБ вони мають. Також виявлений позитивний взаємозв'язок між потентністю темпоральної ідентичності та ПБ студентів ($r=0,319$ при $p\leq 0,01$), чим більша задоволеність власним соціальним статусом студента у часі, тим вищий рівень ПБ вони мають. Дещо менші виявлені зв'язки між активністю темпоральної ідентичності та ПБ студентів ($r=0,232$ при $p\leq 0,01$), чим більш задоволеним буде студент власною енергійністю та ініціативністю, тим вищий рівень ПБ він матиме і навпаки. Слабкі, але статистично значущі взаємозв'язки були виявлені між потентністю просторово-діяльнісної ідентичності й ПБ студентів ($r=0,198$ при $p\leq 0,01$), чим вищий ступінь задоволеності власним соціальним статусом, та самостійністю в студентів, тим вищий рівень їхнього ПБ. З усіма іншими показниками були виявлені слабкі позитивні взаємозв'язки.

Аналіз взаємозв'язків між показниками особистісної ідентичності та компонентами ПБ студентів показав наступне: із таблиці (Додаток Б.2) видно, що між показниками гносеологічного компоненту ПБ та показниками особистісної ідентичності були виявлені наступні взаємозв'язки: розуміння сутності ПБ має слабкі статистично значущі кореляційні зв'язки з показниками особистісної ідентичності, при цьому зворотні кореляційні зв'язки виявлені з показниками консолідованості особистісної ідентичності, тобто чим більшою є прірва між

образом Я як у часі, так і у просторі, тим меншим є розуміння сутності ПБ і навпаки. Знання специфіки майбутньої професії має слабкі зворотні кореляційні зв'язки з параметрами особистісної ідентичності.

Розглянемо взаємозв'язки (Додаток Б. 2) мотиваційно-ціннісного компоненту ПБ з показниками особистісної ідентичності: усвідомлення значущості професійної самоактуалізації, усвідомлення сенсу життя не мають значущих кореляційних зв'язків з показниками особистісної ідентичності. Прагнення досягти життєвої мети

має статистично значущі зворотні кореляційні зв'язки, як із загальною консолідованістю ($r=-0,375$ при $p\leq 0,01$), так і з темпоральною ($r=-0,351$ при $p\leq 0,01$), просторово-діяльнісною ($r=-0,320$ при $p\leq 0,01$) консолідованістю особистісної ідентичності. Тобто, чим більш стабільним буде образ Я в різних сферах діяльності та у часі у студентів, тим більше у них прагнення досягти життєвої мети і навпаки. З усіма іншими показниками особистісної ідентичності були виявлені слабкі та позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

Аналіз взаємозв'язків показників афективного компоненту ПБ з параметрами особистісної ідентичності: ставлення до себе має найсильнішу зворотну кореляцію із загальною консолідованістю ($r=-0,432$ при $p\leq 0,01$), дещо меншу з темпоральною ($r=-0,393$ при $p\leq 0,01$), просторово-діяльнісною консолідованістю ($r=-0,350$ при $p\leq 0,01$), тобто чим меншими будуть коливання в Я образі студентів у просторі та в часі, тим більш позитивне ставлення до себе вони матимуть і навпаки. Також ставлення до себе має слабкі позитивні кореляційні зв'язки з усіма іншими параметрами особистісної ідентичності. Ставлення до освітнього середовища має слабкі статично значущі кореляційні зв'язки з параметрами особистісної ідентичності (Додаток Б. 2).

Розглянемо взаємозв'язки показників конативного компоненту ПБ з показниками особистісної ідентичності: наявність самостійності має середні зворотні кореляційні зв'язки з загальною консолідованістю ($r=-0,429$ при $p\leq 0,01$), з темпоральною консолідованістю ($r=-0,402$ при $p\leq 0,01$), просторово-діяльнісною консолідованістю ($r=-0,355$ при $p\leq 0,01$). Чим меншою є прірва між образом-Я

студента в різних часових перспективах та в різних сферах діяльності, тим більш самостійним буде студент і навпаки. Позитивний середній зв'язок виявлений між потентністю темпоральної ідентичності та самостійністю ($r=0,384$ при $p\leq 0,01$). Чим більш задоволеним власним соціальним статусом буде студент, тим більшу самостійність він буде демонструвати. З усіма іншими показниками були виявлені слабкі позитивні статистично значущі взаємозв'язки (Додаток Б. 2).

Здатність до саморозвитку має середні зворотні кореляційні зв'язки з загальною консолідованістю ($r=-0,462$ при $p\leq 0,01$), з темпоральною консолідованістю ($r=-0,445$ при $p\leq 0,01$), просторово-діяльнісною консолідованістю ($r=-0,385$ при $p\leq 0,01$). Чим більш стабільним є образ-Я студента в різних сферах діяльності та в різних часових вимірах, тим вищими будуть показники здатності до саморозвитку і навпаки. Виявлений середній позитивний взаємозв'язок між здатністю до саморозвитку та потентністю темпоральної ідентичності ($r=0,320$ при $p\leq 0,01$). Чим більш задоволеним буде студент самостійністю та власним соціальним статусом, тим кращу здатність до саморозвитку він матиме. З усіма іншими показниками були виявлені слабкі, позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

Спроможність управляти оточенням має середні зворотні кореляційні зв'язки з консолідованістю особистісної ідентичності ($r=-0,367$ при $p\leq 0,01$), темпоральною консолідованістю ($r=-0,371$ при $p\leq 0,01$), просторово-діяльнісною ($r=-0,304$ при $p\leq 0,01$). Чим стабільнішим буде образ-Я студента в часі та просторі, тим він матиме кращу спроможність управляти оточенням і навпаки. З усіма іншими показниками особистісної ідентичності були виявлені слабкі, позитивні статистично значущі кореляційні зв'язки. Отже в результаті проведення кореляційного аналізу можна говорити про наявний взаємозв'язок показників особистісної ідентичності за модифікованою методикою семантичного диференціалу з показниками компонентів ПБ.

Результати кореляційного аналізу дозволили з'ясувати особливості взаємозв'язку ПБ з функціями ідентичності (табл. 3.14). Як видно з табл. 3.14,

найсильніші взаємозв'язки ПБ має зі структурною функцією особистісної ідентичності ($r=0,510$ при $p \leq 0,01$).

Таблиця 3.14

**Зв'язок психологічного благополуччя з
функціями особистісної ідентичності студентів**

Психологічне благополуччя	Функції ідентичності				
	Структурна	Гармонійна	Цільова	Самоконтролююча	Орієнтовна
	0,510**	0,419**	0,417**	0,364**	0,379**

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Отримані дані вказують на те, що визначеність, упорядкованість власного «Я», усвідомлення своєї незалежності, унікальності, відчуття власної гідності пов'язане з психологічним благополуччям і навпаки. Тобто, чим більш упорядкованим буде власне «Я», розуміння власної унікальності та відчуття власної гідності, тим вищі показники психологічного благополуччя будуть мати студенти. Найменші кореляційні зв'язки виявлені між ПБ та самоконтролюючою функцією ідентичності ($r=0,364$ при $p \leq 0,01$). Представлені дані вказують на те, що чим більше у студентів самоконтролю, вольової регуляції, впевненості в собі, тим вищий рівень ПБ вони мають і навпаки. Між ПБ та гармонійною функцією ідентичності виявлені середні, позитивні взаємозв'язки ($r=0,419$ при $p \leq 0,01$). Представлені дані вказують на те, що студенти, які володіють гармонією між цінностями, переконаннями та обов'язками, мають вищий рівень ПБ і навпаки. Також були виявлені статистично значущі взаємозв'язки між ПБ та цільовою функцією ідентичності ($r=0,417$ при $p \leq 0,01$). Отримані дані вказують на те, що студенти, які є цілеспрямованими, усвідомлюють стратегію власної поведінки, самомотивовані, мають вищий рівень ПБ і навпаки. Також встановлено середні статистично значущі зв'язки між рівнем ПБ студентів та орієнтовною функцією ідентичності ($r=0,379$ при $p \leq 0,01$). Чим краще студенти здатні розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей та альтернативних виборах, тим більше такі студенти є психологічно благополучними і навпаки.

Отже, результати кореляційного аналізу показали, що ПБ студентів корелює з усіма функціями ідентичності (структурною, гармонійною, цільовою, самоконтролюючою, та орієнтовною). Найбільший статистично значущий зв'язок встановлений між ПБ студентів та структурною функцією особистісної ідентичності.

3.4. Ступінь сформованості соціальної ідентичності студентів

Аналіз рівня сформованості соціальної ідентичності здійснювався за методикою визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі (авторська модифікація) [221], яка спрямована на визначення різних видів соціальної ідентичності, зокрема: професійної, громадянської, сімейної, релігійної, етнічної. Кожен вид соціальної ідентичності оцінювався на основі таких показників: відчуття належності до групи, ступінь важливості належності, ставлення до членства в групі, бажання бути членом групи, прояв у поведінці визначеного виду ідентичності. Результати представлені в таблиці 3.15.

Із табл. 3.15 видно, що рівень відчуття належності до професійної групи сформований таким чином: 69,6 % респондентів на високому рівні, 22,4 % студентів на середньому рівні, 8 % – на низькому рівні. Тобто, майже 70 % студентів відчувають належність до професійної групи. Що стосується рівня важливості належності до професійної групи, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів має високий рівень важливості належності до професійної групи (68,8 %); другу групу склали респонденти, які мають середній рівень (19,6 %); низький рівень у 11,6 % студентів. Рівень ставлення до членства у професійній групі сформований таким чином: 71,6 % опитаних – високий рівень; 15,2 % – середній рівень; 13,2 % – низький рівень ставлення до членства у професійній групі. Результати аналізу за показником бажання бути членом професійної групи показали, що найбільша кількість респондентів належить до високого рівня бажання (66,4 %). Середній рівень даного показника мають 25,2 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем бажання бути членом професійної групи потрапило лише 8,4 % респондентів. Стосовно рівня

прояву у поведінці професійної ідентичності, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем прояву (53,6 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень прояву (36,8 %); низький рівень прояву склали 9,6 % студентів. Отже, професійна ідентичність у більшості студентів є позитивною.

Таблиця 3.15

Рівень сформованості показників видів соціальної ідентичності студентів

Показники видів соціальної ідентичності	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Професійна ідентичність			
Відчуття належності до групи	69,6	22,4	8,0
Ступінь важливості належності до групи	68,8	19,6	11,6
Ставлення до членства в групі	71,6	15,2	13,2
Бажання бути членом групи	66,4	25,2	8,4
Прояв у поведінці ідентичності	53,6	36,8	9,6
Громадянська ідентичність			
Відчуття належності до групи	83,6	10,4	6,0
Ступінь важливості належності до групи	33,2	54,0	12,8
Ставлення до членства в групі	41,6	27,6	30,8
Бажання бути членом групи	37,6	27,2	35,2
Прояв у поведінці ідентичності	44,8	25,2	30,0
Сімейна ідентичність			
Відчуття належності до групи	98,8	0,8	0,4
Ступінь важливості належності до групи	96,8	2,8	0,4
Ставлення до членства в групі	74,8	19,6	5,6
Бажання бути членом групи	54,4	32,0	13,6
Прояв у поведінці ідентичності	74,8	19,6	5,6
Релігійна ідентичність			
Відчуття належності до групи	18,4	29,6	52,0
Ступінь важливості належності до групи	10,4	7,2	82,4
Ставлення до членства в групі	14,8	14,4	70,8
Бажання бути членом групи	15,6	12,4	72,0
Прояв у поведінці ідентичності	2,8	16,0	81,2
Етнічна ідентичність			
Відчуття належності до групи	52,0	37,6	10,4
Ступінь важливості належності до групи	43,6	30,4	26,0
Ставлення до членства в групі	46,8	21,2	32,0
Бажання бути членом групи	28,0	42,0	30,0
Прояв у поведінці ідентичності	38,8	37,6	23,6

Із табл. 3.15 видно, що рівень належності до громадянської групи сформований таким чином: 83,6 % респондентів на високому рівні, 10,4 % студентів на середньому рівні, 6 % – на низькому рівні. Що стосується рівня важливості належності до громадянської групи, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів із середнім рівнем важливості належності до громадянської групи (54 %); другу групу склали респонденти, які показали високий рівень важливості (33,2 %); низький рівень важливості склали 12,8 % студентів. Рівень ставлення до членства у громадянській групі сформований таким чином: 41,6 % опитаних – високий рівень; 27,6 % – середній рівень; 30,8 % – низький рівень ставлення до членства у громадянській групі. Результати аналізу за показником бажання бути членом громадянської групи показали, що найбільша кількість респондентів належить до високого рівня бажання (37,6 %). Середній рівень даного показника мають 27,2 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем бажання бути членом громадянської групи потрапило 35,2 % респондентів. Щодо рівня прояву у поведінці громадянської ідентичності, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем прояву (44,8 %); другу групу склали респонденти, які показали низький рівень прояву (30 %); середній рівень прояву склали 25,2 % студентів. Отже, найбільше студентів з високим рівнем - за показником відчуття належності до громадянської групи. А найменше студентів з високим рівнем, за показником ступеня важливості належності до громадянської групи. Найбільше студентів з низьким рівнем за показником бажання бути членом громадянської групи.

Із табл. 3.15 видно, що рівень відчуття належності до сім'ї сформований таким чином: 98,8 % респондентів на високому рівні, 0,8 % студентів на середньому рівні, 0,4 % – на низькому рівні. Що стосується рівня важливості належності до сім'ї, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем важливості належності до сім'ї (96,8 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень важливості (2,8 %); низький рівень важливості склали 0,4 % студентів. Рівень ставлення до членства у

сім'ї сформований таким чином: 74,8 % опитаних – високий рівень; 19,6 % – середній рівень; 5,6 % – низький рівень ставлення до членства у сім'ї. Результати аналізу за показником бажання бути членом сім'ї показали, що найбільша кількість респондентів належить до високого рівня бажання (54,4 %). Середній рівень даного показника мають 32 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем бажання бути членом сім'ї потрапило 13,6 % респондентів. Щодо рівня прояву у поведінці сімейної ідентичності, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем прояву (74,8 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень прояву (19,6 %); низький рівень прояву склали 5,6 % студентів.

Із табл. 3.15 видно, що рівень відчуття належності до релігійної групи сформований таким чином: 52 % респондентів на низькому рівні, 29,6 % студентів на середньому рівні, 18,4 % – на високому рівні. Що стосується рівня важливості належності до релігійної групи, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з низьким рівнем важливості належності до релігійної групи (82,4 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень важливості (7,2 %); високий рівень важливості склали 10,4 % студентів. Рівень ставлення до членства у релігійній групі сформований таким чином: 70,8 % опитаних – низький рівень; 14,4 % – середній рівень; 14,8 % – високий рівень ставлення до членства у релігійній групі. Результати аналізу за показником бажання бути членом релігійної групи показали, що найбільша кількість респондентів належить до низького рівня бажання (72 %). Середній рівень даного показника мають 12,4 % досліджуваних. У групу з високим рівнем бажання бути членом релігійної групи потрапило 15,6 % респондентів. Щодо рівня прояву у поведінці релігійної ідентичності, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з низьким рівнем прояву (81,2 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень прояву (16 %); високий рівень прояву склали 2,8 % студентів.

Із табл. 3.15 видно, що рівень відчуття належності до української етнічної групи сформований таким чином: 52 % респондентів на високому рівні, 37,6 %

студентів на середньому рівні, 10,4 % – на низькому рівні. Що стосується рівня важливості належності до української етнічної групи, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем важливості належності до української етнічної групи (43,6 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень важливості належності (30,4 %); низький рівень важливості належності склали 26 % студентів. Рівень ставлення до членства в українській етнічній групі сформований таким чином: 46,8 % опитаних – високий рівень; 21,2 % – середній рівень; 32 % – низький рівень ставлення до членства в українській етнічній групі. Результати аналізу за показником бажання бути членом української етнічної групи показали, що найбільша кількість респондентів належить до середнього рівня бажання (42 %). Низький рівень даного показника мають 30 % досліджуваних. У групу з високим рівнем бажання бути членом української етнічної групи потрапило 28 % респондентів. Щодо рівня прояву у поведінці етнічної ідентичності, то отримані результати розподілилися таким чином: найбільша група респондентів з високим рівнем прояву (38,8 %); другу групу склали респонденти, які показали середній рівень прояву (37,6 %); низький рівень прояву склали 23,6 % студентів.

Найбільш узагальнений висновок, який можна зробити, аналізуючи дані таблиці стосується того, що найбільш позитивною серед досліджуваних видів соціальної ідентичності для студентів є сімейна ідентичність. Дещо менш позитивною є професійна ідентичність, ще нижчі показники позитивності громадянської та етнічної ідентичності. Найменш позитивною є релігійна ідентичність студентів. Такий розподіл можна пояснити різним ступенем однозначності ставлення до різних соціальних груп студентів – найбільш однозначним є ставлення до сімейної та професійної спільноти, найменш – однозначним – до релігійної.

Слід зазначити, що для різних видів соціальної ідентичності найбільш та найменш виражені параметри соціальної ідентичності різні: так для професійної ідентичності, найбільш вираженим є суто емоційний критерій, який характеризується задоволеністю від належності до обраної професійної спільноти.

Найменш вираженим є параметр прояву ідентичності у поведінці та діяльності. Для громадянської ідентичності найбільш вираженим параметром є сам факт ідентифікації себе з громадянином. При цьому, найменш вираженим є ступінь важливості належності до групи. Для сімейної ідентичності також найбільш вираженим є сам факт ідентифікації себе з сім'єю, а найменш – бажання залишатися членом даної групи. Можна припустити наявність конфліктуючих тенденцій, які пов'язані як з прагненням до незалежності та самостійності, з одного боку, з іншого – з можливими страхами, які з цим пов'язані. Така сама тенденція зберігається з етнічною та релігійною ідентичністю: найбільш вираженим є параметр факту ідентифікації, а найменш – бажання залишатися членом даної спільноти.

Рівень кожного виду ідентичності студентів обраховувався, виходячи з середньоарифметичного значення рівнів сформованості показників представлених вище видів ідентичності. Результати дослідження представлені в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16

Рівень сформованості видів соціальної ідентичності студентів

Види соціальної ідентичності студентів	Рівень сформованості (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Професійна ідентичність	66	23,8	10,2
Громадянська ідентичність	48,2	28,9	22,9
Сімейна ідентичність	79,9	14,9	5,2
Релігійна ідентичність	12,4	15,9	71,7
Етнічна ідентичність	41,8	33,8	24,4
Інтегральний показник соціальної ідентичності	49,7	23,5	26,8

Результати аналізу показали (див. табл. 3.16), що рівень сформованості професійної ідентичності виражений наступним чином: найбільша кількість респондентів належить до високого рівня сформованості (66%). Середній рівень сформованості даної ідентичності мають 23,8 % досліджуваних. У групі з низьким рівнем сформованості опинилися 10,2 % опитуваних. Рівень сформованості громадянської ідентичності студентів представлений таким чином: більшість

респондентів за даним видом ідентичності належить до групи з високим рівнем сформованості (48,2 %). До середнього рівня сформованості належать 28,9 % досліджуваних. 22,9 % респондентів належать до низького рівня сформованості громадянської ідентичності. Результати аналізу за сімейною ідентичністю показали (див. табл. 3.16), що найбільша кількість респондентів належить до високого рівня сформованості (79,9 %). Середній рівень сформованості даного виду ідентичності мають 14,9 % досліджуваних. У групу з низьким рівнем сформованості потрапило лише 5,2 % респондентів. Рівень сформованості релігійної ідентичності виражений таким чином (див. табл. 3.16): низький рівень сформованості охоплює 71,7 % вибірки, середній рівень сформованості даного виду ідентичності мають 15,9 % респондентів, до високого рівня сформованості належать 12,4 % досліджуваних. У табл. 3.16 показано, що рівень сформованості етнічної ідентичності студентів представлений таким чином: більшість респондентів за даним видом ідентичності належить до групи з високим рівнем сформованості (41,8 %). До середнього рівня сформованості належать 33,8 % досліджуваних. І 24,4 % респондентів належать до низького рівня сформованості етнічної ідентичності.

Рівень сформованості соціальної ідентичності студентів розраховується з середньоарифметичного значення рівнів сформованості видів соціальної ідентичності студентів. З табл. 3.16 видно, що практично половина досліджуваних студентів має високий 49,7 % рівень сформованості соціальної ідентичності. 23,5 % студентів належать до групи із середнім рівнем соціальної ідентичності. І 26,8 % досліджуваних студентів належать до групи з низьким рівнем сформованості соціальної ідентичності. Порівняльний аналіз видів ідентичності: серед запропонованих видів соціальної ідентичності найбільш вираженою є сімейна ідентичність, найбільший відсоток студентів мають високий рівень вираження. Такі дані вказують на те, що сімейна ідентичність студентів має найбільший ступінь позитивності серед решти запропонованих, також слід сказати, що даний вид ідентичності має мінімальний відсоток студентів з низьким рівнем вираження. Дещо менш вираженою є професійна ідентичність, при цьому, відсоток з високим

рівнем вказують на позитивність професійної ідентичності студентів. Дещо менш вираженою є громадянська ідентичність. Ще менш вираженою є етнічна ідентичність. Найменш вираженою є релігійна ідентичність, тому що найбільший відсоток студентів з низьким рівнем має саме дана ідентичність. Тобто релігійна ідентичність студентів є негативною.

Щодо узагальненого показника соціальної ідентичності, то майже половина досліджуваних мають високий рівень сформованості соціальної ідентичності, а інша половина - недостатній рівень сформованості, що демонструють часткову належність студентів до професіоналів, недостатню усвідомленість студентами себе членами сім'ї, не в повній мірі задоволеність своєю національною приналежністю, не впевненість щодо належності до відповідної релігії.

Складність соціальної ідентичності студентів вивчалася за допомогою авторської модифікації методики дослідження складності соціальної ідентичності, яка допомагає виявити значущість видів соціальної ідентичності, вивчаючи чотири когнітивні стратегії: перетинання, переважання, подрібнення та злиття. При цьому, слід зазначити, що лише стратегія злиття, характеризує дійсну складність соціальної ідентичності.

Результати аналізу показали (див. табл. 3.17), що найбільше студентів (43,6 %) – мають високий рівень сформованості стратегії злиття, що характеризує наявність складності соціальної ідентичності.

Таблиця 3.17

Рівень розвитку стратегій соціальної ідентичності

Вид стратегії	Рівень розвитку (кількість досліджуваних у %)		
	Високий	Середній	Низький
Стратегія перетинання	3,2	26,0	70,8
Стратегія переважання	9,6	37,6	52,4
Стратегія подрібнення	14,8	56,0	29,2
Стратегія злиття	43,6	34,0	22,4

Складність полягає у об'єднанні великої кількості протиріч цінностей у структурах важливих груп. 34 % студентів мають середній рівень сформованості складності соціальної ідентичності. 22,4 % - мають низький рівень складності. Щодо стратегії подрібнення, то найбільший відсоток студентів (56 %) мають середній рівень сформованості, низький рівень виявлений у 29,2 %, високий рівень мають 14,8 % студентів. Домінування даної стратегії характеризується відсутністю складності соціальної ідентичності.

Стратегія переважання має наступний розподіл: найбільше студентів (52,4 %) має низький рівень сформованості даної стратегії, середній рівень виявлений у 37,6 %, низький рівень сформованості мають 9,6 %.

Стратегія перетинання, яка характеризується наявністю когнітивних механізмів, що дозволяють поєднувати цінності двох протилежних груп, при цьому, перехрестя ідентичностей передбачає сприйняття елементів, які підходять обраній схемі, має наступний розподіл: найбільший відсоток студентів 70,8 % мають низький рівень сформованості даної стратегії, середній рівень – мають 26 % і високий рівень наявний лише у 3,2 %.

Отже, у 43,6% студентів виявлена складність соціальної ідентичності.

3.5. Особливості взаємозв'язків психологічного благополуччя та соціальної ідентичності в студентській молоді

Результати кореляційного аналізу Спірмена дозволили з'ясувати особливості взаємозв'язку соціальної ідентичності з ПБ та його компонентами в студентів. Результати представлені в таблиці 3.18 (Додаток Б.3).

Таблиця 3.18

Взаємозв'язок складових психологічного благополуччя з видами соціальної ідентичності студентів

Компоненти психологічного благополуччя	Види соціальної ідентичності студентів				
	Громадянська ідентичність	Професійна ідентичність	Сімейна ідентичність	Релігійна ідентичність	Етнічна ідентичність

Продовження таблиці 3.18

Гносеологічний компонент					
Розуміння сутності ПБ	0,176*	0,140*	0,190*	-0,181*	0,171**
Знання специфіки майбутньої професії	0,174*	0,196*	0,157*	0,176*	0,186*
Мотиваційно-ціннісний компонент					
Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	0,068	0,070	0,009	0,015	0,002
Усвідомлення сенсу життя	0,147*	0,116*	0,137*	0,193*	0,093*
Прагнення досягти життєвої мети	0,385**	0,504**	0,295**	0,107*	0,263**
Бажання досягти успіхів у майбутній професії	0,047	0,361**	0,100	0,080	0,007
Афективний компонент					
Ставлення до себе	0,424**	0,454**	0,271**	-0,126*	0,332**
Ставлення до освітнього середовища	-0,148*	0,101*	0,102*	-0,178*	-0,166*
Когнітивний компонент					
Наявність самостійності	0,374**	0,372**	0,176**	-0,093*	0,323**
Здатність до саморозвитку	0,417**	0,442**	0,226**	-0,195*	0,362**
Спроможність управляти оточенням	0,387**	0,463**	0,253**	-0,034	0,334**
Загальний показник					
Психологічне благополуччя	0,525**	0,555**	0,303**	-0,117*	0,376**

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя з різними видами соціальної ідентичності показало, що найсильніші кореляційні зв'язки виявлені з професійною ідентичністю ($r=0,555$ при $p \leq 0,01$), що пояснюється тим, що чим позитивнішою та узгодженою є професійна ідентичність студентів, тим вищими будуть показники ПБ і навпаки. Деяко менші статистично значущі виявлені зв'язки між ПБ та громадянською ідентичністю ($r=0,525$ при $p \leq 0,01$), тобто чим більш позитивною та гармонійною є громадянська ідентичність студентів, тим вищими будуть показники ПБ. Ці дані погоджуються з результатами досліджень

В. Павленко та М. Перепелиці [150], І. Петровської [164], які також демонструють взаємозв'язок ПБ з громадянською ідентичністю в студентів. Ще менші але статистично значущі зв'язки виявлені з етнічною ідентичністю ($r=0,376$ при $p \leq 0,01$), тобто чим більш позитивною та узгодженою є етнічна ідентичність студентів, тим вище буде їхнє ПБ і навпаки. Р. Шаміонов, О. Сухоцька, Д. Дьяков також за результатами власних досліджень говорять про наявні статистично значущі взаємозв'язки між ПБ та етнічною ідентичністю [187, 204]. Виявлений зв'язок громадянської та етнічної ідентичності з ПБ, на нашу думку, пояснюється тим, що в процесі ототожнення себе з оточенням, формується почуття «Ми», що й об'єднує особистість зі спільнотою, що в свою чергу, забезпечує подолання тривожних станів, страхів, тим самим, забезпечуючи стабільність та впевненість в соціальному оточенні, що може підвищувати рівень їх ПБ. Також, був виявлений статистично значущий взаємозв'язок між сімейною ідентичністю та ПБ студентів ($r=0,303$ при $p \leq 0,01$) тобто, чим більша позитивність та узгодженість сімейної ідентичності студентів, тим вищими є показники ПБ і навпаки. Між ПБ студентів та релігійною ідентичністю була виявлена зворотна кореляція, тобто чим менші показники релігійної ідентичності, тим вищий рівень ПБ матимуть студенти.

Аналіз виявлених взаємозв'язків між різними видами соціальної ідентичності та компонентами ПБ: розглянемо взаємозв'язок показників гносеологічного компоненту ПБ з різними видами соціальної ідентичності: розуміння сутності ПБ має слабкі кореляційні зв'язки з видами соціальної ідентичності. Зворотний слабкий зв'язок був виявлений з релігійною ідентичністю ($r=-0,181$ при $p \leq 0,05$). Найбільш статистично значущий при цьому слабкий, зворотний зв'язок був виявлений з етнічною ідентичністю. Знання специфіки майбутньої професії також має слабкі кореляційні зв'язки з різними видами соціальної ідентичності.

Аналіз взаємозв'язків мотиваційно-ціннісного компоненту ПБ з різними видами соціальної ідентичності: усвідомлення значущості професійної самоактуалізації не пов'язане з жодним видом соціальної ідентичності. Усвідомлення сенсу життя має слабкі статистично значущі зв'язки з усіма видами

соціальної ідентичності. Прагнення досягти життєвої мети має середні статистично значущі взаємозв'язки з різними видами соціальної ідентичності: найсильніший був виявлений зв'язок з професійною ідентичністю ($r=0,504$ при $p\leq 0,01$). Чим більше позитивною та гармонійною буде професійна ідентичність студентів, тим сильніше буде прагнення досягти життєвої мети і навпаки. З громадянською ідентичністю були виявлені дещо менші зв'язки ($r=0,385$ при $p\leq 0,01$) тобто, чим вищий ступінь позитивності громадянської ідентичності, тим вищими будуть показники прагнення досягти життєвої мети і навпаки. Виявлені також зв'язки між прагненням досягти мети та сімейною ($r=0,295$ при $p\leq 0,01$) й етнічною ($r=0,263$ при $p\leq 0,01$) ідентичностями. Чим більша позитивність та гармонійність сімейної та етнічної ідентичностей, тим сильнішим є прагнення досягти життєвої мети в студентів. Бажання досягти успіхів у майбутній професії має середній кореляційний зв'язок лише з професійною ідентичністю ($r=0,361$ при $p\leq 0,01$), чим позитивнішою буде професійна ідентичність, тим сильнішим буде бажання досягти успіхів у майбутній професії і навпаки. З іншими видами соціальної ідентичності зв'язків не виявлено.

Аналіз взаємозв'язків показників афективного компоненту ПБ з видами соціальної ідентичності показав наступне: ставлення до себе найбільше пов'язане з професійною ідентичністю ($r=0,454$ при $p\leq 0,01$), чим більше позитивною та узгодженою буде професійна ідентичність студентів, тим кращим буде ставлення до себе. Найменшу зворотну кореляцію показник ставлення до себе має з релігійною ідентичністю ($r=-0,126$ при $p\leq 0,05$). Позитивний взаємозв'язок виявлений між ставленням до себе й громадянською ідентичністю ($r=0,424$ при $p\leq 0,01$) чим позитивнішою є громадянська ідентичність студента, тим кращим ставлення до себе матимуть студенти. Дещо менший зв'язок з етнічною ідентичністю ($r=0,332$ при $p\leq 0,01$) та з сімейною ідентичністю ($r=0,271$ при $p\leq 0,01$). Ставлення до освітнього середовища має слабкі кореляційні зв'язки з усіма видами соціальної ідентичності.

Аналіз зв'язку показників конативного компоненту ПБ з різними видами соціальної ідентичності встановив, що наявність самостійності має середні

кореляційні зв'язки з громадянською ідентичністю ($r=0,374$ при $p\leq 0,01$), з професійною ідентичністю ($r=0,372$ при $p\leq 0,01$), з етнічною ідентичністю ($r=0,323$ при $p\leq 0,01$). Тобто чим більш позитивними будуть громадянська, професійна та етнічна ідентичності студента, тим більш самостійним буде студент і навпаки. Зворотній слабкий зв'язок виявлений з релігійною ідентичністю. Чим менші показники позитивності релігійної ідентичності, тим більш самостійним буде студент. Здатність до саморозвитку найсильніше пов'язана з професійною ідентичністю ($r=0,442$ при $p\leq 0,01$), дещо менше з громадянською ідентичністю ($r=0,417$ при $p\leq 0,01$), ще менше з етнічною ідентичністю ($r=0,362$ при $p\leq 0,01$), з сімейною ідентичністю ($r=0,226$ при $p\leq 0,01$). Чим позитивнішою та гармонійною буде його громадянська, професійна, етнічна та сімейна ідентичності, тим вищою буде здатність студента до саморозвитку. Слабку зворотну кореляцію виявлено з релігійною ідентичністю. Спроможність управляти оточенням має найсильнішу кореляцію з професійною ідентичністю ($r=0,463$ при $p\leq 0,01$), чим позитивнішою та узгодженою буде професійна ідентичність студента, тим кращою буде його спроможність керувати оточенням. Дещо менший взаємозв'язок виявлений з громадянською ідентичністю ($r=0,387$ при $p\leq 0,01$), з етнічною ідентичністю ($r=0,334$ при $p\leq 0,01$), з сімейною ідентичністю ($r=0,253$ при $p\leq 0,01$). Отже чим більш позитивними та консолідованими будуть професійна, громадянська, етнічна та сімейна ідентичності, тим вищою буде спроможність студентів управляти оточенням. З релігійною ідентичністю зв'язку не виявлено, що може бути пов'язане з виходом в масову культуру, порушенням традицій, створенням нових поглядів та переконань сучасного студентства.

Отже, результати кореляційного аналізу показали, що різні види соціальної ідентичності студентів мають кореляційні зв'язки з показниками компонентів ПБ студентів. Ці дані співпадають з результатами досліджень С. Хаслам, Д. Джеттен, Т. Постмес, К. Хаслам, які також виявили взаємозв'язки соціальної ідентичності зі благополуччя людини [237]. Найслабші кореляційні зв'язки виявлені з гносеологічним компонентом ПБ. А з мотиваційно-ціннісним, з афективним та

конативним були виявлені середні статистично значущі зв'язки з різними видами соціальної ідентичності.

За допомогою кореляційного аналізу були встановлені взаємозв'язки між когнітивними стратегіями соціальної ідентичності та ПБ студентів (табл. 3.19).

Найсильніший зв'язок виявлений між ПБ та когнітивною стратегією злиття ($r=0,491$ при $p\leq 0,01$), тобто, коли людина демонструє стратегію злиття, а саме обирає складний когнітивний процес, в результаті якого формується нова структура ідентичності, своєрідна інтегрована модель, що власне і є складністю соціальної ідентичності, у неї будуть високі показники ПБ і навпаки. Виявлений зворотний середній взаємозв'язок між ПБ студентів та стратегією переважання ($r=-0,4303$ при $p\leq 0,05$), що можна пояснити наступним чином, в ситуаціях, коли

Таблиця 3.19

Зв'язок досліджуваних когнітивних стратегій соціальної ідентичності з психологічним благополуччям студентів

	Когнітивні стратегії соціальної ідентичності			
	Злиття	Перетинання	Переважаювання	Подрібнення
Психологічне благополуччя	0,491**	0,045	- 0,303*	0,064

Примітка: * – $p\leq 0,05$, ** – $p\leq 0,01$.

для людини найбільше переважає одна ідентичність, тобто вона стає домінуючою, знижується рівень її ПБ і навпаки. Отже, в результаті стратегії домінування однієї когніції, зменшується сила всіх інших, що не сприяє покращенню ПБ студентів.

Після детального аналізу взаємозв'язків можемо розглянути підтвердження нашої теоретичної моделі потенційного взаємозв'язку ПБ та його компонентів з особистісною й соціальною ідентичністю. Експериментально було доведено наявність наступних взаємозв'язків (рис 3.1). Психологічне благополуччя студентів пов'язане з ідентичністю: як особистісною, так і соціальною. Дані результати узгоджуються з висновками С. Шарма, М. Шарма, що пов'язують самість та соціальну ідентичність з ПБ [254].

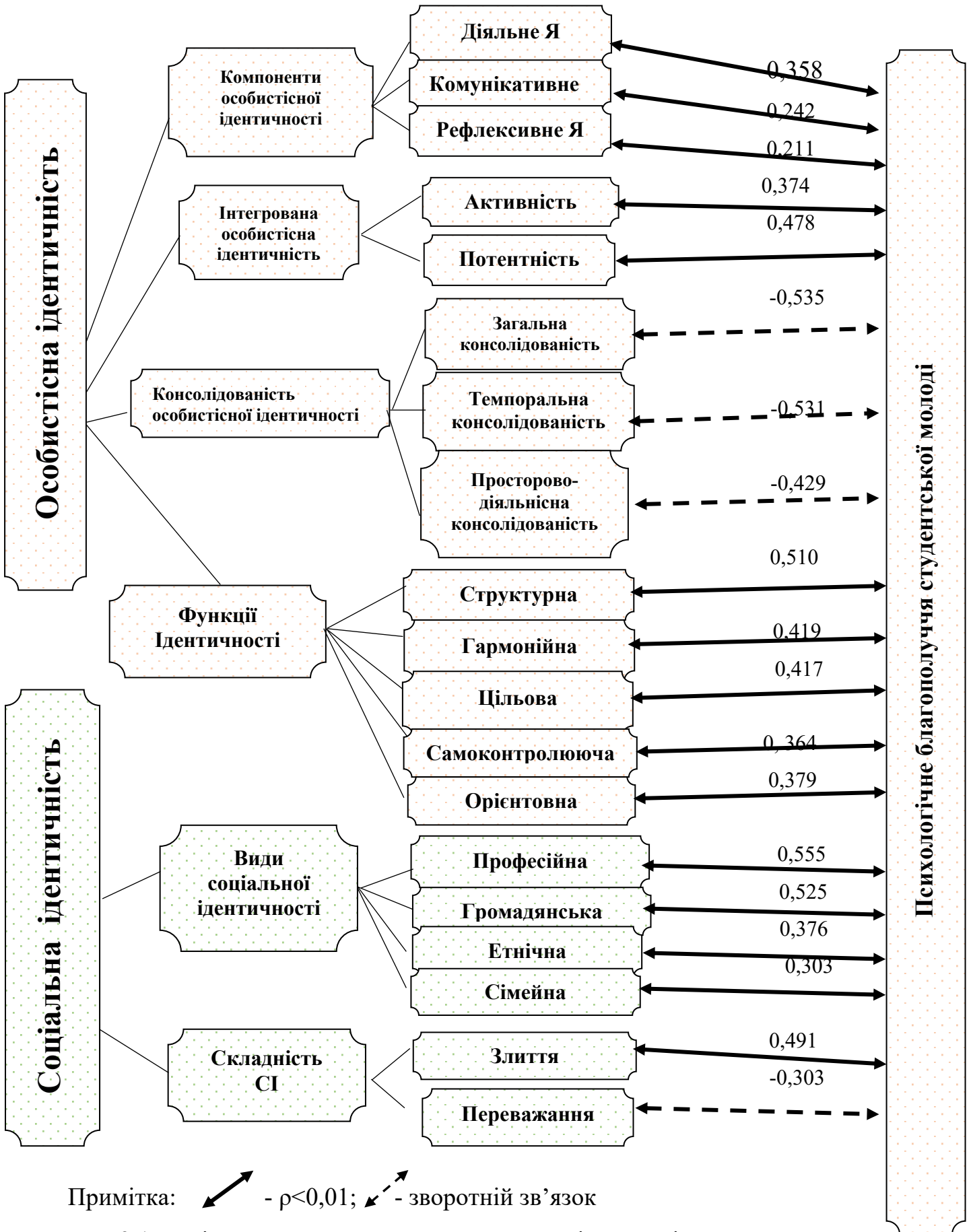

Рис. 3.1 Емпірична модель взаємозв'язку ПБ з ідентичністю.

Отже, чим більш стабільною, консолідованою та узгодженою є особистісна та соціальна ідентичність студентів, тим краще психологічне благополуччя вони мають і навпаки.

Особистісна ідентичність корелює з усіма компонентами ПБ, тобто, чим вище рівень особистісної ідентичності студентів, тим більш незалежними, здатними протистояти спробам суспільства змусити думати та діяти певним чином, більш самостійними в регуляції власної поведінки є студенти, тим більшою мірою вони здатні оцінювати себе відповідно до особистісних критеріїв і навпаки. Соціальна ідентичність теж має кореляційні зв'язки з усіма компонентами ПБ.

Тобто, чим позитивнішою та гармонійнішою є соціальна ідентичність студентів, тим краще психологічне благополуччя мають студенти і навпаки.

Наявний значущий взаємозв'язок ПБ із загальною консолідованістю особистісної ідентичності, отже, чим стабільнішим є образ-Я студентів, як у часі, так і у різних сферах діяльності, тим вище рівень ПБ будуть мати студенти.

Сильніший зворотній кореляційний зв'язок виявлений з консолідованістю темпоральної ідентичності з ПБ в порівнянні з консолідованістю просторово-діяльнісної ідентичності. Тобто стабільність Я-образу в часовій перспективі дещо сильніше пов'язане з ПБ, ніж стабільність Я у різних сферах діяльності.

Статистично значущі зв'язки ПБ має з усіма функціями ідентичності. Найсильніший статистично значущий зв'язок встановлений між ПБ студентів та структурною, дещо нижчі - з гармонійною й цільовою функціями ідентичності. Представлені дані вказують на те, що студенти, які здатні розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей та альтернативних виборів, у яких існує гармонія між цінностями, переконаннями та обов'язками, студенти, які є цілеспрямованими, усвідомлюють стратегію власної поведінки, самомотивовані, відчують себе більш психологічно-благополучнішими.

Також, чим більш упорядкованим буде власне «Я», розуміння власної унікальності та відчуття власної гідності, тим більш психологічно благополучнішими будуть відчувати себе студенти. І чим більше у студентів самоконтролю, вольової регуляції, впевненості в собі, тим більше такі студенти є

психологічно благополучними і навпаки. Виявлені статистично значущі зв'язки ПБ з такими видами соціальної ідентичності: професійною, громадянською, етнічною, сімейною. З релігійною виявлена слабка зворотна кореляція. Тобто чим більша позитивність та гармонійність цих видів соціальної ідентичності, тим вищими будуть показники ПБ і навпаки.

Був виявлений взаємозв'язок між ПБ та складністю соціальної ідентичності, тобто, чим більш виражена наявність когнітивної стратегії злиття у студентів, що характеризується виробленням інтегрованої моделі, тим вищі показники ПБ мають студенти і навпаки, якщо ж домінує стратегія переважання, що характеризується відсутністю складності соціальної ідентичності, то рівень ПБ знижується.

Також, виявлені взаємозв'язки ПБ з факторами інтегрованої особистісної ідентичності, при цьому найсильніший він є з фактором потентність, чим вище ступінь задоволеності студентів власним соціальним статусом, ступінь незалежності та впевненості в собі, тим вище рівень їхнього ПБ і навпаки. З фактором активність теж виявлені зв'язки, що свідчить про те, що чим більш задоволеними є студенти власним енергетичним потенціалом, ініціативністю та динамічними характеристиками поведінки в цілому як у часі, так і у просторі, тим більш психологічно благополучними будуть відчувати себе студенти і навпаки. З фактором валентність виявлені найслабші взаємозв'язки, що можна пояснити так, чим вище рівень задоволеності, прийняття та любові до себе студентів, тим вище рівень їхнього ПБ.

Виявлені значущі кореляційні зв'язки між компонентами особистісної ідентичності та ПБ: ПБ найбільше корелює з Діяльним Я, Комунікативним Я, Рефлексивним Я, дещо нижчі але статистично значущі зв'язки з Фізичним Я, Матеріальним Я, Перспективним Я. Чим вищими є показники даних параметрів особистісної ідентичності, тим вищими будуть показники ПБ студентів [63].

Здійснений аналіз результатів діагностики загального показника ПБ студентів за опитувальником шкали ПБ К. Ріфф. За допомогою кластерного аналізу було визначено три рівні ПБ студентів, а саме: переважна більшість досліджуваних студентів (56,0 %) належить до рівня «помірне благополуччя», 28,8 % респондентів

– до типу «абсолютне благополуччя», до типу «неблагополуччя» віднесено 15,2 % студентів.

Для встановлення значущості відмінностей між виділеними групами ПБ студентів (за опитувальником шкали ПБ К. Ріфф) за параметрами ОІ студентської молоді (за тестом «Хто Я?» М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої) було застосовано непараметричний критерій Н-Краскела-Уоллеса. В результаті аналізу (див. табл. 3.20) було з'ясовано, що найбільш значуща статистична різниця на рівні $\rho \leq 0,01$ встановлена між рівнями ПБ студентів за такими показниками особистісної ідентичності як: Комунікативне Я, Діяльне Я, Перспективне Я. З показником Рефлексивне Я встановлена статистична різниця на рівні $\rho \leq 0,05$, що також свідчить про значущість відмінностей груп ПБ за даним параметром ОІ.

Таблиця 3.20

**Відмінності між рівнями ПБ студентів
за компонентами особистісної ідентичності студентів
(за тестом «Хто Я?» М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої)**

Рівні психологічного благополуччя студентів	Параметри особистісної ідентичності (середні ранги)					
	Комунікативне Я	Матеріальне Я	Фізичне Я	Діяльне Я	Перспективне Я	Рефлексивне Я
«абсолютне благополуччя»	149,81	124,97	128,28	158,76	138,36	138,19
«помірне благополуччя»	118,93	126,86	128,96	117,58	126,38	126,31
«неблагополуччя»	103,64	124,97	107,47	91,66	97,88	98,49
Н-Краскела-Уоллеса	14,22**	1,82	3,54	27,12**	9,83**	7,61*

Примітка: * – $\rho \leq 0,05$, ** – $\rho \leq 0,01$.

Стосовно різниці зв'язку рівнів ПБ студентів за показником особистісна ідентичність Комунікативне Я, у табл. 3.20 представлено різні рангові середні значення для рівнів ПБ, що говорить про достовірний взаємозв'язок ПБ студентів

із можливістю спілкування з іншими людьми, обмінюватись інформацією з оточуючими: чим більше можливості має студент підтримувати комунікативні зв'язки з іншими, тим вищий рівень ПБ він має.

Достовірний зв'язок виявлений між рівнями ПБ студентів із показником ОІ Діяльне Я, що свідчить про наступне: чим більше рангове значення, тим більший прояв має показник у тому чи іншому рівні ПБ. Як бачимо з табл. 3.20, показник ОІ Діяльне Я більш виражене у ПБ «абсолютне благополуччя», найменше представлений у рівні ПБ «неблагополуччя», що говорить про наявність благополуччя за умови присутності в житті студента значущої справи, інтересу до неї, реалізації в діяльності. Із показником ОІ Перспективне Я та рівнями ПБ студентів виявлений достовірний зв'язок вказує на те, що ПБ студентів вище за умови наявності в житті молодого людини уявлень про перспективи, плани в майбутньому. Маючи конкретну мету та план дій до її досягнення особистість здатна відчувати насиченість життям, задоволення ним.

Аналіз зв'язку рівнів ПБ студентів із показником ОІ Рефлексивне Я показав різні рангові середні значення для рівнів ПБ, що свідчить про достовірний зв'язок показника Рефлексивне Я з ПБ студентів: чим більше рангове значення, тим більший прояв має показник у тому чи іншому рівні ПБ. Рефлексивне Я більш виражене у рівні ПБ «абсолютне благополуччя», найменше представлений у рівні ПБ «неблагополуччя», що свідчить про наявність благополуччя у молодого людини за умови усвідомлення себе як особистості, що має свої цінності, інтереси, мислення, емоційне реагування. Ці механізми створюють у людині відчуття цілісності, наповненості, що супроводжується задоволенням собою, ПБ особистості.

Між рівнями ПБ студентів за показниками ОІ Матеріальне Я, Фізичне Я значущої різниці виявлено не було. Рангові показники свідчать про те, що ПБ студентів не пов'язане з наявністю матеріальних благ і цінностей, із зовнішністю, шкідливими звичками чи хворобливими проявами.

Встановлені відмінності груп ПБ студентів (шкали ПБ К. Ріфф) за факторами особистісної ідентичності (за методикою семантичного диференціалу (модифікація

В. Павленко, Л. Джаббарова). Були виявлені значущі відмінності рівнів ПБ за факторами активність ТІ, потентність ТІ, потентність ПДІ, активність ІОІ, потентність ІОІ (Додаток 3). За допомогою непараметричного критерію Н-Краскела-Уоллеса був виявлений достовірний зв'язок на рівні $p \leq 0,01$ між рівнями ПБ студентів та факторами активність, потентність ТІ, факторами потентність ПДІ та факторами активність, потентність ІОІ. Тобто, задоволення власним енергетичними потенціалом, своїм соціальним статусом, рівнем незалежності у відповідний період часу, в певному місці пов'язане з цілісним задоволення життям і відчуттям абсолютного щастя та ПБ. З факторами валентність ТІ, активністю, валентністю ПДІ, валентністю ІОІ статистично значущого зв'язку не було встановлено, що свідчить про те, що ступінь прийняття себе, самоповаги в часі й в просторі майже не пов'язані з ПБ.

Різні рівні ПБ достовірно відрізняються за ступенем консолідованості. Також встановлений достовірний зв'язок між рівнями ПБ студентів та консолідованістю особистісної ідентичності молоді (табл.3.21).

Виявлений статистично значущий зв'язок між рівнями ПБ студентів та консолідованістю ТІ, консолідованістю ПДІ, узагальненим ступенем консолідованості ідентичності. Варто зазначити, що результати дослідження вказують на наступне: чим меншими є коливання уявлень про себе студентів у різний час і в різних сферах діяльності, тим ПБ стає більш вираженим, стабільним, і навпаки, чим більшими є коливання уявлень про себе у молодій людини, тим менше можливості вона має для відчуття абсолютного благополуччя.

Таблиця 3.21

**Відмінності рівнів ПБ студентів за консолідованістю
особистісної ідентичності**

Рівні психологічного благополуччя студентів	Ступінь консолідованості (середні ранги)		
	Консолідованість ТІ	Консолідованість ПДІ	Загальна Консолідованість

Продовження таблиці 3.21

«абсолютне благополуччя»	77,00	88,27	77,26
«помірне благополуччя»	134,28	133,03	134,87
«неблагополуччя»	185,07	168,30	182,38
Н-Краскела-Уоллеса	60,35**	33,97**	58,01**

Примітка: * – $\rho \leq 0,05$, ** – $\rho \leq 0,01$.

Результати застосування непараметричного критерія Н-Краскела-Уоллеса дозволили з'ясувати значущість відмінностей та особливості зв'язку рівнів ПБ з функціями ідентичності (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

Відмінності між рівнями психологічного благополуччя за функціями особистісної ідентичності студентів

Рівні психологічного благополуччя студентів	Функції ідентичності (середні ранги)				
	Структурна	Гармонійна	Цільова	Самоконтролююча	Орієнтовна
«абсолютне благополуччя»	171,42	159,24	161,62	152,09	162,52
«помірне благополуччя»	119,36	121,66	122,72	126,63	120,00
«неблагополуччя»	61,12	75,70	67,30	70,95	75,63
Н-Краскела-Уоллеса	61,22**	35,69**	43,90**	38,35**	32,88**

Примітка: * – $\rho \leq 0,05$, ** – $\rho \leq 0,01$.

Як видно з таблиці, значущі відмінності рівнів ПБ виявлені за всіма функціями ідентичності. Достовірний зв'язок встановлений між рівнями ПБ студентів та всіма функціями ідентичності, що свідчить про наступне: почуття впевненості в собі, своєї ідентичності, цінності, узгодженість з самим собою, наявність перспективних цілей та шляхів до її досягнення, уявлення

багатообіцяючого майбутнього супроводжується почуттям задоволеності життям, що в сукупності обумовлює психологічне благополуччя людини.

Цікавими є дослідження відмінностей між рівнями ПБ студентів за видами соціальної ідентичності із застосуванням непараметричного критерія Н-Краскела-Уоллеса (табл.3.23). Результати дослідження показали, що значущість відмінностей виявлена між типами ПБ студентів на рівні $p \leq 0,01$ та усіма видами соціальної ідентичності студентів.

Таблиця 3.23

**Відмінність рівнів психологічного благополуччя студентів
за видами соціальної ідентичності**

Рівні психологічного благополуччя студентів	Види соціальної ідентичності студентів (середні ранги)				
	Громадянська ідентичність	Професійна ідентичність	Сімейна ідентичність	Релігійна ідентичність	Етнічна ідентичність
«абсолютне благополуччя»	182,56	179,00	152,03	168,94	165,30
«помірне благополуччя»	115,79	116,17	120,46	116,99	118,34
«неблагополуччя»	53,16	58,51	93,79	74,55	76,49
Н-Краскела-Уоллеса	85,60**	74,65**	17,84**	5,71*	46,96**

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Достовірний зв'язок свідчить про те, що людина – істота соціальна, відчуваючи свою належність, тотожність з тими чи іншими групами, задовольняє свої соціальні потреби, тим самим покращує рівень свого психологічного благополуччя.

3.6. Структурні характеристики взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентській молоді

Проведений кореляційний аналіз великої кількості показників необхідний для фіксації зв'язків між ними у вигляді сукупностей кореляцій. Дані кореляційного аналізу залишаються у вигляді констатації фактів, тому що не розкривають ні характеру даних взаємозв'язків, ні причинно-наслідкових зв'язків. Завдяки факторному аналізу можна подолати деякі зазначені недоліки. Для визначення прихованих взаємозв'язків та для виділення внутрішньої структури, використовувався факторний аналіз (метод головних компонентів, обертання факторної структури – Varimax нормалізоване). Факторизації піддавалися наступні його показники: розуміння сутності ПБ, знання специфіки майбутньої професії, прагнення досягти життєвої мети, бажання досягти успіхів у майбутній професії, ставлення до себе, ставлення до освітнього середовища, усвідомлення значущості професійної самоактуалізації, усвідомлення сенсу життя, самостійність, здатність до саморозвитку, спроможність управляти оточенням.

У структурі ПБ студентів було визначено 4 фактори (Додаток В.1), власні значення яких становили більше одиниці, а вклад у загальну дисперсію даних становив 60,03 %. Перший фактор – *«мотиваційно-орієнтований»* охоплює 25,4 % загальної дисперсії, включає такі складові: *«прагнення досягти життєвої мети»* (0,814), *«спроможність управляти оточенням»* (0,773), *«ставлення до себе»* (0,753), *«здатність до саморозвитку»* (0,636), *«усвідомлення сенсу життя»* (0,403).

Другий фактор – *«професійно-спрямований»* характеризує такі складові: *«усвідомлення значущості професійної самоактуалізації»* (0,750), *«бажання досягти успіхів у майбутній професії»* (0,741), *«ставлення до освітнього середовища»* (0,468). Даний фактор охоплює 14,01 % загальної дисперсії.

Третій фактор – *«особистісно-орієнтований»* характеризує такі складові: *«наявність самостійності»* (0,732), *«здатність до саморозвитку»* (0,555). Фактор охоплює 11,3 % загальної дисперсії.

Четвертий фактор – *«усвідомлено-регуляційний»* охоплює 9,2% загальної дисперсії, включає такі складові: *«розуміння сутності ПБ»* (0,668), *«ставлення до освітнього середовища»* (0,498).

Представлені фактори ПБ студентів мають певні змістові характеристики. Для 1 фактору психологічного благополуччя студентів визначальними є: прагнення досягти життєвої мети, що відображає наявність у студентів цілі в житті, чітке її формулювання, відчуття життєвої спрямованості; спроможність керувати оточенням, що характеризується можливостями мати владу, контролювати та скеровувати діяльність інших задля досягнення особистих потреб і цілей; ставлення до себе, що виражає ступінь задоволеності собою, своїми рисами, якостями, як позитивними, так і негативними, здатність до саморозвитку як спроможність людини до надбання, оновлення, розвитку знань, умінь, адаптації до змін в оточуючому середовищі; усвідомлення сенсу життя, який виражається в оцінці намірів людини досягнути певних цілей, які вона ставить перед собою в житті.

Основними ознаками 2 фактору ПБ студентів є: усвідомлення значущості професійної самоактуалізації, що характеризує розуміння студентами важливості самовираження у майбутній професійній діяльності; бажання досягти успіхів у майбутній професії, що представляє собою спонуку, потяг до оволодіння високим рівнем професійної компетентності; ставлення до освітнього середовища, що виражає ступінь задоволеності навчальною діяльністю, освітнім простором, який надихає на особистісне та професійне зростання.

Серед основних характеристик 3 фактору ПБ студентів варто виділити: наявність самостійності, що дозволяє вважати особистість незалежною, автономною, здатною протистояти зовнішнім впливам; здатність до саморозвитку, як спроможність людини до надбання, оновлення, розвитку знань, умінь, адаптації до змін в оточуючому середовищі.

До властивостей 4 фактору ПБ студентів слід віднести: розуміння сутності ПБ, що окреслює усвідомлення особистістю чітких рис власного ПБ; ставлення до

освітнього середовища, що виражає ступінь задоволеності навчальною діяльністю, освітнім простором.

Здійснений факторний аналіз структури ПБ студентів дозволив визначити внутрішні складові досліджуваного феномена, де фактори можуть виступати в якості компонентів ПБ студентів. Крім того, завдяки емпіричному дослідженню вдалося порівняти та відкоригувати теоретичну структуру ПБ студентів (див. рис. 3.2). Порівнюючи результати факторного аналізу та теоретичної структури ПБ студентів, було з'ясовано, що «усвідомлено-регуляційний» фактор за своїм внутрішнім складом більш схожий на гносеологічний компонент теоретичної структури ПБ студентів. Однак, крім показників «розуміння сутності ПБ», «знання специфіки майбутньої професії», присутній у структурі гносеологічного компонента показник «ставлення до освітнього середовища».

Рис. 3.2 Практична схема ПБ студентів.

Є припущення, що гносеологічний компонент ПБ студентів, як комплекс знань про сутність і специфічні риси ПБ, містить уявлення про мікроклімат освітнього середовища закладу, в якому навчається студент. Ці уявлення тісно пов'язані з оцінними судженнями студентів щодо атмосфери закладу освіти. Тому, з цієї позиції є логічне пояснення присутності в гносеологічному компоненті й показника «ставлення до освітнього середовища», адже від цього показника залежить уявлення та розуміння студентами відчуття ПБ в освітньому закладі.

Важливими є результати порівняльного аналізу фактору «професійно-спрямованого» та мотиваційно-ціннісного компонента теоретичної структури ПБ студентів, показники якого («усвідомлення значущості професійної самоактуалізації», «бажання досягти успіхів у майбутній професії») співпали з показниками зазначеного фактору.

Показники «усвідомлення сенсу життя», «прагнення досягти життєвої мети» у структуру фактору не потрапили, оскільки були віднесені, як складові, до інших факторів. Тому є логічним вважати, що мотиваційно-ціннісний компонент ПБ студентів може складатися з основних двох показників, які є найбільш значущими у процесі відчуття ПБ та задоволення особистості.

Порівняльний аналіз також показав, що фактор «особистісно-орієнтований» за структурою практично не співпадає з афективним компонентом ПБ студентів: жодного показника афективного компонента теоретичної структури ПБ студентів не потрапило до складу фактору. Єдиним значущим показником фактору виступила «наявність самостійності». Враховуючи, що афективний компонент ПБ студентів – це сукупність емоційних ставлень до себе та середовища, показник «наявність самостійності», очевидно, охоплює таку сукупність. Пояснюється такий підхід тим, що самостійність символізує для студента незалежність, автономію від інших, що дозволяє розпоряджатися своїм часом, життям на свій власний розсуд. За таких умов студент відчуває задоволення собою, його самооцінка підвищується, оцінка оточуючих щодо нього змінюється у позитивну сторону, адже студент у такому випадку діє як самодостатня особистість, яка не потребує систематичного супроводу з боку досвідчених, значущих людей.

Цікавими є результати порівняльного аналізу структури фактору «мотиваційно-орієнтованого» та конативного компонента теоретичної структури ПБ студентів. До показників зазначеного фактору належать «прагнення досягти життєвої мети», «спроможність управляти оточенням», «ставлення до себе», «здатність до саморозвитку», «усвідомлення сенсу життя». Однак серед показників теоретичної структури ПБ студентів із тих, що визначені вище, які співпали з показниками фактору, слід виокремити «спроможність управляти оточенням» та «здатність до саморозвитку». Інші показники, очевидно, підкріплюють значущість показників, що співпали. «Прагнення досягти життєвої мети» передбачає розробку плану дій до досягнення цілі, що включає процес саморозвитку особистості; «ставлення до себе», як важливий елемент у процесі управління іншими, підсилює дію останнього; «усвідомлення сенсу життя», як пошук рішень у задоволенні потреби в сенсі тієї чи іншої справи, входить до внутрішньої програми саморозвитку, тим самим підживлюючи цю здатність. Для більш наглядного уявлення відкоригованої структури ПБ студентів була розроблена практична схема досліджуваного явища (Додаток Ж).

На основі отриманих факторних оцінок проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи ПБ студентів (табл. 3.24). На основі F статистики було прийнято оптимальне рішення розглядати три кластери психологічного благополуччя.

Таблиця 3.24

Типи профілів психологічного благополуччя студентів (на основі кластерного аналізу)

Фактори	Кластери		
	1	2	3
1 фактор («мотиваційно-орієнтований»)	-0,15495	0,70795	-0,87337
2 фактор («професійно-спрямований»)	-0,16775	-0,16497	0,37210
3 фактор («особистісно-орієнтований»)	1,31845	-0,37084	-0,57090
4 фактор («усвідомлено-регуляційний»)	0,18796	-0,26143	0,21385

Як видно із табл. 3.24, (Додаток Г.1) типи ПБ студентів розподілені наступним чином.

Перший тип («особистісне благополуччя») – це структура, для якої характерні складові, що належать до 3-го та 4-го факторів. Тобто, студенти, які мають таку структуру ПБ: особистісно-орієнтовані (1,318), усвідомлено-регуляційні (0,187). Такі студенти відчувають благополуччя за умови задоволення особистісних потреб, чітко розуміють, що потрібно для власного ПБ, охоплюють своєю увагою особистісну сферу життя для відчуття його повноти та успішності. Студенти цього типу є самостійними та незалежними, вони здатні протистояти спробам суспільства змусити їх думати та діяти певним чином. Здатні самостійно регулювати власну поведінку, оцінюють себе у відповідності з особистісними критеріями. Студенти сприймають себе такими, що розвиваються та самореалізуються, вони відкриті до нового досвіду. Їм притаманне почуття реалізації власного потенціалу, вони також спостерігають покращення в собі та своїх діях з плином часу. Такі студенти змінюються у відповідності з власним пізнанням та досягненнями. Розуміють сутність ПБ, що проявляється в обізнаності, усвідомленні того психологічного ідеалу, в основі якого закладений образ щастя. Через розуміння сутності ПБ студенти цього типу спроможні відрізнити власне позитивне світосприйняття від негативного, проаналізувати сенс особистого існування, цілісності, гармонійних стосунків із оточуючими, з собою. Студенти цього типу мають позитивне ставлення до освітнього середовища.

Другий тип («цілеспрямоване благополуччя») – це структура, для якої характерна складова, що належить до 1-го фактору. Тобто, студенти, які мають таку структуру ПБ: мотиваційно-орієнтовані (0,707), проте їм бракує усвідомленої регуляції (-0,261), особистісної орієнтації (-0,370) та професійної спрямованості (- 0,164). Ці студенти відчуватимуть благополуччя тоді, коли будуть упевнені, що їхні цілі досягнуті. Такі студенти ставлять за мету досягати цілей у будь-якій діяльності.

Студенти цього типу мають життєву мету та почуття спрямованості, мають переконання, що минуле та теперішнє життя має сенс, дотримуються переконань, які є джерелами життєвих цілей, мають наміри та цілі на все життя. Такі студенти мають владу та компетенції в управлінні оточенням, а також схильні до контролю зовнішньої діяльності. Ефективно використовують можливості що з'являються, здатні сприймати та створювати умови й обставини, що підходять для задоволення особистих потреб та досягнення цілей. Ці студенти мають позитивне ставлення до себе, знають та приймають різні власні сторони, як позитивні, так і негативні якості, а також позитивно оцінюють своє минуле. Мають почуття власного розвитку, відкриті до нового досвіду, схильні помічати покращення в собі та своїх діях з плином часу. Студенти цього типу схильні сприймати теперішнє та минуле як такі, що мають свій сенс. Їм притаманні переконання, що надають життю сенс, схильні сприймати себе цілеспрямованими особистостями. Проте вони не достатньо розуміють сутність ПБ, часто не спроможні відрізнити власне позитивне світосприйняття від негативного. Їм дещо бракує професійної орієнтації, схильні до негативної оцінки освітнього середовища.

Третій тип («професійне благополуччя») – містить характеристики 2-го та 4-го факторів, тобто ці студенти мають професійну спрямованість (0,372), усвідомлено-регуляційні процеси (0,213), проте вони не мають особистісної орієнтації (-0,570), не мотиваційно-орієнтовані (-0,873). У таких студентів наявна лише зосередженість на професійній сфері, її проблемах, можливостях вирішення, спрямованість на власну особистість та її розвиток відсутня. Вони схильні усвідомлювати значущість професійної самоактуалізації, що характеризує розуміння студентами важливості самовираження у майбутній професійній діяльності. Мають яскраво виражене прагнення досягти успіхів у майбутній професії, що представляє собою спонуку, потяг до оволодіння високим рівнем професійної компетентності. Ці студенти відчувають задоволення навчальною діяльністю, освітнім простором, який надихає на особистісне та професійне зростання. Вони схильні розуміти сутність ПБ. Проте вони не завжди здатні до самостійності та незалежності, не вміють швидко адаптуватися до умов, які

змінюються. Такі студенти не зовсім чітко формулюють та розуміють життєву мету, не спроможні керувати оточенням, не мають змоги контролювати та скеровувати діяльність інших задля задоволення особистих потреб і цілей. Вони не достатньо задоволені собою, своїми рисами та якостями, часто не в змозі приймати свої негативні якості. Не мають чіткого усвідомлення сенсу власного життя.

На рис. 3.3, представлено кількісний розподіл виділених типів ПБ студентів. Аналіз результатів кількісного складу виділених типів ПБ студентів вказує, що найбільша кількість студентів належить до типу «цілеспрямоване благополуччя» (43,6 %), дещо менша (30,8 %) – до типу «професійне благополуччя», решта студентів (25,6 %) належить до типу «особистісне благополуччя».

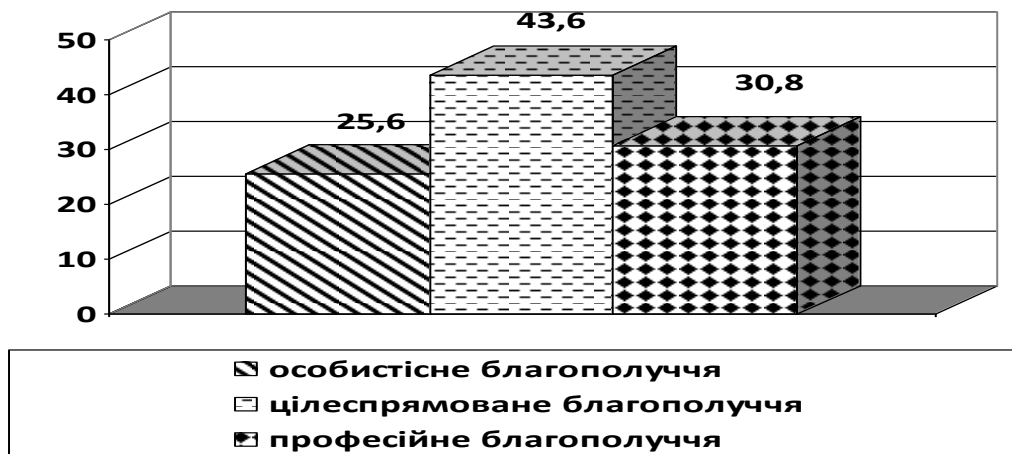

Рис. 3.3. Типи ПБ студентів (у %, від загальної кількості респондентів).

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що кожний із визначених типів ПБ студентів має свої переваги та деякі недоліки. Це означає, що розвиток ПБ студентів необхідно організовувати диференційовано, акцентуючи увагу на вдосконалення нерозвинених складових елементів того чи іншого типу ПБ студентів.

Для вивчення структури особистісної ідентичності студентської молоді факторизації піддавалися наступні показники: активність-, валентність-, потентність- актуальне Я; активність-, валентність-, потентність- майбутнє Я; активність-, валентність-, потентність- минуле Я; активність-, валентність-,

потентність-Я в сім'ї, активність-, валентність-, потентність-Я на навчанні, активність-, валентність-, потентність- Я на дозвіллі.

За допомогою факторного аналізу також було виокремлено чотири фактори особистісної ідентичності, що охоплюють 70,5 % загальної дисперсії. Факторний аналіз дозволяє з'ясувати вплив факторів на особистісну ідентичність студентів та приховані взаємозв'язки (Додаток В.2).

Перший фактор – *«родинно-сімейний»* характеризує такі складові: «валентність сім'я» (0,758), «потентність теперішнє» (0,734), «потентність сім'я» (0,772), «активність сім'я» (0,811). Даний фактор охоплює 33,7 % загальної дисперсії.

Другий фактор – *«майбутньо-націлений»* характеризує такі складові: «потентність майбутнє» (0,808), «активність майбутнє» (0,794), «валентність майбутнє» (0,846). Фактор охоплює 15,3 % загальної дисперсії.

Третій фактор – *«освітньо-орієнтований»* охоплює 12,3% загальної дисперсії, включає такі складові: «потентність навчання» (0,711), «потентність минуле» (0,779), «валентність минуле» (0,698).

Четвертий фактор – *«дозвіллево-спрямований»* охоплює 9,1 % загальної дисперсії, включає такі складові: «валентність дозвілля» (0,856), «активність дозвілля» (0,813), «валентність теперішнє» (0,813).

Представлені фактори особистісної ідентичності студентів мають певні змістові характеристики. Основними ознаками 1 фактору особистісної ідентичності студентів є: валентність сім'я, що виражає ступінь задоволеності собою у родинних відносинах; потентність сім'я, що характеризує задоволення своїм статусом у сім'ї; активність сім'я, що визначає задоволеність своїм енергетичним потенціалом у сімейних відносинах.

Серед основних характеристик 2 фактору особистісної ідентичності студентів варто виділити: потентність майбутнє, як здатність бути незалежним, самостійним у майбутньому; активність майбутнє, що відображає уявлення себе ініціативним, динамічним у майбутньому; валентність майбутнє, що визначає самоповагу до себе у майбутньому.

Для 3 фактору особистісної ідентичності студентів визначальними є: потентність навчання, що відображає задоволеність власним соціальним статусом, рівнем незалежності у навчанні; потентність минуле, що характеризується самостійністю та впевненістю, отриманими у минулому; валентність минуле, що визначає міру задоволеності собою у минулому.

До властивостей 4 фактору особистісної ідентичності студентів слід віднести: валентність дозвілля, що виражає ступінь задоволеності собою під час відпочинку, розваг; активність дозвілля, що характеризує задоволеність власною енергійністю під час дозвілля; валентність теперішнє, що визначає самоповагу до себе сьогодні. Враховуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що найбільш впливовішим на становлення особистісної ідентичності студентів є «родинно-сімейний» фактор, оскільки задоволеність сім'єю, своїм статусом у родині, сприяє формуванню позитивного самоусвідомлення та самоприйняття.

На основі отриманих факторних оцінок проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи особистісної ідентичності студентів (табл. 3.25, Додаток Г.2). На основі F статистики було прийнято оптимальне рішення розглядати три кластери особистісної ідентичності.

Таблиця 3.25

**Типи профілів особистісної ідентичності студентів
(на основі кластерного аналізу)**

Фактори	Кластери		
	1	2	3
1 фактор («родинно-сімейний»)	-2,144	1,001	0,128
2 фактор («майбутньо-націлений»)	0,004	-1,999	0,224
3 фактор («освітньо-орієнтований»)	-0,715	-0,730	0,163
4 фактор («дозвілєво-спрямований»)	1,098	-0,891	-0,224

З таблиці видно, що типи особистісної ідентичності студентів розподілені наступним чином. *Перший тип («розважальний»)* – це структура, для якої характерні складові, що належать до 4-го та 2-го факторів. Тобто, студенти, які

мають таку структуру особистісної ідентичності: дозвілєво-спрямовані (1,098), не орієнтовані на створення сім'ї (-2,144), не зосереджені на отриманні гарної освіти (-0,715), іноді згадують про майбутнє (0,004). Такі студенти комфортно почувають себе під час відпочинку, розваг, проте навчальна сфера, сімейні відносини їх обтяжують.

Другий тип («родинний») – це структура, для якої характерна складова, що належить до 1-го фактору. Тобто, студенти, які мають таку структуру особистісної ідентичності: орієнтовані на сім'ю (1,001), їх мало цікавлять розваги, відпочинок (-0,891), вони не зосереджені на освіті (-0,730), не обтяжують себе думками про майбутнє (-1,999). Ці респонденти чітко ідентифікують себе з родиною, розуміють, що їхнє щастя у сімейному колі, та не відволікаються на сторонні проблеми.

Третій тип («освічений») – містить характеристики 1-го, 2-го, 3-го факторів, тобто ці студенти мають позитивне ставлення до сім'ї (0,128), гарно вчаться та здобувають освіту (0,163), будують плани на майбутнє (0,224), проте не вміють відпочивати, розважатися (-0,224). Такі студенти ідентифікують себе зі студентами певної установи, розуміють необхідність отримання гарної освіти, думають про майбутнє, сім'ю.

На (рис. 3.4), представлено кількісний розподіл виділених типів особистісної ідентичності студентів.

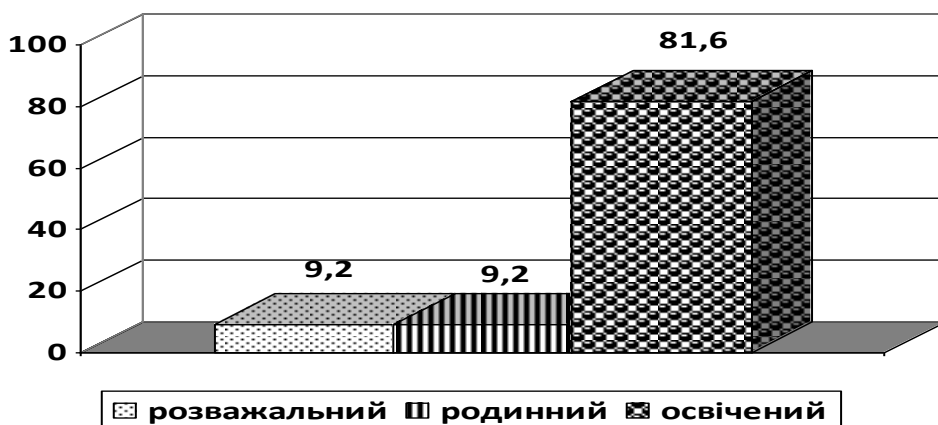

Рис. 3.4. Типи особистісної ідентичності студентів (у %, від загальної кількості респондентів).

Аналіз результатів кількісного складу виділених типів особистісної ідентичності студентів вказує, що найбільша кількість студентів належить до типу

«освічений» (81,6 %), однаковий відсоток мають два інших типи: (9,2%) – належать до типу «розважальний» та 9,2 % належать до типу «родинний». Отже, у результаті проведеного дослідження виявлено, що кожний із представлених типів особистісної ідентичності студентів має свої переваги та деякі недоліки. Це означає, що становлення особистісної ідентичності студентів має відбуватися, виходячи з індивідуальних особливостей студентів.

Факторний аналіз дозволив виявити три фактори соціальної ідентичності, що охоплюють 57,7 % загальної дисперсії. Факторний аналіз дозволяє з'ясувати вплив факторів на соціальну ідентичність студентів та приховані взаємозв'язки (Додаток В. 3).

Перший фактор – *«професійно-налаштований»* охоплює 33,7 % загальної дисперсії, включає такі складові: «належність до професійної групи» (0,827), «важливість належності до професійної групи» (0,810), «ставлення до членства у професійній групі» (0,805).

Другий фактор – *«духовно-орієнтований»* характеризує такі складові: «ставлення до членства у релігійній групі» (0,917), «належність до релігійної групи» (0,869), «важливість належності до релігійної групи» (0,855), «бажання бути членом релігійної групи» (0,849). Даний фактор охоплює 14,9 % загальної дисперсії.

Третій фактор – *«сімейно-спрямований»* характеризує такі складові: «важливість належності до сім'ї» (0,877), «ставлення до членства у сім'ї» (0,823), «бажання бути членом сім'ї» (0,811). Фактор охоплює 9,1 % загальної дисперсії. Представлені фактори соціальної ідентичності студентів мають певні змістові характеристики.

Для 1 фактору соціальної ідентичності студентів визначальними є: належність до професійної групи, що виражає ступінь значущості бути членом професійного співтовариства, важливість належності до професійної групи, що виражає ступінь значущості бути членом професійного співтовариства, ставлення до членства у професійній групі, що відображає характер відношення до участі в професійній громаді. Основними ознаками 2 фактору соціальної ідентичності

студентів є: ставлення до членства у релігійній групі як характер відношення до діяльності в межах релігійної громади; належність до релігійної групи, що ототожнюється з усвідомленням належності себе до релігійної спільноти; бажання бути членом релігійної групи, що представляє собою потяг до усвідомлення себе членом релігійної спільноти. Серед основних характеристик 3 фактору соціальної ідентичності студентів варто виділити: важливість належності до сім'ї, що відображає ступінь значущості бути в колі сім'ї; ставлення до членства у сім'ї як характер відношення до життєдіяльності в родині; бажання бути членом сім'ї, що представляє собою потяг до усвідомлення себе членом родини. Враховуючи вищезазначене, було з'ясовано, що найбільш впливовішим на становлення соціальної ідентичності студентів є «професійно-налаштований» фактор, оскільки усвідомлення себе членом професійної спільноти, ототожнення себе із представниками професійного співтовариства, сприяє формуванню соціальної ідентичності студентів, як переживання та усвідомлення своєї належності до різних професійних груп і спільнот.

На основі отриманих факторних оцінок проведено кластерний аналіз, що дозволив виокремити типи соціальної ідентичності студентів (табл. 3.26). На основі F статистики було прийнято оптимальне рішення розглядати два кластери соціальної ідентичності.

З табл. 3.26 видно, що типи соціальної ідентичності студентів розподілені наступним чином (Додаток Г.3).

Таблиця 3.26

**Типи профілів соціальної ідентичності студентів
(на основі кластерного аналізу)**

Фактори	Кластери	
	1	2
1 фактор («професійно-налаштований»)	-0,062	0,067
2 фактор («духовно-орієнтований»)	-0,093	0,100
3 фактор («сімейно-спрямований»)	-0,823	0,892

Перший тип («невизначений») – це структура, для якої характерні складові 1-го, 2-го, 3-го факторів у негативному вигляді. Тобто, студенти, які мають таку структуру соціальної ідентичності: не налаштовані на професійні здобутки (-0,062), не орієнтовані на релігійну громаду (-0,093) не спрямовані на сім'ю (-0,823). Такі студенти відчують певну невизначеність у належності до будь-якої з даних груп.

Другий тип «гармонійний» - це структура, для якої характерні складові, що належать до 1-го, 2-го та 3-го факторів. Тобто, студенти, які мають таку структуру соціальної ідентичності: духовно-орієнтовані (0,109), сімейно-спрямовані (0,892), професійно-налаштовані (0,067). Ці студенти спроможні чітко себе ідентифікувати з будь-якою спільнотою: професійною, релігійною, сімейною.

Аналіз результатів кількісного складу виділених типів соціальної ідентичності студентів вказує, що половина студентів належить до типу «невизначений» (52,0 %), інші (48,0%) – до типу «гармонійний». Отже, у результаті проведеного дослідження виявлено, що кожний із представлених типів соціальної ідентичності студентів має свої переваги та особливості. Це підтверджує той факт, що становлення соціальної ідентичності студентів має відбуватися, виходячи з досвіду соціалізації студентів.

Для вивчення точок дотику між особистісною та соціальною ідентичністю показники зазначених якостей (активність-, валентність-, потентність темпоральна ідентичність, активність-, валентність-, потентність просторово-діяльнісна ідентичність, активність-, валентність-, потентність- інтегральна ідентичності, консолідованість темпоральної ідентичності, консолідованість просторово-діяльнісної ідентичності, загальна консолідованість ідентичності, функції структурна, гармонійна, цільова, орієнтацій на, самоконтролююча, соціальне Я, комунікативне Я, матеріальне Я, фізичне Я, діяльне Я, перспективне Я, рефлексивне Я, громадянська, професійна, сімейна, релігійна, етнічна ідентичність, складність соціальної ідентичності, стратегії перетинання, переважання, подрібнення, злиття) піддавалися факторизації. За допомогою факторного аналізу було визначено чотири фактори особистісної та соціальної

ідентичності, що охоплюють 52,5 % загальної дисперсії. Аналіз дозволив з'ясувати співвідношення понять особистісної та соціальної ідентичностей.

Перший фактор – *«громадянсько-спрямований»* характеризує такі складові: *«громадянська ідентичність»* (0,801), *«функція структурна»* (0,800), *«професійна ідентичність»* (0,702). Представлений фактор охоплює 28,2 % загальної дисперсії.

Другий фактор – *«особистісно-орієнтований»* характеризує такі складові: *«активність просторово-діяльнісна ідентичності»* (0,895), *«активність інтегральна ідентичності»* (0,885), *«валентність інтегральна ідентичності»* (0,828). Фактор охоплює 12,8 % загальної дисперсії.

Третій фактор – *«діяльнісно-налаштований»* охоплює 5,8 % загальної дисперсії, включає такі складові: *««діяльне Я»* (0,646), *«фізичне Я»* (0,624), *«рефлексивне Я»* (0,623).

Четвертий фактор – *«стабільно-домінуючий»* охоплює 5,3 % загальної дисперсії, включає такі складові: *«стратегія переважання»* (0,506), *«консолідованість просторово-діяльнісної ідентичності»* (0,456), *«загальна консолідованість ідентичності»* (0,623).

Представлені фактори особистісної ідентичності студентів мають певні змістові характеристики. Основними ознаками 1 фактору ідентичності студентів є: громадянська ідентичність, що виражає ототожнення себе з членами громади; професійна ідентичність відображає усвідомлення себе членом професійної спільноти; структурна функція визначає упорядкованість власного «Я», усвідомлення себе в ролі незалежної, унікальної особистості.

Серед основних характеристик 2 фактору ідентичності студентів варто виділити: активність просторово-діяльнісної ідентичності, що передбачає задоволення власною енергійністю, потенціалом у різних сферах діяльності; активність інтегральна ідентичності визначає динамічність поведінки у часі, й у просторі; валентність інтегральна ідентичності відображає задоволеність собою, самоповагу у будь-який час у різних сферах діяльності.

Для 3 фактору ідентичності студентів визначальними є: діяльне Я, що описує діяльність, пов'язану з інтересами, захопленнями, обраними заняттями; фізичне Я

виявляється в зосередженні на фізичних даних людини, її зовнішності; рефлексивне Я характеризує особистісні властивості, притаманні лише окремій людині.

До властивостей 4 фактору особистісної ідентичності студентів слід віднести: стратегію переважання, що визначає перебільшення ролі однієї провідної ідентичності в особистості; консолідованість просторово-діяльнісної ідентичності відображає силу коливання уявлень про себе в різних сферах діяльності; загальна консолідованість ідентичності характеризує наявність коливань щодо уявлень про себе і в різні періоди життя, і в різних сферах діяльності.

Загалом, факторний аналіз в рамках цього дослідження майже не показав значущих точок дотику між особистісною та соціальною ідентичністю, оскільки всі фактори містять у собі показники окремо соціальної та окремо особистісної ідентичності. Перший та четвертий фактор включає лише показники соціальної ідентичності. Другий та третій фактори охопили показники особистісної ідентичності. Це говорить про те, що феномен ідентичності має свої різновиди, у цьому дослідженні особистісна та соціальна, які несуть різне змістове навантаження. Якщо й існують точки дотику між зазначеними ідентичностями, то вони не є значущими для виділення окремих структурних елементів (факторів) ідентичності.

Здійснюючи порівняльний аналіз факторів соціальної ідентичності та факторів інтегральної (особистісна і соціальна) ідентичності, варто зауважити, що один із факторів співпадає за змістовими характеристиками, а саме: «професійно-налаштований» та «громадсько-спрямований», оскільки і в одному, і в іншому факторам присутня професійна та громадянська ідентичності, що орієнтує особистість на ототожнення себе з соціумом, групою в громадському суспільстві, професійній сфері. Інші фактори соціальної ідентичності не співпадають за змістовим навантаженням із інтегральною ідентичністю.

Порівняльний аналіз факторів особистісної ідентичності та факторів інтегральної ідентичності (особистісна та соціальна) дозволив виявити таку тотожність у змістовому навантаженні факторів: «особистісно-орієнтований»

співпадає за змістом з «родинно-сімейним» фактором. Оскільки і в одному, і в іншому факторах присутні значущі показники активності та валентності просторово-діяльнісної ідентичності, що характеризує прийняття та задоволення собою в знайомій сфері діяльності, яка цінується значущими оточенням, що ґрунтується на родинно-сімейних відносинах.

Отже, емпіричним шляхом було доведено теоретичне припущення розглядати особистісну та соціальну ідентичність розмежовано, як два аспекти інтегрованої ідентичності.

Використовуючи вищезазначені результати, факторного та кластерного аналізу, здійснюючи кореляційний аналіз, використовуючи коефіцієнт кореляції Спірмена, було встановлено статистично значущі зв'язки між типами ПБ та типами особистісної та соціальної ідентичностей (табл. 3.27).

Між типом «професійний» ПБ та типом «освічений» особистісної ідентичності студентів виявлений статистичний зв'язок на рівні ($r=0,423$ при $p \leq 0,01$). Дещо менше між типом «цілеспрямований» ПБ і типом «освічений» особистісної ідентичності ($r=0,303$ при $p \leq 0,01$).

Отже, кореляційний аналіз дозволив з'ясувати, що чим більше особистість студента задоволена в професійній сфері, чим вище рівень прийняття себе, своїх сильних і слабких сторін, тим вище ступінь відчуття, комфорту, задоволеності ПБ у студентів.

Таблиця 3.27

Зв'язок між типами ПБ та типами особистісної й соціальної ідентичності

Типи ПБ	Типи особистісної ідентичності			Типи соціальної ідентичності	
	Освічений	Розважальний	Родинний	Невизначений	Гармонійний
Професійний	0,423**	0,034	0,112	-0,047	0,116
Особистісний	0,065	0,121	0,055	-0,105	0,078
Цілеспрямований	0,303**	0,072	0,074	-0,223*	0,386**

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Здійснюючи кореляційний аналіз, також було встановлено статистично значущі зв'язки між типом «гармонійний» соціальної ідентичності й типом «цілеспрямоване благополуччя» ($r=0,386$ при $p\leq 0,01$). Таким чином, завдяки кореляційному аналізу було з'ясовано, що чим більш гармонійною є особистість студента, тим більшим у нього є прагнення досягти життєвих цілей, побачити перспективи у майбутньому, тим самим відчувати задоволеність собою, своїм життям. Між типом «невизначений» соціальної ідентичності й типом «цілеспрямоване благополуччя» була виявлена зворотна кореляція ($r=-0,223$ при $p\leq 0,05$). Чим більше студенти будуть відчувати невизначеність щодо належності до будь-яких соціальних груп, тим меншою мірою вони будуть прагнути до досягнення власних цілей і тим нижчим буде рівень їхнього психологічного благополуччя.

Ідентичність як предиктор психологічного благополуччя студентів.

Спрямовуючи наше дослідження на вивчення залежності психологічного благополуччя студентів від їх особистісної та соціальної ідентичності, вважаємо за необхідне реалізувати припущення, що особистісна й соціальна ідентичності є предикторами психологічного благополуччя студентів.

З метою виявлення залежності психологічного благополуччя студентів від ступеня консолідованості особистісної ідентичності було застосовано дисперсійний аналіз, який дозволив виявити різницю значень психологічного благополуччя студентів, що належать до групи з консолідованою особистісною ідентичністю та групи з неконсолідованою особистісною ідентичністю (табл. 3.28).

Результати аналізу показали, що між загальним показником психологічного благополуччя студентів групи з консолідованою та групи з неконсолідованою особистісною ідентичністю існують статистично значущі відмінності на рівні $p<0,01$.

Таблиця 3.28

Залежність психологічного благополуччя студентів

від консолідованості особистісної ідентичності

Загальний показник	Ступінь консолідованості особистісної ідентичності		F
	Не консолідованість	Консолідованість	
Психологічне благополуччя студентів	373,72±60,56	429,88±38,80	21,30**

Примітка: ** – $p < 0,01$.

Середні значення психологічного благополуччя студентів групи з неконсолідованою особистісною ідентичністю нижчі (373,72, статистичне відхилення 60,56), ніж значення психологічного благополуччя студентів групи з консолідованою особистісною ідентичністю (429,88 статистичні відхилення 38,80).

Аналіз результатів дослідження показав, що студенти, в яких присутнє колювання уявлень про себе у часі та діяльності особистісної ідентичності мають нижчий рівень психологічного благополуччя, ніж ті студенти, що сильних колювань особистісної ідентичності не мають. Отже, консолідованість особистісної ідентичності є предиктором психологічного благополуччя студентів.

Завдяки дисперсійному аналізу у нашому дослідженні була з'ясована залежність психологічного благополуччя студентів від складності соціальної ідентичності (табл. 3.29).

Таблиця 3.29

Залежність психологічного благополуччя студентів

від складності соціальної ідентичності

Загальний показник	Наявність складності соціальної ідентичності		F
	Нескладність	Складність	
ПБ студентів	375,08±56,17	428,43±88,02	15,52**

Примітка: ** – $p < 0,01$.

Аналіз результатів показав, що між значеннями психологічного благополуччя студентів групи зі складністю та групи з відсутньою складністю соціальної ідентичністю існують статистично значущі відмінності на рівні $p < 0,01$.

Середні значення психологічного благополуччя студентів групи з відсутністю складності соціальної ідентичності нижчі (375,08, статистичне відхилення 56,17), ніж значення психологічного благополуччя студентів групи зі складністю соціальної ідентичності (428,43, статистичні відхилення 88,02). Аналіз результатів дослідження показав, що студенти, в яких виявлена складність соціальної ідентичності мають вищий рівень психологічного благополуччя, ніж ті студенти, в яких складність соціальної ідентичності студентів відсутня. Отже, складність соціальної ідентичності є предиктором ПБ студентів.

Далі у процесі аналізу даних був застосований регресійний аналіз, який дозволив визначити залежність психологічного благополуччя від особистісної та соціальної ідентичності студентів. Залежною змінною у регресійному аналізі було визначено психологічне благополуччя. До незалежних змінних віднесено показники особистісної та соціальної ідентичності (Додаток Д.1).

Результати аналізу показали, що коефіцієнт R-квадрат становить 0,504, тобто регресійна модель описує 50,4 % випадків, коли особистісна та соціальна ідентичності впливають на ПБ. Значення тесту Дарбіна-Уотсона на автокореляцію становить 1,741, тобто близько до 2. Це говорить про непостійні зв'язки між залишками, тобто між відхиленнями спостережуваних значень від теоретично очікуваних. Результати регресійного аналізу статистично значущі.

Рівняння для ПБ представлено таким чином:

ПБ студентів = 349,377 – 1,049 * загальна консолідованість особистісної ідентичності + 1,031 * професійна ідентичність + 5,826 * діяльне Я + 0,758 * громадянська ідентичність.

Представлене рівняння свідчить про наступне:

- ПБ студентів тим вище, чим меншими є коливання їхнього образу-Я як у різних часових перспективах, так і у різних сферах діяльності;
- чим більш позитивною та консолідованою буде професійна ідентичність, тим вищий рівень ПБ будуть мати студенти;
- чим більшою мірою студенти будуть задоволені власною діяльністю, чим кращою буде зосередженість на собі, дипломатичність, вміння контролювати свій

емоційний стан, тим більш психологічно благополучними будуть відчувати себе студенти;

- чим позитивнішою та гармонійнішою буде громадянська ідентичність студентів, тим більш ПБ будуть студенти.

Всі ці параметри особистісної та соціальної ідентичностей є чинниками психологічного благополуччя студентів. Дані результати співпадають з результатами С. Хаслам, Д. Джеттен, Т. Постмес, К. Хаслам, які наголошують, що соціальна ідентичність є сильним предиктором благополуччя [237]. Дані Л. Кулікова співпадають з нашими, де автор підкреслює значущість психологічних чинників: відчутті цілісності, спільності, внутрішньої гармонії та рівноваги для ПБ особистості [109].

3.7. Рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів

Проблема розвитку ПБ, особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді – складний процес, який передбачає не лише уявлення та усвідомлення майбутніми фахівцями сутнісних особливостей представлених явищ, але й становлення важливих особистісних властивостей і характеристик. Слід зазначити, що даний процес буде успішний за умови застосування форм та методів, спрямованих як на розвиток особистісного потенціалу, так і на становлення психологічного благополуччя, особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді.

Вивчаючи досвід науковців (С. Башкатов [14], Ван Сяо Лун [26], Л. Козьміна [94], Я. Павлоцька [153], А. Сергєєва [182] та інші), була виокремлена низка форм та методів, що ефективно впливають на розвиток досліджуваних явищ. Серед форм становлення ПБ, особистісної та соціальної ідентичності студентів найбільш вдалими, з позиції науковців, є: тренінги, спецкурси, навчально-тренувальні заняття, навчальні курси, групова робота, індивідуальна робота, ведення психологічного щоденника, домашнє завдання; серед методів визначено: методи арт-терапії, музикотерапії, когнітивної терапії, методи гештальт-терапії,

казкотерапії, тілесно-орієнтованої психотерапії, аутогенне тренування техніки позитивних вчинків.

ПБ студентів – це процес цілеспрямованого, систематичного впливу на особистісні характеристики студентів, метою якого є позитивне функціонування, відчуття задоволеності особистості в навчально-професійній діяльності. Для ефективного розвитку ПБ студентів варто слідувати рекомендаціям щодо підвищення рівня досліджуваного явища, які призначені спеціалістам установ, закладів освіти, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців. У даних рекомендаціях терміни та визначення слід застосовувати в такому значенні:

Психологічне благополуччя студентської молоді – інтегральна сукупність психологічних властивостей студентів, що обумовлена комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, які сприяють позитивному функціонуванню особистості у процесі навчально-професійної діяльності.

Особистісна ідентичність включає в себе набір рис та інших індивідуальних характеристик, які відрізняються постійністю та дозволяють зберігати цілісність власного Я, незважаючи на зміну окремих його компонентів у часі та різних сферах діяльності.

Соціальна ідентичність – характеризується, як переживання та усвідомлення своєї належності до соціальних груп, спільнот.

ПБ студентів розвивається під впливом психологічних умов і соціальних чинників. На рівень ПБ студентів впливають соціально-економічні, соціокультурні, біологічні, психологічні, духовні, педагогічні чинники. Визначення точного внеску окремих чинників у підвищення рівня ПБ студентів нерідко є досить важким завданням, яке ускладнюється значною кількістю обумовлених ними ефектів, багато з яких можуть зустрічатися без впливу цих чинників. У той же час, результати проведеного належним чином спланованого дослідження показали, що ПБ студентів має деяку залежність від особистісної та соціальної ідентичності, що дозволяє вважати ці явища чинниками ПБ.

Детальний аналіз результатів дослідження показав, що в ПБ найбільш потребують підвищення рівня такі його складові, як: прагнення досягти життєвої

мети, бажання досягти успіхів у майбутній професії, усвідомлення сенсу життя (мотиваційно-ціннісний компонент), ставлення до себе (афективний компонент), наявність самостійності, здатність до саморозвитку, спроможність управляти оточенням (конативний компонент).

Також формування окремих складових особистісної та соціальної ідентичності студентів сприятиме підвищенню рівня ПБ майбутніх фахівців.

Ефективне підвищення рівня ПБ студентів може бути реалізоване через покращення параметрів особистісної ідентичності студентів:

- розвиток стабілізації Я образу студентів, тобто його консолідація як у часі, так і просторі. Необхідно працювати зі стабілізацією образу-Я студентів у різних часових перспективах та в різних сферах життя. Це може відбутися шляхом усвідомлення індивідуальних механізмів, що проходить в груповій роботі й призводить до самототожності, формування активності щодо побудови ідентичності можливої її трансформації та як наслідок формування консолідованості ідентичності;
- формування вміння зосереджуватись на собі, розвиток стриманості та дипломатичності, вміння працювати з власним напруженням, зберігати емоційну стійкість. Для цього безліч вправ для вибору, можна застосовувати вправи на кшталт «Внутрішній спостерігач», «Зони усвідомлення», «Психологічна скульптура», «Фантом», «Якщо я погода, то яка...», «Рефлексія тут і тепер», «Чарівний магазин», «Техніка метафоричного висловлення почуттів», «Вербалізація емоцій», психогімнастичні вправи, дихальні вправи тощо;
- робота зі зниження тривожності та переживань щодо себе, формування визначеності та упорядкованості власного Я студента, усвідомлення своєї незалежності, унікальності, підвищення відчуття власної гідності студентів. Слід підбирати вправи на покращення емоційного тону та розвиток навичок оптимістичного сприйняття реальності. Доречно використовувати вправи такі, як «Водоспад», «Слухаємо себе», «Налаштування на позитивний емоційний стан», «Репетиція», «Уявне тренування», «Моє життя в моїх руках», «Переформування», релаксаційні комплекси, дихальні вправи тощо;

- розвиток вміння студентів створювати гармонійність між цінностями, переконаннями та обов'язками, вирішення внутрішніх конфліктів. Доречні вправи на розвиток рефлексії, вправа «Герб», «Будинок моєї мрії», «Лист з майбутнього», «Хочу-повинен», «Прохання до себе» тощо;
- робота з усвідомленням цілей, вироблення певної стратегії поведінки, що сприятиме їх досягненню, самомотивованістю. Можна застосовувати вправи на кшталт «Девіз», «Самоконтроль», «Дерево прийняття рішень», «Золота рибка» тощо;
- формування здатності у студентів розпізнавати потенціал у вигляді майбутніх можливостей та альтернативних виборів, виховання конгруентності студента між усвідомленням себе теперішнього й майбутнього. Можна використовувати вправи подібні до: «Лінія часу», «Лінія професійного цілепокладання», «Техніка SMART», «Смисло-життєві орієнтації», «Життєвий простір», Кроки до успіху;
- формування зменшення зовнішнього локусу контролю, що сприятиме збільшенню впевненості у самоконтролі власного життя, підвищення сумлінності, що сприяє організованому й планомірному вирішенні задач також покращуватиме їх ПБ;
- формування впевненості в собі, підвищення ступеня задоволеності власним соціальним статусом, рівнем самостійності та незалежності у часі та у різних сферах діяльності. Можна застосовувати вправи такі як, «Загадка семи мудреців» тощо;
- підвищення рівня задоволеністю собою та власним соціальним статусом студентів, прийняття та любові до себе, незалежності та впевненості у собі. Доречним є застосування вправ таких як «Ресурси особистості», «Колодязь, що вичерпався» та ін..

Для соціальної ідентичності, мова йде про:

- формування позитивності, гармонійності та узгодженості, в першу чергу, професійної та громадянської ідентичності, а також етнічної й сімейної ідентичності. Можуть використовуватись такі вправи, як: «Моя професія, мій вибір», «Професійна ідентичність», «Мої потреби», «Я майбутній спеціаліст»,

- «Людина на своєму місці», «Процес навчання», «Моя спеціальність», «Лист історичному персонажу», «Пастки», «Професійна самопрезентація» тощо;
- необхідно сприяти формуванню у молоді складності соціальної ідентичності для підвищення рівня ПБ студентів, коли домінуючою когнітивною стратегією є злиття, що свідчить про одночасну інтеграцію та диференціацію ознак, цінностей, певних норм декількох значущих груп до яких вони себе відносять.

Отже, необхідно формувати в студентів почуття ідентичності, шляхом розвитку рівня активності особистості з побудови власної ідентичності. Потрібно сприяти усвідомленню необхідності вирішення внутрішньо-особистісних конфліктів та прийняття власних рішень, позбавлення сумнівів щодо себе та власних дій. Також необхідно сприяти формуванню особистісно-смісловій визначеності щодо себе, здатності об'єднувати навіть усвідомлені різноманітні ідентифікації. Сприяти формуванню певного балансу та цілісності образу Я студентів, стабілізації емоційного стану. Покращення всіх цих характеристик ідентичності студентів підвищуватиме рівень їх ПБ.

Представлені вище взаємозв'язки та залежності характеризують основні точки дотику, від динаміки яких залежить рівень ПБ студентів. Тому і формувальні аспекти мають бути спрямовані на становлення саме тих властивостей ідентичності, які більшою мірою впливають на ПБ студентів. Зважаючи на виявлені чинники досліджуваного явища, припускаємо, що успішність формування цього процесу в освітніх навчальних закладах зумовлена ефективною діяльністю викладачів та оточення. Слід зазначити, що викладачі та оточення мають діяти, зосереджуючись у роботі на таких принципах: єдності свідомості, діяльності, розвитку психіки в діяльності, науковості, системності, активності в навчанні та розвитку, детермінізму, доступності, задоволення, рефлексії. Серед основних психологічних умов підвищення рівня ПБ студентів найбільш важливими є: наявність високого рівня особистісної та соціальної ідентичності у викладачів, оточення; організація викладачами систематичних взаємодій зі студентами у процесі проведення освітніх занять із метою розвитку позитивного змісту, підвищення рівнів вищезазначених складових особистісної та соціальної

ідентичності; систематичне проведення викладачами низки виховних, розвивальних заходів задля підвищення рівня самооцінки, самоповаги, соціального статусу студентів, значущості для професійної, громадянської та етнічної груп; неухильне демонстрування викладачами, оточенням своєї поваги, толерантності до особистості студентів, їх життя, цінностей, бажань, прагнень, спроб самоствердитися; систематичне моделювання викладачами та оточенням ряду розвивальних, виховних ситуацій, що активізують прояви особистісної та соціальної ідентичності, сприяючи розвитку та підвищенню рівнів складових ПБ студентів.

Здійснювати психологічний розвиток компонентів ідентичності та завдяки цьому підвищувати рівень ПБ особистості, доцільно за допомогою тренінгової групи. Саме в умовах тренінгової групи, відбувається розвиток, окрім інших важливих аспектів, рефлексії та самоконструювання як важливих стратегій розвитку ідентичності. Розвиток рефлексії в різних напрямках сприяє наповненості різних структурних компонентів ідентичності певними характеристиками, що сприяють досягненню гармонійної ідентичності й ПБ особистості.

Зазначені вище умови успішно діють у випадку застосування у практичну діяльність викладачів програми розвитку та підвищення рівня ПБ студентів, яка має містити низку розвивальних засобів, методів та форм роботи, що активізують механізми особистісної, соціальної ідентичності та сприяють збільшенню обсягу знань студентів про себе, свої можливості, потенціал, підвищенню усвідомлення себе у просторі та часі, належності до спільнот, позитивному ставленню до себе, свого минулого, до різних сфер діяльності, оточення, збільшенню задоволення, насолоди від навчання, саморозвитку, самоствердження.

Отже, розвиток ПБ студентів залежить від впливу цілеспрямованої діяльності викладачів і оточення на психологічні механізми особистісної та соціальної ідентичності [50].

Висновки до третього розділу

1. За результатами емпіричного дослідження констатовано, що більшість студентів належить до середнього рівня сформованості ПБ студентів і його окремих компонентів. Найбільш сформованим є гносеологічний компонент, який характеризується розумінням сутності ПБ та знанням специфіки майбутньої професії. Найменш сформованим є конативний компонент, тобто студенти сприймають себе залежними, не достатньо здатними до саморозвитку й не спроможними керувати оточенням. Більшість студентів належить до типу «цілеспрямоване благополуччя». Це ті студенти, що відчуватимуть психологічне благополуччя тоді, коли будуть упевнені, що їхні цілі досягнуті. Дещо менше студентів відноситься до типу «професійне благополуччя», у таких студентів наявна стійка зосередженість на професійній сфері, її проблемах та можливостях їх вирішення, відсутня спрямованість на розвиток власної особистості. Ще менше студентів належить до типу «особистісне благополуччя», такі студенти відчують благополуччя за умови задоволення особистісних потреб, чітко розуміють, що потрібно для власного ПБ, охоплюють своєю увагою особистісну сферу життя для відчуття його повноти та успішності.

2. На основі аналізу емпіричних даних було з'ясовано, що різні параметри особистісної ідентичності студентська молодь актуалізує по-різному: найбільш актуалізованими компонентами є «рефлексивне- та перспективне Я», в той час як «фізичне-, комунікативне- та діяльнісне Я», актуалізовані найменше. При цьому, інші характеристики особистісної ідентичності для більшості студентів є позитивними та збалансованими: так для більшості студентів притаманна висока самооцінка й самоповага, як у різних сферах діяльності, так і у різних часових вимірах. Більше половини студентів задоволені власною активністю, ініціативністю, енергійністю, власним соціальним статусом та впевненістю в собі, як у просторі так і у часі. Більшість студентів характеризується стабільністю образу власного Я, що не залежить ні від часових, ні від діяльнісних характеристик. Проте, інша половина досліджуваних має певні коливання щодо уявлень про себе, образ Я змінюється й залежить від роду та сфери діяльності, що потребує більшої уваги до

цього факту. Ступінь консолідації темпоральної ідентичності є нижчим в порівнянні з просторово-діяльнісною ідентичністю, тобто різниця між образами-Я в часі є помітнішою, ніж різниця між образами-Я в різних сферах життя.

Серед функцій ідентичності студентів найбільш сформованою є самоконтролююча, що свідчить про достатньо високий локус контролю та сумлінність студентів, найменш розвиненою – структурна функція, що свідчить про недостатню визначеність та упорядкованість власного «Я», усвідомлення себе в якості незалежної та унікальної особистості.

Визначено типи особистісної ідентичності – «родинний», «освічений», «розважальний». Найбільша кількість студентів належать до типу «освічений», такі студенти розуміють необхідність отримання гарної освіти, думають про майбутнє та сім'ю.

3. Констатовано, що у половини студентів наявний середній рівень позитивності соціальної ідентичності. Найбільш позитивною є сімейна ідентичність, дещо менш позитивною є професійна, а найменш – релігійна. Такий розподіл можна пояснити різним ступенем однозначності ставлення до різних соціальних груп студентів – найбільш однозначним є ставлення до сімейної та професійної спільноти, найменш однозначним – до релігійної.

Для різних видів соціальної ідентичності найбільш та найменш виражені параметри соціальної ідентичності різні: так для громадянської, сімейної, етнічної та релігійної найбільш вираженим параметром є сам факт ідентифікації себе з групою, лише для професійної – суто емоційний критерій, який характеризується задоволеністю від належності до обраної професійної спільноти. Найменш вираженим показником для сімейної, етнічної та релігійної ідентичності є бажання залишатися членом групи, що можна пояснити наявністю прагнень до певних трансформацій. Для громадянської ідентичності – важливість відчуття належності до спільноти, а для професійної – прояв у поведінці професійної ідентичності;

Виявлено домінування когнітивної стратегії злиття, що свідчить про складність соціальної ідентичності студентства. Визначено типи соціальної

ідентичності («гармонійний» та «невизначений») і показано, що ці типи розподілені приблизно порівну.

4. Особистісна й соціальна ідентичність взаємопов'язана з психологічним благополуччям студентів. Найсильніший зв'язок ПБ спостерігається з професійною, громадянською, дещо менший – з етнічною та сімейною ідентичністю, в той час як релігійна ідентичність має слабку зворотну кореляцію з ПБ у студентів. Тобто, чим позитивнішою та гармонійною є професійна, громадянська, етнічна та сімейна ідентичність студентів, тим вище рівень ПБ вони мають.

– Дослідження когнітивних стратегій, які використовують студенти при формуванні соціальної ідентичності показало, що з ПБ вони пов'язані наступним чином: стратегія злиття має найбільш виражений зв'язок з ПБ, в той час як стратегія переважання пов'язана з ПБ негативно. Стратегії перетинання й подрібнення з ПБ не пов'язані.

Між особистісною ідентичністю та ПБ були зафіксовані наступні зв'язки:

– найбільш виражений зв'язок з ПБ має такий показник особистісної ідентичності, як ступінь її консолідованості, останній стосується як консолідованості особистісної ідентичності взагалі, так і її складових – темпоральної та просторово-діяльній ідентичності. Проте зв'язок з консолідованістю темпоральною ідентичністю дещо виразніший, ніж зв'язок з консолідованістю просторово-діяльній ідентичності, тобто стабільність Я образу студентів у різних часових перспективах більшою мірою пов'язана з ПБ студентів, ніж стабільність Я в різних сферах діяльності. ПБ статистично значущо пов'язане також з усіма факторами інтегрованої особистісної ідентичності, проте зв'язок з фактором потентність є суттєвішим, ніж зв'язок з факторами активності та валентності.

– ПБ студентів пов'язане з Діяльним-, Комунікативним- та Рефлексивним Я, дещо слабші але значущі зв'язки виявлені з Фізичним-, матеріальним- та Перспективним-Я.

– Виявлено, що всі функції особистісної ідентичності мають статистично значущі взаємозв'язки з ПБ студентів, причому, найбільший зв'язок ПБ студентів встановлено зі структурною функцією. Тобто, чим визначеним та упорядкованим буде власне Я, усвідомлення себе в якості незалежної та унікальної особистості, чим більшою буде гармонійність між цінностями, переконаннями та обов'язками особистості, цілеспрямованість та самомотивованість тим вищі показники ПБ будуть мати студенти і навпаки.

– Встановлені зв'язки між типами ПБ та типами особистісної й соціальної ідентичностей студентів. Найбільш тісний зв'язок встановлено між типом особистісної ідентичності «освічений» та типами ПБ «професійний» і «цілеспрямований». Також між типом «гармонійний» соціальної ідентичності й типом «цілеспрямоване благополуччя».

– Виявлено, що особистісна та соціальна ідентичності є предикторами ПБ у студентів.

5. Результати дослідження дозволили сформулювати рекомендації щодо підвищення рівня ПБ студентів: прагнення досягти життєвої мети, бажання домогтися успіхів у майбутній професії, усвідомлення сенсу життя (мотиваційно-ціннісний компонент), ставлення до себе (афективний компонент), наявність самостійності, здатність до саморозвитку, спроможність керувати оточенням (конативний компонент). Покращення ПБ може бути реалізоване за умови підвищення рівня складових особистісної та соціальної ідентичності. Необхідно особливу увагу приділяти формуванню таких параметрів особистісної ідентичності як: консолідованості (насамперед – темпоральній), функціям (особливо – структурній), складовим (в першу чергу – «діяльному-Я»). Для оптимізації ПБ не менше значення мають також формування позитивності професійної й громадянської ідентичності та навчання когнітивній стратегії злиття для розвитку інтегрованої соціальної ідентичності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальше її дослідження може здійснюватися у напрямках поглибленого аналізу особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя та особистісної,

соціальної ідентичностей на різних етапах онтогенезу, формування психологічного благополуччя особистості з урахуванням впливу різноманітних чинників тощо.

Матеріали третього розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора: [52,53, 55, 63, 151].

У третьому розділі використані літературні джерела, що знаходяться у списку використаних джерел під номерами: [50, 55, 63, 79, 94, 106, 125, 133, 151, 161, 171, 189, 221, 247, 251, 253].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми взаємозв'язку психологічного благополуччя з їх особистісною та соціальною ідентичностями (на прикладі студентської молоді, по відношенню до яких предмет дослідження розкривається найбільш показово), що виявляється в розкритті змісту, структури психологічного благополуччя та особистісної й соціальної ідентичностей. В якості досліджуваних обрано представників студентської молоді, по відношенню до яких предмет дослідження розкривається найбільш показово.

Результати емпіричного дослідження дають підстави для таких висновків:

1. У трактуванні психологічного благополуччя особистості виокремлюються аксіологічний, функціональний, психофізіологічний, емотивний, системний, середовищний підходи. Психологічне благополуччя студентської молоді – це інтегральна сукупність психологічних властивостей студентів, що обумовлена комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників, які сприяють позитивному функціонуванню особистості в процесі навчально-професійної діяльності.

Особистісна ідентичність містить набір рис та інших індивідуальних характеристик, що відрізняються постійністю та дозволяють зберігати цілісність власного Я, незважаючи на зміну окремих його компонентів у часі та різних сферах діяльності. Соціальна ідентичність характеризується як переживання та усвідомлення своєї належності до соціальних груп, спільнот. До основних видів соціальної ідентичності віднесено: громадянську, професійну, сімейну, релігійну, етнічну ідентичності.

2. У структурі психологічного благополуччя студентів пропонуємо виділяти такі компоненти: гносеологічний, мотиваційно-ціннісний, афективний, конативний. Критеріями сформованості психологічного благополуччя студентів виступають: психологічна грамотність, цінність благополуччя, переживання благополуччя, успішна діяльність. Найбільш сформованим є гносеологічний компонент, який характеризується розумінням сутності психологічного

благополуччя та знанням специфіки майбутньої професії. Найменш сформованим є конативний компонент, такі студенти сприймають себе залежними, недостатньо здатними до саморозвитку й неспроможними керувати оточенням.

3. У студентської молоді виявлено переважання середнього рівня сформованості психологічного благополуччя. Більшість належить до типу «цілеспрямоване благополуччя». Це ті студенти, що відчують психологічне благополуччя, коли упевнені, що їхні цілі досягнуті. Дещо менше студентської молоді належить до типу «професійне благополуччя», у них наявна стійка зосередженість на професійній сфері, її проблемах та можливостях їх вирішення, відсутня спрямованість на розвиток власної особистості. Ще менше студентів належить до типу «особистісне благополуччя», такі студенти відчують благополуччя за умови задоволення особистісних потреб, чітко розуміють, що потрібно для власного психологічного благополуччя, охоплюють своєю увагою особистісну сферу життя для відчуття його повноти та успішності.

З'ясовано, що різні параметри особистісної ідентичності студентська молодь актуалізує по-різному: найбільш актуалізованими компонентами є «рефлексивне- та перспективне Я», у той час як «фізичне-, комунікативне- та діяльне Я», актуалізовані найменше. Більшість студентів характеризується стабільністю образу власного Я, що не залежить ні від часових, ні від діяльнісних характеристик, при цьому ступінь консолідації темпоральної ідентичності є нижчим в порівнянні з просторово-діяльнісною ідентичністю, тобто різниця між образами-Я в часі є помітнішою, ніж різниця між образами-Я в різних сферах життя. Найбільш сформованою є самоконтролююча функція ідентичності, що свідчить про достатньо високий локус контролю та сумлінність студентів, найменш розвиненою – структурна функція, що свідчить про недостатню визначеність та упорядкованість власного «Я», недостатнє усвідомлення себе в якості незалежної та унікальної особистості. Визначено типи особистісної ідентичності – «родинний», «освічений», «розважальний». Найбільша кількість студентської молоді належить до типу «освічений», такі студенти розуміють необхідність здобуття гарної освіти для майбутньої кар'єри.

Констатовано, що в половини студентів високий рівень позитивності соціальної ідентичності. Найбільш позитивною є сімейна ідентичність, дещо менш позитивною є професійна, а найменш – релігійна. Такий розподіл можна пояснити різним ступенем однозначності ставлення до різних соціальних груп студентів – найбільш однозначним є ставлення до сімейної та професійної спільноти, найменш однозначним – до релігійної. Для різних видів соціальної ідентичності найбільш та найменш виражені параметри соціальної ідентичності різні: так для громадянської, сімейної, етнічної та релігійної найбільш вираженим параметром є сам факт ідентифікації себе з групою, для професійної – суто емоційний критерій, який характеризується задоволеністю від належності до обраної професійної спільноти. Виявлено домінування когнітивної стратегії злиття, що свідчить про складність соціальної ідентичності студентства. Визначено типи соціальної ідентичності («гармонійний» та «невизначений») і показано, що студенти розподілилися між цими двома типами майже порівну.

4. Виявлені взаємозв'язки між різними параметрами особистісної та соціальної ідентичності з одного боку, й психологічним благополуччям з іншого. Найбільш значущі зв'язки встановлено з консолідованістю особистісної ідентичності, зі стабільністю образу-Я студентів у часі та просторі; зі структурною функцією ідентичності, зі структурованістю та визначеністю власного Я студентів; з професійною та громадянською ідентичністю, зі ступенем їх позитивності та узгодженості.

Установлено, що особистісна та соціальна ідентичність є предикторами психологічного благополуччя студентів. Консолідованість Я-образу в часі та просторі; діяльне Я, задоволеність власною діяльністю, дипломатичність та вміння контролювати свій емоційний стан; позитивність професійної та громадянської ідентичності, а також складність соціальної ідентичності є тими параметрами особистісної та соціальної ідентичності, що впливають на психологічне благополуччя студентів.

5. Запропоновані рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів. У першу чергу необхідно покращувати рівень наступних

складових психологічного благополуччя студентів: прагнення досягти життєвої мети, бажання домогтися успіхів у майбутній професії, усвідомлення сенсу життя (мотиваційно-ціннісний компонент), ставлення до себе (афективний компонент), наявність самостійності, здатність до саморозвитку, спроможність управляти оточенням (конативний компонент). Покращення психологічного благополуччя може бути реалізоване за умови підвищення рівня складових особистісної та соціальної ідентичності. Необхідно особливу увагу приділяти формуванню таких параметрів особистісної ідентичності, як консолідованості (насамперед темпоральній), функціям (особливо структурній), складовим (у першу чергу «діяльному Я»). Для оптимізації психологічного благополуччя не менше значення має також формування позитивності професійної й громадянської ідентичності та навчання когнітивній стратегії злиття для розвитку інтегрованої соціальної ідентичності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальше її дослідження може здійснюватися в напрямках поглибленого аналізу особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичностями на різних етапах онтогенезу, формування психологічного благополуччя особистості з урахуванням впливу різноманітних чинників тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальше її дослідження може здійснюватися в напрямках поглибленого аналізу особливостей взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичностями на різних етапах онтогенезу, формування психологічного благополуччя особистості з урахуванням впливу різноманітних чинників тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: учебник и практикум для академического бакалавриата: 2-е изд. испр. и доп. Москва: Юрайт, 2014. 811с.
2. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. Москва: Педагогика, 1980. Т. 2. 287 с.
3. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. Москва: Педагогика, 1972. 192 с.
4. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. СПб.: Питер, 2001. 288 с.
5. Андреева Г. М. К вопросу о кризисе идентичности в условиях социальных трансформаций. *Психологические исследования*. 2011. №6 (20). С. 14-18.
6. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений. Москва: Аспект Пресс, 2007. 363 с.
7. Аргайл М. Психология счастья. Москва: Прогресс, 1990. с.336.
8. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах: освіта регіону, 2010. №1. С. 97-101.
9. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание, управление. Москва: Политиздат, 1981. 250 с.
10. Бабчинська О. І., Мідляр А. К. Самоменеджмент як складова професійного розвитку персоналу. *Ефективна економіка*, 2016. № 9. С. 26-28.
11. Баранов Е. Г. Формирование самостоятельности личности: ежегод. Рос. психолог. общества: матер. 3-го Всерос. съезда психологов. СПб.: С.-Петербург. ун-та, 2003. Т.1. С. 289–293.
12. Батулин Н. А., С. А. Башкатов, Н. В. Гафарова Теоретическая модель личностного благополучия. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2013. № 4. С. 4-14.
13. Бахарева Н. К. Субъективное благополучие как системообразующий фактор толерантности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Дальнев. инст. психол. и психоан. Хабаровск, 2005.150 с.

14. Башкатов С. А. Разноуровневые факторы личностного благополучия: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01/ Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2013. 179 с.
15. Башкатов С. А. Разноуровневые факторы личностного благополучия: автореф. дис. ... канд. псих. наук. Челябинск, 2013. 26 с.
16. Белоножко А. В. Теоретические и практические подходы к изучению проблемы психологического благополучия личности. *Научные труды SWORLD*, 2014. Т. 15. № 3. С. 19-22.
17. Бенко Е. В. Специфика субъективного благополучия в разных фазах нормативного кризиса развития личности. Интернет журнал. *Мир науки*, 2016. Т.4. № 3. URL: <http://mir-nauki.com/PDF/05PSMN316.pdf> (дата звернення: 16.06.2017).
18. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
19. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія. Київ: Атіка, 2008. 684 с.
20. Блінова О. Є. Трудова міграція населення України у соціально-психологічному вимірі: монографія. Херсон: РІПО, 2011. 486 с.
21. Большаков В. Ю. Общество и политика: современные исследования, поиск концепций. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2000. 510 с.
22. Борисюк А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.05 / Прикарпат. націонал. унів -т імені В. Стефаника. Київ, 2011. С. 10.
23. Борисюк А. С. Ставлення до себе як до професіонала (модифікація опитувальника). *Наукові записки. Сер. : Психологія і педагогіка* . 2010. Вип. 14. С. 76-88
24. Бочарова Е. Е. Взаимосвязь ценностных ориентаций, стратегий поведения и субъективного благополучия личности: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.05. / Педагог.инст. Саратовского госуд-го унив-та им. Н. Г. Чернышевского. Саратов, 2005.160 с.
25. Буцацкая М. В. Психологическое благополучие работающих женщин: монография. Москва: Аванглион-принт, 2013.166 с.

26. Ван Сяо Лун Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя студентів з Китаю: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Націонал. унів-т імені В. Н. Каразіна, Харків, 2016. 18 с.
27. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посіб. /Київ: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
28. Виноградський М. Д., Шканова О. М. Організація праці менеджера: навч. посіб. / Київ, 2002. 518 с.
29. Винославська О. В., Бреусенко-Кузнєцов О. А., Зливков В. Л. та ін. Психологія: навч. посіб. / за ред. О. В. Винославської. Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. 352 с.
30. Вікова психологія / за науков. ред. Г. С. Костюка. Київ, 1976. 273 с.
31. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська З. В. Огороднійчук Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
32. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
33. Водопьянова Н. Е., Лебедева Г. Г. Динамика психологического благополучия студентов медицинского вуза в процессе их профессионализации. *Психосоциальная адаптация в трансформирующемся обществе: социализация субъекта на разных этапах онтогенеза: материалы IV Междунар. науч. конф. (Минск, 21-22 мая 2015 г.)* Минск: БГУ, 2015. С. 91-93.
34. Водяха С. А. Креативная идентичность старшеклассников как предиктор психологического благополучия. *Педагогическое образование в России*. Москва, 2014. № 7. С. 106-108.
35. Водяха С. А. Предикторы психологического благополучия студентов. *Педагогическое образование в России*. Москва, 2013. № 1. С. 70-74.
36. Ворона О. А. Роль личностных особенностей в профессиональной деятельности оперативного персонала энергетической отрасли. *Гуманитарный вектор*. Москва, 2012. № 1 (29). С. 225-234.
37. Воронина А. В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04 / Томский госуд. унив-т. Томск, 2002. 220 с.

38. Галян І. М. Психологічне благополуччя як виразник екзистенційної сповненості майбутніх педагогів. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: Талком, 2016. Т. XIX : Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія, вип. 9. С. 132–139.
39. Гнатенко П. І., Павленко В. М. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз. Київ: Пресс, 1999. 466 с.
40. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. Львів, 2015. Вип. 6. С. 60–69.
41. Гоффман І. Представление себя другим в повседневной жизни. Москва, 2000. 304 с.
42. Грибенко І. В. Когнітивний та емоційний компоненти самоідентифікації в межах соціальної ідентичності особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ, 2010. Вип. 24 (27). С. 147–156.
43. Григоренко Е. Ю. Психологическое благополучие студентов и определяющие его факторы. *Проблемы развития территории*. Челябинск, 2009. Т. 2. № 2 (48). С. 98–105.
44. Гринів О. М. Конструктивне подолання життєвих криз як детермінанта психологічного благополуччя особистості в ранній дорослості. *Психологія особистості*: науковий теоретико-методологічний і прикладний журнал. Івано-Франківськ, 2013. № 1(4). С. 173–179.
45. Грисенко Н. В., Батаєва К. Ю. Роль різних форм благополуччя у задоволеності шлюбом осіб зрілого віку. *Вісник Дніпропетровського університету*. Дніпропетровськ. 2016. Вип. 22. С. 51–61.
46. Гришина Н. В. Психологическое благополучие в экзистенциальном понимании: эмпирические особенности. *Психологические исследования*. 2016. Т. 9. № 48. URL : <http://psystudy.ru/index.php/num/2016v9n48/1312-grishina48.html> (дата звернення: 04.07.2016).
47. Губеладзе І. Г. Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інст. соціал. та політ. психології. Київ, 2012. 16 с.

48. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір: монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 543 с.
49. Данильчан О. Г., Тараненко В. М. Філософія. Москва, 2005. 512 с.
50. Джаббарова Л. В. Рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів. *«Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення»*: Міжнародна науково-практична конференція. (Київ, 3-4 травня. 2019). Київ, 2019. С. 87 – 91.
51. Джаббарова Л.В. Аналіз поняття «ідентичність». *Актуальні питання психології та педагогіки: наукові дискусії*: матеріали наук.-практ. конф., (Харків, 9-10 верес. 2016). Харків, 2016. С. 78 – 80.
52. Джаббарова Л.В. Взаємозв'язок психологічного благополуччя з особистісною ідентичністю у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2017. Вип. 7, С. 45-50.
53. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2016, Вип. 6, С. 46-50.
54. Джаббарова Л. В. Теоретичний аналіз досліджень особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2016. Вип. 3, С. 34-38.
55. Джаббарова Л. В. Дослідження структури психологічного благополуччя студентської молоді. *Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної психології»*. Запоріжжя, 2018. Вип. 1, С. 10-15.
56. Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з ідентичністю у студентської молоді. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2018. С. 91-93.

57. Джаббарова Л. В. Проблема психологічного благополуччя сучасної студентської молоді. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід*: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конфер. (Харків, 23-24 жовтня 2015 р.). Харків: ХНПУ, 2015. – С. 12-14.
58. Джаббарова Л. В. Складність соціальної ідентичності. *Сучасна психологія та педагогіка: від теорії до практики*: матер. всеукр. наук.-практ. конференції. (Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 65-68.
59. Джаббарова Л. В. Темпоральні аспекти особистісної та соціальної ідентичності. *Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки*. Міжнародна науково-практична конференція. (Люблін, 20-21 жовтня 2017 р.), Люблін, Республіка Польща, 2017. С.151-154.
60. Джаббарова Л. В. Феномен ідентичності в сучасній психології. *Actual questions and problems of development of social sciences: International scientific – practical conference Conference Proceedings* (Kielce, June 28-30 2016), Kielce: Holly Cross University, 2016. С. 133-136.
61. Джаббарова Л. В. Функції ідентичності та засіб їх вивчення. *Інноваційні наукові дослідження в сфері соціології, психології та політичних наук*: матер. міжн. наук.-практ. конференції. (Sladkovicovo, 10-11 marec 2017 р.). Sladkovicovo, Slovak Republik. С. 61-64.
62. Джаббарова Л. В. Основні підходи до психологічного благополуччя. *Психологія національної безпеки і благополуччя особистості: матер. I міжн. наук.-практ. конференції*. (Львів, 14-15 березня 2019 р.). Львів, 2019. С. 54-56.
63. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентів. *Теорія і практика сучасної психології*: зб. наук. праць. 2019. №1. С. 44-48.
64. Дмитренко О. Ю. Корекційна програма тренінгової форми: «Гендерна ідентичність як чинник психологічного благополуччя студентської молоді». *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць. 2014. Вип. 26. С. 143-160.

65. Дружинович О. Б. Забезпечення психологічного комфорту учнівської молоді. *Профтехосвіта*: зб. наук. праць. 2016. № 12. С. 16–20.
66. Дубовик Ю. Б. Исследование психологического благополучия в пожилом и старческом возрасте. *Психологические исследования*: электрон. науч. журн. 2011. № 1 (15). URL: <http://www.psystudy.ru/index.php/num/2011n1-15/433-dubovik15.html> (дата звернення: 14.04.2016).
67. Духневич В. М. Психологічне благополуччя професіонала як умова його ефективної діяльності (на прикладі професії психолога): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Київський націон. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2002. – 197 с.
68. Емельянова Т. П. Психологическое благополучие и социальные представления о жизни в мегаполисе. *Знание. Понимание. Умение*. 2015. № 1. С. 213–223. DOI: 10.17805/zpu.2015.1.20.
69. Замятина А. А. Взаимосвязь показателей адаптационного потенциала и психологического благополучия студентов: научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 13. С. 4101–4105. URL: <http://e-koncept.ru/2015/85821.htm>. (дата звернення: 16.06.2016).
70. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник, Київ: Либідь, 2002. 304 с.
71. Захарко О. О. Ставлення до улюбленої діяльності у вільний час та психологічне благополуччя студентської молоді. *Психологічні перспективи*. Луцьк, 2009. Вип. 13. С. 133 – 140.
72. Захарук Н. Ю. Мотиваційні тенденції професійного вибору та професійного становлення майбутніх лікарів м. Чернівці. URL: http://www.rusnauka.com/13.DNI_2007/Pedagogica/20574.doc.htm (дата звернення: 23.08. 2017).
73. Зелінська С. Ф. Співвідношення показників суб'єктивного благополуччя особистості з типами її самовідношення. *Вісник Одеського національного університету*. Психологія. 2012. Вип. 8. № 17. С. 83-90.
74. Зими́на И. С., Гаврилова М. Н., Полозова, О. В., Мухина С. А. Влияние социально-психологического благополучия на адаптационные показатели

студентов. *Вестник Оренбургского государственного университета*. Оренбург, 2016. № 6 (194). С. 3-8.

75. Зязюн Л. І. Саморозвиток особистості в освітній системі Франції. – Київ; Миколаїв : В-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 388 с.

76. Иванищева А. С. Психологическое благополучие как фактор самоактуализации студентов. *Психология сегодня: матер. X регион. студ. науч.-практ. конф.* (Екатеринбург, 23-24 апреля 2008 г.) Екатеринбург, 2008. 254 с. С. 24.

77. Иванова Н. Л. Идентичность и толерантность: отношение этнических и профессиональных стереотипов. *Вопросы психологии.*, 2004. № 6. – С. 54-62.

78. Идобаева О. А. Психолого-педагогическая модель формирования психологического благополучия личности: автореф. дис. ... доктора психологических наук. / Московский госуд. лингв-й ун-т. Москва, 2013. 24 с.

79. Исаева Д. А. Особенности становления личностной идентичности и профессиональной идентичности в юности и ранней взрослости: автореф. дис...канд.психол. наук: 10.00.13 -псих. развития, акмеология / Санкт-Петербургский госуд. ун-т. Санкт-Петербург, 2013, 26 с.

80. Иванова Т. П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів. *Соціальна психологія*. 2007. № 9. С. 36 – 39.

81. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці : автореф. дис ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагог. Ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2002. 19 с.

82. Казанжи М. Й. Самоздійснення особистості: сутність і специфічні характеристики. Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» 2020. Випуск 1. С. 47-54.

83. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. *Наука і освіта*. Київ, 2015. № 3. С. 48-55.

84. Каргіна Н. В. Суб'єктивні складові психологічного благополуччя особистості. *Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя*: матер. міжн. наук.-практ. конференції (Луцьк, 7 квітня 2016 р.) / МОН

України, Східноєвропейський національний університет імені Л. Українки. Луцьк, «Вежа-Друк». 2016. С. 176-180.

85. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф : процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота*: науково-практичний освітньо-методичний журнал. 2011. № 1. С. 1–10.

86. Карсканова С. В. Особливості професійної ідентичності психологічно благополучної особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2009. Т. 11. Ч. 4. 511 с. С. 174-179.

87. Кириленко О. М. Благополуччя людей як об'єкт соціологічних досліджень: феліцитарний підхід. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Соціологія. Харків: Право, 2016. № 4. С. 18-33.

88. Киричук О. О. Фасилітативна детермінація психологічного благополуччя особистості: методологічне обґрунтування та теоретичне моделювання. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 38. С. 186-198.

89. Климов Е. А. Психология профессионала : избранные психологические труды . Москва, 1996. 400 с.

90. Ключко В. Є. Вікова психологія: навч. посіб. Москва, 2003. 264 с.

91. Ковалев С. В. Психотерапия личной истории : Психотехнологии изменения прошлого и создания будущего. Москва, 2008. 232 с.

92. Ковальчук О. С., О. В. Канциренко Взаємозв'язок соціальної відповідальності як цінності із психологічним благополуччям української молоді. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2016. № 1. С. 37-44.

93. Козлов В. В., Майков В. В. Трансперсональный проект: психология, антропология, духовные традиции. Москва, 2007. 424с.

94. Козьмина Л. Б. Динамика психологического благополучия личности студентов-психологов: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сибирская академия права, экономики и управления. Иркутск, 2014. – 174 с.

95. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
96. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание. Москва: Политиздат, 1984. 335 с.
97. Кон И. С. Психология ранней юности. Москва: Просвещение, 1989. 254 с.
98. Корабльова Т. А. Роль Я-концепції в розвитку професіоналізму майбутнього психолога: збірник наук. праць / Інститут психології і соціальної педагогіки Київського університету ім. Бориса Грінченка; Московський гуманітарний педагогічний інститут. Київ, Москва, 2010. Вип. 3. 197 с.
99. Коростелина К. В. Структура и динамика системы социальной идентичности : дис. ... доктора психол. наук: 19.00.05 / Таврический национ. ун-т им. В. И. Вернадского. Симферополь, 2003. 446 с.
100. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1986. 609 с.
101. Краткий словарь по социологии / под ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина ; Сост. Э. М. Коржева, Н. Ф. Наумова. Москва: Политиздат, 1988. 479 с.
102. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник. Київ: Книга, 2005. 528 с.
103. Кроник А. А., Ахмеров Р. А. Каузометрия. Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. Москва: Смысл, 2003. 145 с.
104. Кроник А. А, Кроник Е. А. Психология человеческих отношений. Москва: «Когито-центр», 1998. 27 с.
105. Кругликова Н. О., Конюхова Е. Т. Психологическое благополучие студентов. *Информационно-коммуникационные технологии в педагогическом образовании*. 2017. №03 (50). URL: <http://journal.kuzspa.ru/articles/540/> (дата звернення: 23.12.2017).
106. Кузьмин М. Ю. Кризис идентичности у студентов и его связь с жизнестойкостью: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Иркутский гос. ун-т. Иркутск, 2012. 34 с.

107. Куимова И. М. Психологическое благополучие как один из факторов адаптации студентов-первокурсников. *Молодежь и наука: сборник матер-в IX Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием.* (Красноярск, 15-25 апреля). Красноярск, 2013. URL: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section084.html> (дата звернення: 13.07.2016).
108. Кулагина И. Ю., Коллюцкий В. Н. *Возрастная психология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений.* Москва: ТЦ «Сфера», 2001. 464 с.
109. Куликов Л. В. Детерминанты удовлетворенности жизнью. *Общество и политика / под ред. В. Ю. Большакова.* СПб., 2000. С. 476–510.
110. Куликов Л. В. *Здоровье и субъективное благополучие личности. Психология здоровья: учебник для вузов / Под ред. Г.С. Никифорова.* СПб.: Изд-во СПбГУ, 2000. С. 405-442.
111. Куликов Л. В. Субъективное благополучие личности. *Ананьевские чтения.* – 1997. С. 162–164.
112. Курова А. В. Деякі аспекти суб'єктивного благополуччя особистості. *Вісник Одеського національного університету.* Психологія. Одеса, 2014. Т. 19. Вип. 1. С. 174-179.
113. Курова А. В. Задоволеність життям та суб'єктивне благополуччя особистості. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова.* Психологія, Одеса, 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 1. С. 98-103.
114. Лазаренко В. І. Почуття психологічного благополуччя як передумова успішної професійної діяльності майбутніх практичних психологів: *електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.* 2011. Вип. 6. URL:http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/lazarenko.pdf. (дата звернення: 27.07. 2016).
115. Лазорко О. В. Емоційний профіль психологічного благополуччя студентської молоді. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту.* Серія: Психологічні науки. Херсон, 2016. Вип. 5. Т. 1. С. 91-96.

116. Левтерова Д. С. Персональная идентичность, благополучие и персональная социальная безопасность. Социально-экономические и психологические проблемы управления. Москва, 2013. Ч. 1. URL: http://psyjournals.ru/social_economical_psychological_/issue/63203.shtml (дата звернення: 29.07.2016).
117. Леонтьев Д. А. Идентичность личности в полисоциальном мире. Философские науки. Москва, 2012. № 11. С. 89-105.
118. Линч К. Образ города. Москва : Стройиздат, 1982. 328 с.
119. Литвинчук О. Соціальна та особистісна ідентичність: соціально-філософський аналіз. *Наукові записки «Філософія»*. Національний університет «Острозька академія», 2011. Вип. 8. 195-202 с.
120. Лісовець С. В. Психологічне благополуччя як професійно значуща характеристика майбутнього психолога: *збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський, 2013. С. 58-65.
121. Лоза А.С. Релігійна ідентифікація та ідентичність в сучасному українському соціумі. URL: virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/0/. (дата звернення: 22.09.2016).
122. Майсюра О. М. Організаційна культура в управлінні персоналом. Економіка та держава. Київ, 2011. № 9. С. 34-36.
123. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
124. Маркозова О. О. Самостійність людини як основна передумова досягнення життєвого успіху. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 4. С. 151-159.
125. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. СПб. : Евразия, 1999. 478 с.
126. Мацьовка А. Сенс життя людини на Землі. *Український політик*. 2016. URL : <http://www.ukrpolitic.com/?p=14006> (дата звернення: 13.07.2017).
127. Мачушник О. Л. Ставлення студентів до обраного фаху як чинник їх пізнавальної активності. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: збірник

наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. 2005. №, VII (1). Р. 195-202.

128. Мацонок А. О. Взаємозв'язок емпатії та психологічного благополуччя у майбутніх психологів. *Молодий вчений*. Серія: психологія. 2016. № 4. С. 459-462.

129. Меднікова Г. І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова, Одеса, 2002. 20 с.

130. Мижериков В. А., М. Н. Ермоленко Введение в педагогическую деятельность. Москва, 2002. 268 с.

131. Микляева А. В., П. В. Румянцева Городская идентичность жителя современного мегаполиса. Ресурс личностного благополучия или зона повышенного риска? Москва: Речь, 2011. 160 с.

132. Миллер Л. В. Психологическое благополучие как адаптационный потенциал личности студентов в отдаленный период времени после психотравмирующего события. *Scientific World*, 2012. № 14(1). 74–79.

133. Мищенко Л. В. К проблеме диагностики отношения студентов к учебной деятельности. *Вестник практической психологии образования*, 2007. № 3 (12). С. 122-128

134. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посіб. Київ, 1999. 348 с.

135. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.

136. Мохова С. Ю. Смыслжизненные ориентации X, Y и Z поколений. *Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования*. 2017. Т. 6. № 2А. С. 138-146.

137. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. Москва, 2003. 456 с.

138. Назар Ю. О. Дефініція поняття успішності професійної діяльності в соціально- психологічному контексті. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2013. URL:

<http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-ofindividual-conferences/oct-2013>. (дата звернення: 22.07.2017).

139. Наследов А. Д. Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. СПб. : Питер, 2007. 416 с.

140. Новак Н. Г. Психологическое благополучие как интегральный показатель качества взаимодействия личности со средой. *Гуманитарно-экономический вестник*. 2007. № 1 (37) С. 60–66.

141. Ноель–Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія. Як допомогти собі та іншим. Курс лекцій: навчальний посібник. Київ, 2000. 192 с.

142. Овчинников А. А., Султанова А. Н. Сравнительный анализ психологического благополучия студентов-мигрантов и студентов титульного этноса. *Медицина и образование в Сибири*. Сибирь, 2014. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelnyy-analiz-psihologicheskogoblago-luchiya-i-strategiy-adaptatsii-studentov-migrantov-i-studentov-titulnogoetnosa>. (дата звернення: 12.06.2016).

143. Олександров Ю. М. Саморегуляція як чинник психологічного благополуччя студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук.: спец. 19.00.01 / Харківський націонал. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 23 с.

144. Оллпорт Г. Личность в психологии. Москва; СПб., 1998. 345 с.

145. Омері І., Міщенко А., Шолох Д., Шолох К. Особливості мотивації навчання дітей дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки*: збірник наук. праць. Вип. 18. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/15075/3/I_Omeri_FZFKS.pdf (дата звернення: 18.10.2017).

146. Орестова В. Р., Коломиец О. В. Социальное самочувствие как интегральный показатель психологического благополучия студентов. *Историко-критические обзоры и современные исследования*. Психология. 2016. № 4. С. 92-102.

147. Орлова Э. А. Социокультурное пространство обыденной жизни: метод. пособ. по курсу «культурная антропология». Москва: ГАСК, 2002. 104 с.

148. Осадько О. Ю. Общение как эликсир здоровья. Коммуникативные механизмы саногенеза личности: монография; Национальная академия

педагогических наук Украины, Институт социальной и политической психологии. Киев: Милениум, 2016. 340 с.

149. Основи психології та педагогіки: навчальний посібник для студентів заочної форми навчання / за ред. Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, В. Г. Годлевська. Вінниця : ВНТУ, 2009. 163 с.

150. Павленко В. М., Перепелиця М. І. Взаємозв'язок психологічного благополуччя та соціальної ідентичності у студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. Харків, 2016. Вип. 61. С. 29-32.

151. Павленко В. М., Джаббарова Л. В. Модифікація семантичного диференціалу для дослідження особистісної ідентичності у студентської молоді. *Вісник Харківського національного університету*. Серія «Психологія». Харків, 2017. Вип. 63, С. 43-47.

152. Павлоцкая Я. И. Психологическое благополучие в контексте системы отношений личности. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 14. С. 28-31.

153. Павлоцкая Я. И. Психологическое благополучие и социально-психологические характеристики личности: монография /; Волгоградский институт управления – филиал ФГБОУ ВО РАН ХиГС. Волгоград: Издательство Волгоградского института управления – филиала РАНХиГС. Волгоград, 2016. 168 с.

154. Павлоцкая Я. И. Соотношение психологического благополучия и социально-психологических характеристик личности: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.05 / Волгоградский ин-т упр-я. Волгоград, 2015. 23 с.

155. Палій А. А. Диференціальна психологія: навчальний посібник. Київ: Академвадав, 2010. 432 с.

156. Панина Е. Н. Взаимосвязь суверенности психологического пространства и субъективного благополучия личности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Красноярск, 2006. – 187 с.

157. Панова Н. В. Роль психологического благополучия педагога на жизненном пути. *Вестник Пермского университета. Серия «Философия. Психология. Социология»*. 2011. Вып. 3 (7). С. 99-105.
158. Панок В. Г. Концептуальні питання підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації психологів-практиків. *Практична психологія у системі освіти: питання організації та методики*. Київ: Ін-т систем. дослідж. Освіти, 1996. С. 18-41
159. Панок В. Г., Острова В. Д. Психологічна служба вищого навчального закладу (організаційно-методичні аспекти). Київ: «Освіта України», 2010. 230 с.
160. Панферов В. Н. К проблеме форм проявления психического. Интегративный подход в психологии. СПб., 2003. С. 5-13.
161. Панфилова А. П. Деловая коммуникация в профессиональной деятельности: учеб. пособие. СПб. : Знание, 2004. 495 с.
162. Паттурина Н. П. Я и не-Я как фактор личностного и духовного роста. *Психологические проблемы самоорганизации личности*. 2001. Вып. 5. С. 67-78.
163. Пахоль Б. Є. Суб'єктивне та психологічне благополуччя: сучасні і класичні підходи, моделі та чинники. *Український психологічний журнал*. 2017. № 1 (3). С. 80–104.
164. Петровська І. Р. Типи громадянської ідентичності студентської молоді. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 31. С. 317-330.
165. Петровська І. Р. Типи громадянської ідентичності учнів. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського Національного університету, Інституту психології ім. Г. С. Костюка, Академії педагогічних наук України / наукове редагування С. Д. Максименко, Л. Онуфрієва. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. Вип. 31. С. 317-330.
166. Поджинська О. О. Психологічні особливості становлення у студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Київ, 2015. 18 с.
167. Позднякова Е. П. Понятие феномена «психологическое благополучие» в современной психологии личности. *Психологический журнал*. 2007. № 3. С. 87–102.

168. Полищук Е.С. Психологическое благополучие студенческой молодежи с разным уровнем ролевой виктимности. Психологическая наука и образование. 2016. Том 8. № 1. С. 35–44.
169. Приходько Ю. О. Практична психологія: введення у професію: навч. посібник. Київ: Каравела, 2010. 232 с.
170. Професійна освіта: словник: навч. посібник / Уклад. С. У. Гончаренко ; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ, 2000. 380 с.
171. Л. Боженко, Г. Гамаль, М. Кваша, К. Кручок, В. Лантух, І. Пуцан, Г. Скляр, М. Чорна Професійне самовизначення учня у контексті профільної та допрофільної освіти (для практичних психологів та соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів): методичні рекомендації. Львів, 2010. 204 с.
172. Прохорова О. Г., Торохтий В. С. Психология семьи. Психологическое здоровье : учебное пособие для вузов. Москва: Издательство Юрайт, 2018. 152 с.
173. Прядко Н. О. Мотивація досягнення як детермінанта успіху в професійній діяльності особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип. 127. С. 177-180.
174. Ремшмидт Х. Підлітковий і юнацький вік: Проблеми становлення особистості. Москва, 1994. 320.с.
175. Роджерс К. Две расходящиеся тенденции. Экзистенциальная психология. Экзистенция ; пер. с англ. М. Занадворова, Ю. Овчинниковой. Москва: Апрель Прессе, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. С. 68–74.
176. Романова Ю. В. Професійне мислення в ієрархії фахових якостей особистості військового психолога. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. Т.2. № 29. С. 125-130.
177. Русина С. А. Ролевая самооценка студента как предиктор психологического благополучия личности в период обучения в вузе. *Научное сообщество студентов: матер. XIII Междунар. студенч. науч.–практ. конф.* / редкол. О. Н. Широков. Чебоксары, 2017. С. 41-46.
178. Русина С. А. Теоретические подходы к изучению психологического благополучия личности студентов. *Научный форум: Педагогика и психология* : сб.

- ст. по материалам IV междунар. заочной науч.-практ. конф. 2017. № 2 (4). 126 с. С. 114-119.
179. Савицька О. В., Л. М. Співак Етнопсихологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. Київ: Каравела, 2011. 263 с.
180. Самаль Е. В. Самоактуалізація личности в процесі навчання в університеті : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Ярославль, 2008. 267 с.
181. Санько К. О. Психологічне благополуччя як основа повноцінного та психологічно здорового функціонування особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2016. Вип. 59. С. 42-45
182. Сергеева А. В. Психология интегральной идентичности. Монографія. Одеса: Лерадрук, 2013. 308 с.
183. Селигман М. Путь к процветанию. Новое понимание счастья и благополучия. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2013. 440 с.
184. Семиченко В. А. Опыт системно-структурного моделирования сложных объектов в психолого-педагогических исследованиях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Сер.: Педагогіка і психологія. Зб. статей. Вип.5. Київ: Пед.преса, 2003. С. 253-266.
185. Серпутько О. М., Маланьїна Т. М. Співвідношення психологічного благополуччя та стилів ідентичності у осіб юнацького віку. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. №1(7). URL: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/106/143>. (дата звернення: 12.02.2018).
186. Стародубцева Н.С. Формирование основ профессиональной успешности у студентов вузов в условиях учебных практик : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08 / Биробиджан, 2006. – 230 с.
187. Сухоцкая Е. А., Дьяков Д. Г. Этническая идентичность как условие психологического благополучия личности. Москва, 2016. URL: <http://elib.bspu.by/handle/doc/18583> (дата звернення: 14.10.2017).

188. Тарасова Л. Е. Психологическое благополучие студентов на этапе адаптации к образовательной среде вуза. *Изв. Саратов. ун-та. Нов. сер. Сер. Акмеология образования. Психология развития*. 2014. Т. 3, Вып. 4(12). С. 358-361.
189. Тест Куна. Тест «Кто Я?» (М.Кун, Т.Макпартленд; модификация Т.В.Румянцевой). Психологическое консультирование: диагностика отношений в паре. СПб., 2006. С.82-103.
190. Ткалич М. Г. Психолого-організаційні детермінанти самоактуалізації менеджерів комерційних організацій : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.10 / Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2006. 20 с.
191. Трофімов Ю. Л., Рибалка, В. В. Гончарук П. А. Психологія: підручник та ін.; / за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ : Либідь, 2001. 560 с.
192. Усова Н. В. Структура и социально-психологические факторы субъективного благополучия личности в условиях миграции : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.05 / Саратов, 2012. 24 с.
193. Файоль А. Общее и промышленное управление. Москва, 1992. 111 с.
194. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности: дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Москва, 2005. 206 с.
195. Фомина С. Н. Интегративный подход к профессиональной подготовке в вузе специалистов по работе с молодежью : авторефер. ... дис. д-ра пед. наук / Москва, 2014. 40 с.
196. Фромм Э. Здоровое общество. Мужчина и женщина. Москва, 1998. С. 129-152.
197. Хабермас Ю. Историческое сознание и посттрадиционная идентичность. Западная ориентация ФРГ/ пер. с нем. Б. М. Скуратова. Политические работы / сост. А. В. Денежкина. Москва: Праксис, 2005. С. 114–136.
198. Ходаковская О. В. Социальная и личностная идентичность в юности: дисс. канд. психол. наук: 19.00.05 / Санкт -Пеербург, 2006. 187 с.
199. Хухлаева О. В. Психология развития : молодость, зрелость, старость : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2002. 208 с.

200. Чапаев Н.К., Чапаев, Н.К., Вайнштейн М.Л. Интеграция образования и производства: методология, теория, опыт. Екатеринбург ; Челябинск, 2007. 408 с.
201. Чаплак Я., Солійчук І. Підготовка майбутніх психологів-консультантів до діяльності в різних моделях психологічної служби. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. Вип. 490. С.186-192.
202. Шакурова М. В. Социально-педагогические условия становления социокультурной идентичности личности : монография. Воронеж : ВГПУ, 2006. 200 с.
203. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия: к разработке интегративной концепции. *Мир Психологии*. 2002. №2. С. 143-148.
204. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия личности. Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 2004. 180с.
205. Шарапова Р. З. Структура психологического благополучия в период социально-экономического благополучия. Конференция «Ломоносов – 2011». URL: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/1424/12670_24ae.pdf. (дата звернення: 16.08.2016).
206. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности : обзор основных концепций и методик исследования / Т. Д. Шевеленкова // *Психологическая диагностика*. – 2005. – № 3. – С. 95–129.
207. Шилакина А.В. Развитие профессиональной самоактуализации у студентов-психологов в вузе: автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Москва, 2004. 24 с.
208. Шилова Н. І. Формування спрямованості особистості до поставлених цілей (на матеріалі туристичної діяльності). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 2. № 13. С. 269-273.
209. Ширяева О. С. Психологическое благополучие личности в экстремальных условиях жизнедеятельности : автореф. дис. ... канд. психол. Наук / Хабаровск, 2008. 27 с.

210. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. Москва: Издательство Московского психолого-социального института, 2004. 600 с.
211. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность (структура, генезис и условия становления) : дисс. д-ра психол. наук : 19.00.13 / Москва. 2002. 272 с.
212. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений: курс лекций. Москва: Апрель–Пресс, 2000. 512 с.
213. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. пер. с англ. Москва: Изд. группа «Прогресс», 1996. 396 с.
214. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Кн. 1. О познании. Москва: Канон, 1995. С. 345-358.
215. Юнг К. Г Франц М. Л., Хендерсон Д. Л., Якоби И., Яффе А. Человек и его символы. Москва: Серебряные нити, Профит Стайл, 2017. 448 с.
216. Юнг К. Психология бессознательного. Москва, 1994. 320 с.
217. Ядов В. А. Личность как объект и субъект социальных отношений. *Социология и современность*. 1976. Т.1. URL: ecsocman.hse.ru/text/16183335/ (27.08.2017).
218. Янчук В. Современные представления о самости и Я-концепции личности. URL: [http://www.academy.edu.by /ditails/personnels/yanchuk/lectures/Self.htm](http://www.academy.edu.by/ditails/personnels/yanchuk/lectures/Self.htm). (дата звернения: 14.06. 2016).
219. Ясперс К. Общая психопатология. / Пер. Л.О. Акопян. Москва: Практика, 1997. 1053 с.
220. Adams G., Marshall S. Developmental social psychology of identity: understanding the person in context. *Journal of adolescence*. 1996. № 19. P.1–14.
221. Berry J., Poortinga H., Segall M., Dasen P. Cross-cultural psychology: Research and applications. *Cambridge : Cambridge University Press. Cambridge*, 1992. P. 44 – 62.
222. Bradburn N. M. The structure of psychological well-being. Chicago : Aldine, 1969. 318 p.

223. Breakwell G. M. Integrating paradigms, methodological implications. *Empirical Approaches to Social Representations*. Oxford : Clarendon Press, 1993. P. 180–201.
224. Brothers D. *Falling Backwards : An Exploration of Trust and Self-Experience* . New York : WW Norton, 1995. 216 p.
225. Campbell A. *The Sense of well-being in America : Recent patterns and trends* . New York : MacGraw-Hill, 1981. 263 p.
226. Cooke P. J., Melchert, T. , Connor K. *Measuring Well-Being : A Review of Instruments*. Published. 2016. P. 730–757.
227. Deaux K. Reconstructing social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1993. Vol. 19. No. 1. P. 4–12.
228. Deci E., Ryan R., Gagnei M., Leone D., Usunov J., Kornazheva B. Need satisfaction, motivation, and well-being in the work organizations of a former Eastern Bloc country : a cross-cultural study of self-determination. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2001. P. 930–942.
229. Diener E., Oishi S., Lucas R. Personality, culture, and subjective well-being : Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*. 2003. № 54. P. 403–425.
230. Diener E. Subjective well-being. *Psychological Bulletin*. 1984. № 95. P. 542–575.
231. Diener E. Emmons R., Larsen, R., Griffin S. The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*. 1985. № 49. P. 71–75.
232. Dovidio J., Gaertner S., Pearson A., Riek B. Social Identities and Social Context : Social Attitudes and Personal Well-Being. *Social Identification in Groups*. 2005. Vol. 22. P.231 - 260.
233. Fen C., Isnis I. Development and Validation of a Mental Wellbeing Scale in Singapore. *Psychology*. 2013. Vol.4. №.7. P. 592-606.
234. Fogelson R. D. Person, self and identity. Some anthropological retrospects, circumspects and prospects. *Psychosocial theories of the self : Proc. of a Conf. on new approaches to the self*. N.Y. L., 1982. P. 64–87.

235. Frisch M., Cornell J., Villanueva M., Retzlaff P. Clinical validation of the Quality of Life Inventory. *A measure of life satisfaction for use in treatment planning and outcome assessment*. Psychological Assessment. 1992. № 4 (1). P. 92–101.
236. Gordon C. Development of evaluated role identities. *Annual Review of Sociology*. 1976. V. 2. P. 405–433.
237. Haslam S., Jetten J., Postmes T., Haslam E. Health and Welfare: A New Agenda for Applied Psychology. *Applied Psychology: International Review*. 2009. № 58 (1). P. 1-23.
238. Jahoda M. Current Concepts of Positive Mental Health. N. Y., 1958. 138 p.
239. Jenkins R. Social identity (Key ideas). L.: Routledge, 2008. 256 p.
240. Joronen K., Astedt-Kurki P. Familial contribution to adolescent subjective well-being. *International Journal of Nursing Practice*. 2005. № 11. P. 125–133.
241. Lent R. W. Toward a unifying theoretical and practical perspective on wellbeing and psychosocial adjustment. *Journal of Counseling Psychology*. 2004. № 51 (4). P. 482–509.
242. Lynch K. The image of the city. Cambridge: MIT Press, 1960. 194 p.
243. Manuela S., C. Sibley The Pacific Identity and Wellbeing Scale (PIWBS): A culturally-appropriate self-report measure for Pacific peoples in New Zealand // Social Indicators Research. URL: [https://cdn.auckland.ac.nz/assets/psych/about/our-research/documents/The%20Pacific%20Identity%20and%20Wellbeing%20Scale%20\(PIWBS\).pdf](https://cdn.auckland.ac.nz/assets/psych/about/our-research/documents/The%20Pacific%20Identity%20and%20Wellbeing%20Scale%20(PIWBS).pdf) (Last accessed: 15.06.2017).
244. Marsia J. E. Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*. New York : John Wiley & Sons, 1980. P.159-187.
245. Mead G. H. The social psychology. Chicago, 1956. 295 p.
246. Palombi B. J. Psychometric properties of wellness instruments. *Journal of Counseling and Development*. 1992, № 71 (2). P. 221–225.
247. Pavlenko V. M., Dzhabbarova L.V. Studying personal identity of students by means of modified semantic differential. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Volume 25. Number 1, 2018, p 144-148.

248. Rath T., J. Harter Wellbeing: The Five Essential Elements. New York, 2010. 232 p.
249. Roccas S., Brewer M. Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*. 2002. 6(2). P. 88 – 106.
250. Ryan R., Frederick C. On energy, personality, and health : Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal of Personalit.* 1997. № 65. P. 529–565.
251. Ryff C., B. Singer Psychological well-being : Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*. 1996. № 65. P. 14–23.
252. Seligman M. E. Authentic Happiness : Using the New Positive Psychology to realize Your Potential for Lasting Fulfillment. Washington, 2004. 336 p.
253. Serafini T. E., Adams G. R. Functions of identity: scale construction and validation. *Identity : an international journal of theory and research*. 2002. № 2(4). P. 361–389.
254. Sharma S., Sharma M. Self, social identity and psychological well-being. *Psychological Studies June*. 2010. Vol. 55. № 2. P. 118–136.
255. Suh E. M. Culture, Identity Consistency and Subjective Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002. Vol. 83. No. 6. P. 1378–1391.
256. Tajfel H. Social identity and intergroup relations . Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010. 528 p.
257. Turner J. C. Social comparison and social identity : some prospects for intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*. 1975. № 5. P. 5–34.
258. Waterman A. S., Schwartz S. J., Zamboanga B. L. The Questionnaire for Eudaimonic Well-Being: Psychometric properties, demographic comparisons, and evidence of validity. *The Journal of Positive Psychology*. 2010. Vol.5 (1). P. 41-61.
259. Waterman A.S. Identity development from adolescence to adulthood: An extension of theory and a review. *Devel. Psychol.* 1982. № 3. P. 341-358.
260. Wilson E. O. Biophilia. Cambridge, 1984. 157 p.
261. Wołowickiej L. Jakość życia w naukach medycznych / pod red. L. Wołowickiej. Poznań, 2001. 305 s.

Додатки

Додаток А

Методики дослідження

Додаток А 1.

Методика семантичного диференціалу

(модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова)

Мета: вивчення особистісної ідентичності у студентської молоді.

Інструкція: оцініть наявність та ступінь виразності у себе запропонованих на бланку характеристик.

Обробка результатів:

Ключ для методики СД (Д. Фельдес)

Ш _____ стать _____ вік _____ Поняття _____

				3	2	1	0	1	2	3			
Активный	+	А									А	-	Пассивный
Хороший	+	В									В	-	Плохой
Сильный	+	П									П	-	Слабый
спокойный	-	А									А	+	Подвижный
фальшивый	-	В									В	+	Истинный
маленький	-	П									П	+	Большой
Теплый	+	А									А	-	Холодный
Умный	+	В									В	-	Глупый
доминирующий	+	П									П	-	Подчиняющийся
Статичный	-	А									А	+	Динамичный
Жестокий	-	В									В	+	Гуманный
зависимый	-	П									П	+	Самостоятельный
Шумный	+	А									А	-	Тихий

Продовження таблиці

Чистый	+	В								В	-	Грязный
решительный	+	П								П	-	Робкий
осмотрительный	-	А								А	+	Импульсивный
отталкивающий	-	В								В	+	Привлекательный
податливый	-	П								П	+	Пробивной

Інтерпретація даних:

Під фактором *активності* розуміється ступінь задоволення досліджуваного власним енергетичним потенціалом, ініціативністю, енергійністю, динамічними характеристиками поведінки в цілому (семантичні пари типу: спокійний-рухливий, активний-пасивний тощо). Фактор *валентності* розуміється як емоційно-оцінне уявлення про себе, міра задоволеності собою, ступінь любові до себе та самоповаги (семантичні пари типу: істинний-фальшивий, гарний-поганий тощо). Фактор *потентності* - як ступінь задоволеності власним соціальним статусом, рівнем незалежності, самостійності та впевненості в собі (семантичні пари типу: домінуючий-той, що підкоряється; самостійний-залежний тощо) [5].

Для вивчення темпоральної ідентичності досліджуваним пропонується за допомогою стимульного матеріалу семантичного диференціалу Д.Фельдес послідовно оцінити себе сучасного, себе в минулому та себе в майбутньому. Експериментатор, обрахувавши параметри кожного з цих трьох «образів-Я» - (A_a , B_a , P_a) для «Я-актуального», (A_m , B_m , P_m) для «Я минулого» та (A_{mb} , B_{mb} , P_{mb}) для «Я майбутнього», має змогу не тільки описати ці три образи і порівняти їх характеристики, але й виокремити узагальнений образ темпоральної ідентичності (ТІ), який в психосемантичному просторі буде заданий за допомогою трьох факторів - А (ТІ), В (ТІ) і П (ТІ), кожен з яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів «образів-Я» у теперішньому, минулому та майбутньому, тобто:

$$A(TI) = (A_a + A_m + A_{mb}) / 3;$$

$$B(TI) = (B_a + B_m + B_{mb}) / 3;$$

$$P(TI) = (P_a + P_m + P_{mb}) / 3.$$

Для вивчення просторово-діяльнісної ідентичності нами були обрані найбільш актуальні сфери відповідно до специфіки студентського вікового періоду. Досліджуваним пропонувалося оцінити себе в наступних сферах: в сім'ї, на навчанні та на дозвіллі, з друзями. Експериментатор, обрахувавши параметри кожного з цих трьох «образів-Я» - (A_c, B_c, P_c) для «Я в сім'ї», (A_n, B_n, P_n) для «Я на навчанні» та (A_d, B_d, P_d) для «Я на дозвіллі, з друзями» знову таки має змогу не тільки описати ці три образи і порівняти їх характеристики, але й виокремити узагальнений образ просторово-діяльнісної ідентичності (ПДІ), який в психосемантичному просторі буде заданий за допомогою трьох факторів - А (ПДІ), В (ПДІ) і П (ПДІ), кожен з яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів «образів-Я» у трьох досліджуваних нами сферах – в сім'ї, навчанні та дозвіллі, де:

$$A(\text{ПДІ}) = (A_c + A_n + A_d) / 3;$$

$$B(\text{ПДІ}) = (B_c + B_n + B_d) / 3;$$

$$P(\text{ПДІ}) = (P_c + P_n + P_d) / 3.$$

Інтегрована особистісна ідентичність (ІОІ), як узагальнений образ темпоральної та просторово-діяльнісної ідентичності, в психосемантичному просторі буде задана за допомогою трьох факторів - А (ІОІ), В (ІОІ) і П (ІОІ), кожен з яких буде розраховуватися як середньоарифметичне значення відповідних факторів темпоральної та просторово-діяльнісної ідентичності:

$$A(\text{ІОІ}) = (A(\text{ТІ}) + A(\text{ПДІ})) / 2$$

$$B(\text{ІОІ}) = (B(\text{ТІ}) + B(\text{ПДІ})) / 2$$

$$P(\text{ІОІ}) = (P(\text{ТІ}) + P(\text{ПДІ})) / 2$$

Як відомо, між будь-якими двома образами чи поняттями, що знаходяться в психосемантичному просторі і задані трьома вищезазначеними факторами, завжди можна розрахувати відстань. Це робиться за формулою: $D_{1-2} = \dots$, де D_{1-2} - дистанція між першим та другим образом (поняттям).

Аналогічним чином розраховуються й показники дистанції між образами «Я актуальне» - «Я минуле» (Д а-м), «Я актуальне - Я майбутнє» (Д а-мб) та «Я минуле

- Я майбутнє» (Д м-мб). Показник ступеню консолідації темпоральної ідентичності (КТІ) обчислюється як сумарний показник всіх трьох дистанцій:

$$(КТІ) = (Д а-м) + (Д а-мб) + (Д м-мб)$$

Зрозуміло, що максимально консолідованою буде темпоральна ідентичність при нульовому значенні (КТІ), коли Я актуальне = Я минуле = Я майбутнє, тобто коли образ-Я залишається фактично незмінним у часовому вимірі. Чим більшим буде сумарний показник дистанцій, тим менш консолідованою буде темпоральна ідентичність, тим глибшою може бути прірва між уявленням про себе у різні часи.

Аналогічним чином розраховується показник ступеню консолідації просторово-діяльній ідентичності (КПДІ):

$$(КПДІ) = (Д с-н) + (Д с-д) + (Д н-д),$$

де (Д с-н) – дистанція між образами «Я в сім'ї»-«Я на навчанні»; (Д с-д) - дистанція між образами «Я в сім'ї»-«Я на дозвіллі»; (Д н-д) - дистанція між образами «Я на навчанні»-«Я на дозвіллі». Чим більшим буде даний показник, тим менш консолідованою буде просторово-діяльній ідентичність, тим суттєвіше буде відрізнятись уявлення про себе в різних сферах життя.

Додаток А 2.

Методика визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі (авторська модифікація)

Мета: Вивчити різні види соціальної ідентичності.

Інструкція: Просим Вас ответить на приведенные ниже вопросы (подчеркните "Да" или "Нет"), и в случае положительного ответа, оцените, пожалуйста, степень выраженности Вашего согласия (используя шкалу от 1 (минимум) до 10 (максимум)).

Бланк:

Гражданская идентичность

Вопрос	Ответ	Степень выраженности									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Считаю ли я себя гражданином своей страны?	да/нет										
Важно ли для меня быть гражданином своей страны?	да/нет										
Нравится ли мне быть гражданином своей страны?	да/нет										
Хочу ли я оставаться гражданином своей страны?	да/нет										
Проявляется ли в моем поведении гражданская принадлежность?	да/нет										

Профессиональная идентичность

Вопрос	Ответ	Степень выраженности									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Считаю ли я себя представителем той профессии, которой обучаюсь?	да/нет										
Важна ли для меня данная профессия?	да/нет										
Нравится ли мне моя будущая профессия ?	да/нет										
Хочу ли я после получения диплома работать по профессии?	да/нет										
Проявляется ли в моем поведении профессиональная принадлежность?	да/нет										

Семейная идентичность

Обробка результатів: Методика містить 5 питань, які задані у певній послідовності. Про наявність позитивної ідентичності, по Беррі, свідчать позитивні відповіді по всім запропонованим питанням. З позиції Д. Беррі, найкращий результат свідчить про позитивність ідентичності, її консолідованість, внутрішню узгодженість. Якщо хоча б одна з п'яти відповідей негативна, можна говорити про негативність ідентичності.

Враховуючи вищезазначене, здійснюючи модифікацію методики, нами було запропоновано додаткову шкалу до кожного з запитань, де досліджуваний указує ступінь вираження позитивності відповіді від 1 до 10. Таке доповнення сприяло більш поглибленому аналізу результатів та дозволило виявити різні ступені вираження позитивності соціальної ідентичності.

Додатковим аспектом модифікації, є використання методики для визначення різних видів соціальної ідентичності, зокрема: професійної, громадянської, сімейної, релігійної, етнічної. Оскільки параметри, запропоновані Д. Беррі, для визначення етнокультурної ідентичності вважаються універсальними для всіх типів соціальної ідентичності, обробка результатів дослідження за методикою здійснюється, виходячи з середньоарифметичного значення кожної вищезазначеної шкали.

Додаток А 3.

Методика дослідження складності соціальної ідентичності (модифікація)

Мета: Виявити когнітивні стратегії соціальної ідентичності

Інструкція: Оцените степень значимости для Вас каждого вида социальной идентичности. Если для вас значимы, хотя бы 2 социальные идентичности, выберите вариант ответа, наиболее полно характеризующий, вашу стратегию взаимодействия со значимыми социальными идентичностями.

1. Я осознаю, что значимые для меня группы различны.

- А) да, я четко осознаю различия и некоторые противоречия;
- Б) не совсем, так как одна группа для меня все-таки более доминантна;
- В) я это понимаю, но в зависимости от ситуации становится значима, то одна, то другая группа;
- Г) нет, я стараюсь объединять все значимые группы в одну общую.

2. В ситуации, когда возникают противоречия между этими группами я:

- А) игнорирую эти противоречия, стараясь объединить все значимые группы в одну общую;
- Б) игнорирую всю информацию, кроме той, которая касается одной доминирующей группы;
- В) выбираю то одну, то другую группу, в зависимости от ситуации и времени.
- Г) стараюсь совместить эти противоречия в новую структуру при том, что несоответствия могут оставаться.

3. Оцените, на сколько значимые для вас группы похожи между собой:

- А) Очень похожи, поэтому я объединяю их в одну общую;
- Б) Есть одна группа, к которой я больше всего себя отношу;
- В) у меня много похожих значимых групп, а их различия проявляются в разных ситуациях;
- Г) Значимые для меня группы очень разные.

4. При восприятии себя, как типичного представителя значимых групп, я :

- А) воспринимаю себя, как равнозначного члена всех значимых для меня групп, объединяя и дифференцируя противоречия;
- Б) считаю себя принадлежащим к одной группе людей, в которой сочетается 2 и более социальных идентичностей;
- В) стараюсь воспринимать себя представителем одной доминирующей группы;
- Г) воспринимаю свою принадлежность, в зависимости от того с какими людьми общаюсь.

5. Что я делаю для того, чтобы соотносить различные значимые социальные идентичности между собой:

- А) игнорирую различия групп;
- Б) игнорирую информацию, кроме той, которая касается доминирующей группы;
- В) выбираю значимую группу в каждый момент времени, в любой новой ситуации;
- Г) четко осознаю весь комплекс противоречий, пытаюсь сформировать новую структуру.

Преобладание : 1-Б; 2-Б; 3-Б; 4-В; 5-Б.

Пересечение: 1-Г; 2-А; 3- А; 4- Б; 5-А.

Дробление: 1-В; 2-В; 3-В; 4-Г; 5-В.

Слияние: 1-А; 2- Г; 3-Г; 4-А; 5- Г.

ДОДАТОК Б
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ З
ОСОБИСТІСНОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЮ ІДЕНТИЧНІСТЮ СТУДЕНТІВ

Додаток Б.1

Взаємозв'язок складових психологічного благополуччя з компонентами особистісної ідентичності студентів (за тестом «Хто Я?»)

М. Кун, Т. Макпартленд в модифікації Т. Румянцевої)

Компоненти психологічного благополуччя	Показники особистісної ідентичності					
	Комуникативне Я	Матеріальне Я	Фізичне Я	Діяльне Я	Перспективне Я	Рефлексивне Я
Гносеологічний компонент						
Розуміння сутності психологічного благополуччя	0,171*	-0,131*	0,146*	0,143*	0,141*	0,214*
Знання специфіки майбутньої професії	0,142*	0,106*	0,111*	0,165*	0,105*	0,132*
Мотиваційно-ціннісний компонент						
Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	0,263**	0,074	0,159*	0,102	0,055	0,112
Усвідомлення сенсу життя	0,162*	-0,148*	-0,124*	0,105*	0,101*	0,104*
Прагнення досягти життєвої мети	0,214*	0,236*	0,240*	0,298**	0,253*	0,382**
Бажання досягти успіхів у майбутній професії	-0,089	-0,023	-0,093	-0,008	0,047	0,242*
Афективний компонент						
Ставлення до себе	0,213**	0,268*	0,266*	0,357**	0,244*	0,213**

Продовження таблиці

Ставлення до освітнього середовища	0,289*	0,232*	0,168*	0,222*	0,118*	0,290*
Конативний компонент						
Наявність самостійності	0,272**	0,102*	0,165*	0,384**	0,367**	0,370**
Здатність до саморозвитку	0,192**	0,233*	0,174*	0,368**	0,215*	0,205**
Спроможність управляти оточенням	0,247*	0,213*	0,253*	0,359**	0,195*	0,120*
Загальний показник						
Психологічне благополуччя	0,342**	0,215*	0,277*	0,358**	0,214*	0,211**

Примітка: r^* – при $\rho \leq 0,05$, r^{**} – при $\rho \leq 0,01$.

Додаток Б. 2

Взаємозв'язок складових психологічного благополуччя з компонентами особистісної ідентичності студентів (за методикою семантичного диференціалу (модифікація В. Павленко, Л. Джаббарова))

Компоненти психологічного благополуччя	Показники особистісної ідентичності студентів								
	активність темпоральна ідентичність	валентність темпоральна ідентичність	потентність темпоральна ідентичність	активність просторова діяльність ідентичність	валентність просторова діяльність ідентичність	потентність просторова діяльність ідентичність	консолідованість темпоральної ідентичності	консолідованість просторова діяльність ідентичності	загальна консолідованість особистісної ідентичності
Гносеологічний компонент									
Розуміння сутності психологічного благополуччя	0,112*	0,196*	0,186*	0,139*	0,129*	0,163*	-0,152*	-0,123*	-0,195*
Знання специфіки майбутньої професії	-0,130*	-0,139*	0,107*	0,102*	-0,102*	0,100*	-0,157*	-0,134*	-0,143*
Мотиваційно-ціннісний компонент									

Продовження таблиці

Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	0,003	0,051	0,024	0,016	0,074	0,002	-0,037	-0,089	-	0,063
Усвідомлення сенсу життя	0,133*	0,175*	0,171*	0,136*	0,103*	0,129*	-0,113*	-0,103*	-	0,105*
Прагнення досягти життєвої мети	0,176**	0,125*	0,290**	0,164**	0,170**	0,217**	-0,351**	-0,320**	-	0,375**
Бажання досягти успіхів у майбутній професії	0,051	-0,067	0,066	0,069	-0,100	-0,037	-0,027	-0,024	-	0,034
Афективний компонент										
Ставлення до себе	0,368**	0,302**	0,348**	0,139*	0,139*	0,213**	-0,393**	-0,350**	-	0,432**
Ставлення до освітнього середовища	0,138*	0,145*	-0,153*	0,116*	0,105*	0,101*	-0,188*	-0,169*	-	0,184*
Конативний компонент										
Наявність самостійності	0,251**	0,194*	0,348**	0,167**	0,138*	0,379**	-0,402**	-0,355**	-	0,429**
Здатність до саморозвитку	0,262**	0,163**	0,320**	0,149*	0,123*	0,273**	-0,445**	-0,385**	-	0,462**
Спроможність управляти оточенням	0,271**	0,229**	0,304**	0,144*	0,171**	0,194**	-0,371**	-0,304**	-	0,367**
Психологічне благополуччя	0,232**	0,141*	0,319**	0,117*	0,112*	0,198**	-0,531**	-0,429**	-	0,535**

Примітка: r* – при $p \leq 0,05$, r** – при $p \leq 0,01$.

Додаток Б. 3
Взаємозв'язок складових психологічного благополуччя
з видами соціальної ідентичності студентів

Компоненти психологічного благополуччя	Види соціальної ідентичності студентів				
	Громадянська ідентичність	Професійна ідентичність	Сімейна ідентичність	Релігійна ідентичність	Етнічна ідентичність
Гносеологічний компонент					
Розуміння сутності ПБ	0,176*	0,140*	0,190*	-0,181*	0,171**
Знання специфіки майбутньої професії	0,174*	0,196*	0,157*	0,176*	0,186*
Мотиваційно-ціннісний компонент					
Усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	0,068	0,070	0,009	0,015	0,002
Усвідомлення сенсу життя	0,147*	0,116*	0,137*	0,193*	0,093*
Прагнення досягти життєвої мети	0,385**	0,504**	0,295**	0,107*	0,263**
Бажання досягти успіхів у майбутній професії	0,047	0,361**	0,100	0,080	0,007
Афективний компонент					
Ставлення до себе	0,424**	0,454**	0,271**	-0,126*	0,332**
Ставлення до освітнього середовища	-0,148*	0,101*	0,102*	-0,178*	-0,166*
Конативний компонент					
Наявність самостійності	0,374**	0,372**	0,176**	-0,093*	0,323**
Здатність до саморозвитку	0,417**	0,442**	0,226**	-0,195*	0,362**
Спроможність управляти оточенням	0,387**	0,463**	0,253**	-0,034	0,334**

Продовження таблиці

Загальний показник					
Психологічне благополуччя	0,525**	0,555**	0,303**	-0,117*	0,376**

Примітка: * – $\rho \leq 0,05$, ** – $\rho \leq 0,01$.

ДОДАТОК В

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ

ДОДАТОК В.1

Фактори психологічного благополуччя студентів

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,795	25,406	25,406	2,795	25,406	25,406	2,580	23,458	23,458
2	1,548	14,070	39,476	1,548	14,070	39,476	1,421	12,915	36,373
3	1,246	11,327	50,803	1,246	11,327	50,803	1,397	12,698	49,070
4	1,015	9,225	60,028	1,015	9,225	60,028	1,205	10,958	60,028
5	,993	9,030	69,058						
6	,768	6,984	76,042						
7	,739	6,718	82,761						
8	,668	6,070	88,831						
9	,537	4,880	93,711						
10	,397	3,609	97,320						
11	,295	2,680	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
прагнення досягти життєвої мети	,814			,102
спроможність управляти оточенням	,773			-,106
ставлення до себе	,753		,146	,130
здатність до саморозвитку	,636		,555	
усвідомлення значущості професійної самоактуалізації	,137	,750	-,138	
бажання домогтися успіхів у майбутній професії	-,200	,741	,131	
наявність самостійності	,242		,732	,231
знання специфіки майбутньої професії			-,607	,200
розуміння сутності психологічного благополуччя	,250	-,180		,668
усвідомлення сенсу життя	,403	-,215	-,244	-,611
ставлення до освітнього середовища		,468	-,248	,498

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

ДОДАТОК В.2

Фактори особистісної ідентичності студентів

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,074	33,742	33,742	6,074	33,742	33,742	3,981	22,119	22,119
2	2,745	15,253	48,995	2,745	15,253	48,995	3,083	17,127	39,245
3	2,219	12,328	61,323	2,219	12,328	61,323	2,963	16,463	55,709
4	1,645	9,141	70,464	1,645	9,141	70,464	2,656	14,755	70,464
5	1,115	6,195	76,659						
6	,829	4,605	81,264						
7	,680	3,779	85,043						
8	,508	2,824	87,867						
9	,479	2,659	90,526						
10	,351	1,953	92,479						
11	,308	1,713	94,192						
12	,276	1,533	95,725						
13	,215	1,197	96,922						
14	,163	,903	97,825						
15	,129	,716	98,541						
16	,115	,641	99,181						
17	,093	,514	99,696						
18	,055	,304	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
активність сім'я	,811	,193		,267
патентність сім'я	,772		,111	
валентність сім'я	,758		,149	,319
Патентність теперішнє	,734	,251	,282	
патентність дозвілля	,716	,417		
Валентність майбутнє	-,189	,846		,163
Патентність майбутнє	,279	,808		
Активність майбутнє	,232	,794	,110	,200
Активність теперішнє	,448	,482	,133	,346
Патентність минуле	,157	-,138	,779	-,177
патентність навчання	,364	,235	,711	
Валентність минуле		-,168	,698	,318
валентність навчання	-,287		,631	,518
активність навчання	,334	,485	,616	,229
Активність минуле	,396		,600	-,262
валентність дозвілля		,248		,856
Валентність теперішнє	,283			,813
активність дозвілля	,378	,409	-,236	,602

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 10 iterations.

ДОДАТОК В.3

Фактори соціальної ідентичності студентів

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	8,430	33,719	33,719	8,430	33,719	33,719	7,690	30,762	30,762
2	3,727	14,910	48,629	3,727	14,910	48,629	3,701	14,803	45,564
3	2,263	9,051	57,680	2,263	9,051	57,680	3,029	12,116	57,680
4	1,952	7,806	65,486						
5	1,065	4,258	69,744						
6	,984	3,937	73,681						
7	,793	3,172	76,853						
8	,727	2,908	79,762						
9	,650	2,601	82,363						
10	,619	2,478	84,840						
11	,583	2,331	87,171						
12	,514	2,057	89,229						
13	,400	1,599	90,827						
14	,329	1,316	92,143						
15	,289	1,156	93,298						
16	,283	1,132	94,430						
17	,239	,956	95,386						
18	,202	,808	96,194						
19	,189	,756	96,950						
20	,178	,711	97,662						
21	,154	,616	98,278						
22	,140	,561	98,838						
23	,118	,473	99,311						
24	,099	,394	99,706						
25	,074	,294	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotated Component Matrix^a

	Component		
	1	2	3
приналежність до професійної групи	,827		
важливість приналежності до професійної групи	,810	,137	
ставлення до членства у професійній групі	,805	,119	
ставлення до членства у громадянській групі	,770	-,155	,190
бажання бути членом професійної групи	,753		
бажання бути членом громадянської групи	,750	-,140	,255
ставлення до членства в українській етнічній групі	,694	-,104	,202
важливість приналежності до громадянської групи	,693	-,136	,170
важливість приналежності до української етнічної групи	,693		,254
бажання бути членом української етнічної групи	,677		,255
приналежність до української етнічної групи	,664		,281
прояв у поведінці професійної ідентичності	,638		
приналежність до громадянської групи	,626		,250
прояв у поведінці етнічної ідентичності	,616		,101
прояв у поведінці громадянської ідентичності	,574		
ставлення до членства у релігійній групі		,917	
прилежаність до релігійної групи		,869	
важливість приналежності до релігійної групи		,855	
бажання бути членом релігійної групи		,849	
прояв у поведінці релігійної ідентичності		,712	
важливість приналежності до сім'ї	,148		,877
ставлення до членства у сім'ї	,185		,823
бажання бути членом сім'ї	,154		,811
прояв у поведінці сімейної ідентичності	,209		,479
приналежність до сім'ї			,462

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 4 iterations.

ДОДАТОК Г

РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Додаток Г.1

Типи психологічного благополуччя студентів

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers		
	1	2	3
1	2,477	2,276	2,418
2	,164	,124	,240
3	,072	,091	,146
4	,058	,069	,090
5	,000	,035	,051
6	,044	,015	,050
7	,023	,024	,029
8	,022	,011	,015
9	,000	,009	,012
10	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 10. The minimum distance between initial centers is 5,683.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Фактор 1ПБ 11	-,15495	,70795	-,87337
Фактор 2ПБ11	-,16775	-,16437	,37210
Фактор 3 ПБ 11	1,31845	-,37084	-,57090
Фактор 4 ПБ 11	,18796	-,26143	,21385

Cluster ПБ

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1	64	25,6	25,6	25,6
2	109	43,6	43,6	69,2
3	77	30,8	30,8	100,0
Total	250	100,0	100,0	

Додаток Г.2

Типи особистісної ідентичності студентів

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers		
	1	2	3
1	1,796	2,346	2,216
2	,000	,202	,029
3	,000	,183	,024
4	,000	,090	,012
5	,000	,410	,045
6	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 6. The minimum distance between initial centers is 5,403.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Фактор 1 ОI 11	-2,14442	1,00172	,12883
Фактор 2 ОI 11	,00468	-1,99994	,22496
Фактор 3 ОI 11	-,71541	-,73032	,16300
Фактор 4 ОI 11	1,09826	,89184	-,22437

Cluster OI

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	23	9,2	9,2	9,2
	2	23	9,2	9,2	18,4
	3	204	81,6	81,6	100,0
Total		250	100,0	100,0	

Додаток Г.3

Типи соціальної ідентичності студентів

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers	
	1	2
1	3,216	3,339
2	,182	,200
3	,102	,115
4	,050	,055
5	,000	,000

- a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 5. The minimum distance between initial centers is 6,542.

Final Cluster Centers

	Cluster	
	1	2
Фактор CI 1	-,06262	,06784
Фактор CI 2	-,09322	,10099
Фактор CI 3	-,82385	,89251

Cluster Number of Case

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	130	52,0	52,0	52,0
	2	120	48,0	48,0	100,0
	Total	250	100,0	100,0	

ДОДАТОК Д

РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ

Додаток Д.1

Регресійний аналіз психологічного благополуччя та
особистісної й соціальної ідентичності студентів

Model Summary(e)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,474(a)	,375	,369	53,881	
2	,532(b)	,433	,427	51,930	
3	,554(c)	,471	,467	51,179	
4	,563(d)	,504	,501	50,876	1,741

a Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистісної ідентичності

b Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистісної ідентичності, професійна ідентичність

c Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистісної ідентичності, професійна ідентичність, діяльне Я

d Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистісної ідентичності, професійна ідентичність, діяльне Я, громадянська ідентичність

e Dependent Variable: Психологічне благополуччя

ANOVA^e

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	209130,4	1	209130,383	72,037	,000 ^a
	Residual	719971,2	248	2903,110		
	Total	929101,6	249			
2	Regression	263005,5	2	131502,746	48,764	,000 ^b
	Residual	666096,1	247	2696,745		
	Total	929101,6	249			
3	Regression	284755,7	3	94918,563	36,238	,000 ^c
	Residual	644345,9	246	2619,292		
	Total	929101,6	249			
4	Regression	294959,1	4	73739,783	28,489	,000 ^d
	Residual	634142,5	245	2588,337		
	Total	929101,6	249			

- a. Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистіної ідентичності
- b. Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистіної ідентичності, професійна ідентичність
- c. Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистіної ідентичності, професійна ідентичність, діяльне Я
- d. Predictors: (Constant), загальна консолідованість особистіної ідентичності, професійна ідентичність, діяльне Я, громадянська ідентичність
- e. Dependent Variable: Психологічне благополуччя

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	442,793	8,193		54,048	,000
	загальна консолідованість особистіної ідентичності	-1,742	,205	-,474	-8,487	,000
2	(Constant)	377,849	16,537		22,849	,000
	загальна консолідованість особистіної ідентичності	-1,361	,216	-,371	-6,314	,000
	професійна ідентичність	1,432	,320	,262	4,470	,000
3	(Constant)	359,536	17,493		20,553	,000
	загальна консолідованість особистіної ідентичності	-1,156	,224	-,315	-5,160	,000
	професійна ідентичність	1,416	,316	,259	4,486	,000
	діяльне Я	6,688	2,321	,163	2,882	,004
4	(Constant)	349,377	18,126		19,275	,000
	загальна консолідованість особистіної ідентичності	-1,049	,229	-,286	-4,581	,000
	професійна ідентичність	1,031	,369	,189	2,791	,006
	діяльне Я	5,826	2,348	,142	2,481	,014
	громадянська ідентичність	,758	,382	,141	1,985	,048

a. Dependent Variable: Психологічне благополуччя

ДОДАТОК Ж
ПРАКТИЧНА СХЕМА СТРУКТУРИ ПБ СТУДЕНТІВ

Рис. Практична схема ПБ студентів.

ДОДАТОК 3

Відмінності між типами ПБ студентів за факторами ОІ

Типи психологічного благополуччя студентів	Фактори темпоральної та просторово-діяльнійсної особистісної ідентичності					
	Активність ТІ середній ранг	Валентність ТІ середній ранг	Потентність ТІ середній ранг	Активність ПДІ середній ранг	Валентність ПДІ середній ранг	Потентність ПДІ середній ранг
«абсолютне благополуччя»	143,28**	130,49	151,74**	133,61	128,61	138,34**
«помірне благополуччя»	125,89**	125,48	125,09**	125,11	127,44	127,36**
«неблагополуччя»	90,37**	116,11	73,63**	111,57	112,45	94,30**
Н -Краскел-Уоллес	13,36	0,99	29,22	2,32	1,47	9,47
Типи психологічного благополуччя студентів	Фактори інтегрованої особистісної ідентичності					
	Активність середній ранг	Валентність середній ранг	Потентність середній ранг			
«абсолютне благополуччя»	137,84*	130,33	145,56**			
«помірне благополуччя»	126,27*	129,20	128,50**			
«неблагополуччя»	99,28*	109,72	76,42**			
Н – Краскел-Уоллес	7,12	4,47	23,35			

Примітка: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

ДОДАТОК К
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Джаббарова Л.В. Теоретичний аналіз досліджень особистісної та соціальної ідентичності студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. № 3 (1). С. 34-38.
2. Джаббарова Л.В. Дослідження взаємозв'язку соціальної ідентичності з психологічним благополуччям у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. № 6 (1). С. 46-50.
3. Павленко В., Джаббарова Л. Модифікація семантичного диференціалу для дослідження особистісної ідентичності у студентської молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2017. № 63. С. 43-47.
4. Джаббарова Л. В. Взаємозв'язок психологічного благополуччя з особистісною ідентичністю у студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2017. № 5 (1). С. 45-50.
5. Джаббарова Л. В. Дослідження структури психологічного благополуччя студентської молоді. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. 2018. № 1. С. 10-15.
6. Джаббарова Л. В. Дослідження взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю в студентів. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. 2019. №1. С 44-48.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

7. Pavlenko V. M., Dzhabbarova L.V. Studying personal identity of students by means of modified semantic differential. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. Vol. 25, № 1. P. 144-148.

Публікації в інших наукових виданнях:

8. Джаббарова Л. В. Проблема психологічного благополуччя сучасної студентської молоді. *Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід*: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 23-24 жовтня 2015 р.). Харків: ХНПУ, 2015. С. 12-14.
9. Джаббарова Л. В. Феномен ідентичності в сучасній психології. *Actual questions and problems of development of social sciences*: International scientific-practical conference, (Kielce, June 28-30 2016 р.). Kielce: Holly Cross University. 2016. С. 133-136.
10. Джаббарова Л. В. Аналіз поняття «ідентичність». *Актуальні питання психології та педагогіки: наукові дискусії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 вересня 2016 р.) Харків, 2016. С. 78 – 80.
11. Джаббарова Л. В. Складність соціальної ідентичності. *«Сучасна психологія та педагогіка: від теорії до практики»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конференції. (Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.) Запоріжжя, 2016. С. 65-68.
12. Джаббарова Л. В. Функції ідентичності та засіб їх вивчення. *«Інноваційні наукові дослідження в сфері соціології, психології та політичних наук»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Sladkovicovo, 10-11marec 2017) Sladkovicovo, Slovak Republik, 2017. С. 61-64.
13. Джаббарова Л. В. Темпоральні аспекти особистісної та соціальної ідентичності. *«Сучасні методика, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Люблін, 20-21 жовтня 2017 р.) Люблін, Республіка Польща, С. 151-154.
14. Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з ідентичністю в студентській молоді. *«Теорія і практика актуальних наукових досліджень»*: матеріали II міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 28-29 квітня 2018 р.) Одеса, 2018. С. 91- 93.

15. Джаббарова Л. В. Основні підходи до психологічного благополуччя. *«Психологія національної безпеки і благополуччя особистості»*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14-15 березня 2019 р.), Львів, 2019. С.54-56.
16. Джаббарова Л. В. Рекомендації щодо підвищення рівня психологічного благополуччя студентів. *«Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 3-4 травня 2019 р.), Київ, 2019. С. 87 – 91.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, факс +38 057 705-02-41, тел. +38 057 705-12-47, +38 057 707-52-31,
 E-mail: univer@karazin.ua, код ЄДРПОУ 02071205

13.06.2019 № 0501-101
 на № _____

Акт

впровадження результатів наукового дослідження

Даним актом підтверджується, що результати дисертаційної роботи Джаббарової Лілії Володимирівни «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю» на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології (науковий керівник канд. психол. наук, доцент Павленко Валентина Миколаївна) впроваджено у навчальний процес факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Термін впровадження: вересень 2018 - травень 2019 р.

Форма впровадження результатів: розробка лекційних, практичних занять та самостійних робіт з курсу «Етнічна психологія».

Характеристика масштабу впровадження: впроваджено у навчальний процес факультету психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на постійній основі для здійснення підготовки психологів.

Новизна впроваджених результатів: вперше визначено інтегральні характеристики компонентів психологічного благополуччя студентської молоді, та запропонований спосіб їх вивчення. Запропоновано спосіб дослідження когнітивних стратегій для виявлення складності соціальної ідентичності, представлений апарат для дослідження та аналізу особистісної ідентичності, розроблено модель емпіричного взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді.

Ефективність впровадження: полягає у тому, що застосування результатів дисертаційного дослідження поглиблює знання з психології, розширює межі практичного застосування отриманих знань.

Проректор з
науково-педагогічної роботи

Декан факультету психології

Завідувач кафедри прикладної психології

А. В. Пантелеймонов

Н. П. Крейдун

І. В. Кряж

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
 тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
 E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

Від 14.05.19 № 258
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження дисертаційного дослідження

Джаббарової Лілії Володимирівни

на тему «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю», на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Наукові здобутки Л. В. Джаббарової, представлені в дисертаційній роботі «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю», впроваджувались в освітній процес Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії впродовж 2017-2019 років.

Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні практичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо покращення психологічного благополуччя студентів під час навчання у ЗВО, запропонована структура та критерії психологічного благополуччя студентів знайшли своє відображення у змісті навчальних дисциплін «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Вікова психологія», кваліфікаційних роботах студентів.

Запропоновані в дослідженні модифіковані методики: семантичного диференціалу для вивчення особистісної ідентичності, визначення етнокультурної ідентичності Д. Беррі для дослідження соціальної ідентичності та її різних видів, дослідження складності соціальної ідентичності використовувалися психологічною службою академії.

Позитивну оцінку апробованих матеріалів зумовлюють їх наукова обґрунтованість, що на думку викладачів академії, позитивно впливає на процес підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців.

Довідка розглянута та затверджена на засіданні кафедри психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 08 травня 2019 р.).

Завідувач кафедри психології,
 кандидат психологічних наук, доцент

Л.М.Мотозюк

Проректор з наукової роботи,
 доктор педагогічних наук, професор

О.М.Галус

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БАЛАКЛІЙСЬКА ФІЛІЯ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

64207, Харківська область, м. Балаклія, майдан імені В.Й. Казмірука, 6,
тел. (05749) 2-07-61, 5-13-33, 5-43-59, 2-03-81 e-mail: balkoleg@kharkov.ukrtel.net

24.04.2019р. № 01-12/140
на № _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Джаббарової Лілії Володимирівни
на тему «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з
особистісною та соціальною ідентичністю» на здобуття наукового
ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 –
загальна психологія, історія психології**

Упродовж 2018-2019 навчального року в Балаклійській філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради здійснювалася апробація і впровадження основних положень дисертаційного дослідження Джаббарової Л. В. на тему «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю».

Положення, матеріали та висновки дослідження Джаббарової Л. В. використовувалися під час викладання курсів «Загальна психологія», «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)».

Матеріали й рекомендації, розроблені Джаббаровою Л.В. у процесі дослідження, сприяли покращанню психологічного благополуччя студентів, в тому числі за рахунок розвитку компонентів особистісної та соціальної ідентичності.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження, на думку викладачів філії, позитивно впливає на процес підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців.

ДИРЕКТОР

Н. В. ДЕНИСОВА

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДДПУ)

вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 тел./факс (06262) 3-23-54
 E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www: ddpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

21.05.19 № 68-19-396 на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації

Джаббарової Лілії Володимирівни «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю»
 на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
 за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Цією довідкою засвідчується факт впровадження результатів дисертаційної Джаббарової Л.В. в освітній процес Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

Упродовж 2017-2019 рр. теоретико-експериментальні результати дослідження Л.В. Джаббарової використовувалися викладачами університету у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Результати дисертаційної роботи Л.В. Джаббарової впроваджувались на лекційно-семінарських заняттях з курсів «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Основи психодіагностики».

Названі наукові напрацювання Л.В. Джаббарової є достатньо ефективними й можуть бути рекомендовані для використання закладами вищої освіти для покращення психологічного благополуччя майбутніх фахівців.

Довідку розглянуто на засіданні кафедри загальної психології Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» 2 травня 2019 року, протокол №10.

Ректор

С.О. Омельченко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 КРАСНОГРАДСЬКИЙ КОЛЕДЖ
 КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
 «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
 ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

63301, м. Красноград,
 Харківської області, вул. Московська, 47

т. 7-28-44, 7-75-69

факс 7-40-69

e-mail Kk_hgpa@ukr.net

№ 108 від 06.05.2019

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Джаббарової Лілії Володимирівни «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціально ідентичністю» на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Результати дисертаційного дослідження Джаббарової Лілії Володимирівни «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціально ідентичністю» були використані при розробці змісту освітніх програм дисциплін, що викладалися впродовж 2017-2019 років для студентів Красноградського коледжу КЗ «Харківської гуманітарно-педагогічної академії» ХОР, зокрема: «Загальна психологія» «Вікова психологія».

Упровадження результатів дисертаційного дослідження, що розкривають особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю, практичних рекомендацій виявилось ефективним для оволодіння студентами психологічними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для покращення їхнього психологічного благополуччя.

Довідка розглянута на засіданні циклової комісії викладачів психолого-педагогічних та природничих дисциплін, окремих методик (протокол № 5 від 02.05.2019 року).

ДИРЕКТОР

С. І. РЯБОКІНЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок 35415031032413, 35420231032413, 35427331032413 ГУДКСУ в Харківській області
 МФО 851011 Код 02125591

13.05.2019 № 01-13/318

на № _____ від _____

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Джаббарової Лілії Володимирівни*

на тему «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Упродовж 2017-2019 навчальних років в освітньому процесі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради здійснювалися апробація і впровадження концептуальних положень дисертаційного дослідження Джаббарової Л. В. на тему «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю». Матеріали й рекомендації, розроблені Джаббаровою Л.В. у процесі дослідження, були спрямовані на сприяння покращенню психологічного благополуччя студентів, зокрема, за рахунок розвитку компонентів особистісної та соціальної ідентичності.

Основні положення та висновки дослідження Джаббарової Л. В. збагатили зміст навчальних курсів «Загальна психологія» «Вікова психологія», «Основи психодіагностики», «Соціальна психологія».

Ефективність використання матеріалів дослідження зумовлює їх висока наукова обґрунтованість, що, на думку викладачів академії, позитивно впливає на процес підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців.

Довідка розглянута на засіданні кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти (протокол № 12 від 10 квітня 2019 року).

ПРОРЕКТОР
 З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

I. O. STEPANEЦЬ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 22-14-95
 E-mail: rector@sspu.sumy.ua Код ЄДРПОУ 02125510

26.04.2019 № 1443/1 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів наукового дослідження
Джаббарової Лілії Володимирівни
на тему: «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя
з особистісною та соціальною ідентичністю»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Даною довідкою підтверджується, що результати дисертаційної роботи Джаббарової Лілії Володимирівни «Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю» впроваджено в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка впродовж 2017-2019 років. Зокрема, у педагогічному експерименті були задіяні майбутні магістри освіти різних спеціальностей, які вивчали дисципліну «Використання інформаційних технологій в освіті».

За результатами навчання визначалися інтегральні характеристики компонентів психологічного благополуччя студентської молоді, досліджувалися запропоновані авторкою когнітивні стратегії виявлення складності соціальної ідентичності. Також підтверджено ефективність моделі емпіричного взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю студентської молоді.

Упроваджені в освітній процес теоретичні та емпіричні результати дисертаційного дослідження розширили межі практичного застосування отриманих знань майбутніх магістрів освіти та викладачів кафедри інформатики.

Новизна результатів дослідження та їх практична значущість були відзначені провідними викладачами кафедри інформатики та рекомендовані для врахування при визначенні тематики науково-педагогічних досліджень в університеті, про що зазначено на засіданні кафедри інформатики Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол № 9 від 23.04.2019 р.).

Ректор

Зав.каф. інформатики

д.пед.н., проф. Лянной Ю.О.

д.пед.н., проф. Семеніхіна О.В.